

T.C.

**SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI**

HZ. ALİ'NİN DİNİ ŞAHSIYETİ

Yasemin DEMİRCİ

1130206021

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Prof. Dr. Hüseyin CERTEL

ISPARTA - 2019

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Öğrencinin Adı Soyadı	Yasemin DEMİRCİ		
Anabilim Dalı	Felsefe ve Din Bilimleri		
Tez Başlığı	Hz. Ali'nin Dinî Şahsiyeti		
Yeni Tez Başlığı ¹ (Eğer değişmesi önerildi ise)	-		
<p>Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği hükümleri uyarınca yapılan Yüksek Lisans Tez Savunma Sınavında Jürimiz 08/08/2019 tarihinde toplanmış ve yukarıda adı geçen öğrencinin Yüksek Lisans tezi için;</p> <p style="text-align: center;">☒ OY BİRLİĞİ ☐ OY ÇOKLUĞU²</p> <p>ile aşağıdaki kararı almıştır.</p> <p>☒ Yapılan savunma sınavı sonucunda aday başarılı bulunmuş ve tez KABUL edilmiştir. ☐ Yapılan savunma sınavı sonucunda tezin DÜZELTİLMESİ³ kararlaştırılmıştır. ☐ Yapılan savunma sınavı sonucunda aday başarısız bulunmuş ve tezinin REDDEDİLMESİ⁴ kararlaştırılmıştır.</p>			
TEZ SINAV JÜRİSİ	Adı Soyadı/Üniversitesi	Kabul/Ret	İmza
Danışman	Prof. Dr. Hüseyin CERTEL/SDÜ	☒ Kabul ☐ Ret	
Jüri Üyesi	Prof. Dr. Nasuh GÜNAY /SDÜ	☒ Kabul ☐ Ret	
Jüri Üyesi	Dr. Öğr. Üyesi Arife ÜNAL SÜNGÜ/ MAKÜ	☒ Kabul ☐ Ret	

¹ Tez başlığının DEĞİŞTİRİLMESİ ÖNERİLDİ ise yeni tez başlığı ilgili alana yazılacaktır. Değişme yoksa çizgi (-) konacaktır.

² OY ÇOKLUĞU ile alınan karar için muhalefet gerekçesi raporu eklenmelidir.

³ DÜZELTME kararı için gerekçeli jüri raporu eklenmeli ve raporu tüm üyeler imzalamalıdır.

YÖK LİSANSÜSTÜ EĞİTİM-ÖĞRETİM VE SINAV YÖNETMELİĞİ Madde 9-(8) Tezi hakkında **düzeltilme** kararı verilen öğrenci en geç üç ay içinde düzeltmeleri yapılan tezi aynı jüri önünde yeniden savunur. Bu savunma sonunda da başarısız bulunarak tezi kabul edilmeyen öğrencinin yükseköğretim kurumu ile ilişkisi kesilir.

⁴ Tezi **REDDEDİLEN** öğrenciler için gerekçeli jüri raporu eklenmeli ve raporu tüm üyeler imzalamalıdır. Tezi reddedilen öğrencinin enstitü ile ilişkisi kesilir.

Bu form bilgisayar ortamında doldurulacaktır.

T.C.

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Hz Ali'nin Dinî Şahsiyeti” adlı çalışmanın, tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadar ki bütün süreçlerde bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakça kısmında gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla beyan ederim.

Yasemin DEMİRCİ
08/08 /2019

(DEMİRCİ, Yasemin, “Hz. Ali’nin Dinî Şahsiyeti”, Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2019)

ÖZET

Bu araştırma da, Hz. Peygamberin vefatından sonra dördüncü halife olan Hz. Ali’nin dîni şahsiyeti incelenmeye çalışılmıştır. Hz. Ali’nin Hz Peygamberin yanında yetişip büyümesi, O’na ilk iman edenlerden olması, Hz. Peygamberin onu diğer sahabelerden ayrıcalıklı kılması, Kur’an ve sünnet ikliminde yetişmesi onun kişilik olarak incelenmesine neden olmuştur. Çünkü Hz. Ali’nin hayatında, olaylar karşısındaki davranışlarında, hitabetinde, karşılaştığı zorluklarda psikolojik bulgular tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Din, Şahsiyet, Dinî şahsiyet, Hz. Ali.

(DEMİRÇİ, Yasemin, “Psychology Of Religious Life In Hz. Ali”, Master’s Thesis , Isparta, 2019)

ABSTRACT

in this research religious figure of forth caliph Ali is analyzed. His personality is studied since he grew with prophet Muhammed, he is one of the first believers, he had been priveleged by prophet Muhammed and the environment he grew in. Because psychological indications are obtained from his life, his behaviour agains sitvations, his oratory and the difficulties he faced.

Keyword

Religion, Personality, religious figure, Hz. Ali.

İÇİNDEKİLER

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI.....	i
YEMİN METNİ.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
KISALTMALAR.....	viii
ÖNSÖZ.....	ix
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ve KURAMSAL ÇERÇEVE

1. DİN	4
2. DİNDARLIK	5
3. DİNDARLIĞIN BOYUTLARI.....	7
3.1. İnanç Boyutu	8
3.2. Bilgi Boyutu	8
3.3. İbâdet Boyutu	8
3.4. Tecrübe (Duygu) Boyutu	9
3.5. Etki Boyutu	9
4. ŞAHSİYET(KİŞİLİK)	9
4.1. Kişilik ile ilgili kavramlar	12
4.1.1. Mîzaç	12
4.1.2. Karakter	13
5. KİŞİLİK OLUŞUMUNA ETKİ EDEN FAKTÖRLER	14
5.1. Biyolojik etkenler.....	14
5.2. Çevresel Etkenler	15
6. KİŞİLİK KURAMLARI	16
6.1. Psikanaliz Ekolünde Kişilik (S. Freud).....	16
6.2. Analitik Psikoloji’de Kişilik (Carl G. Jung)	18
6.3. İnsancıl Psikoloji’de Kişilik (A. Maslow)	21
6.4. Transpersonel Psikoloji’de Kişilik.....	22

6.5. Hümanist Psikanaliz’de Kişilik (E. Fromm).....	22
6.6. Bireysel Psikoloji’de Kişilik (A. Adler).....	22
7. DİNÎ ŞAHSİYET.....	23
8. DİN-ŞAHSİYET İLİŞKİSİ	26
9. DİNDARLIK TİPOLOJİLERİ	26

İKİNCİ BÖLÜM

HZ. ALİ’NİN HAYATI VE KİŞİLİĞİ

1. HZ. ALİ’NİN HAYATI.....	28
2. HZ. ALİ’NİN KİŞİLİĞİ	29
2.1. Hz. Ali’nin Kişilik Gelişiminde Belirleyici Etkenler	29
2.1.1. Ailesi ve Diğer Yakınları	30
2.1.2. Hz. Peygamber	31
2.1.3. Kur’an.....	32
2.1.4. Hayatındaki Önemli Yaşanmışlıklar	33
2.2. Hz. Peygamber’in Gözünden Hz. Ali	35
2.3. Ashabın Gözünden Hz. Ali	37
2.4. Söz ve Davranışlarıyla Hz Ali	38
2.5. Siyasi Yönüyle Bir Lider ve Yönetici Olarak Hz. Ali	40
2.6. Ali’nin Dinî Kişiliğinin Belirgin Özellikleri	42
2.6.1. Fiziksel Özellikleri (Şemali).....	42
2.6.2. İlmi	42
2.6.3. İmânı	43
2.6.4. İbâdet Hayâtı	45
2.6.5. Ahlâkı.....	47
2.6.6. Takvâsı.....	48
2.6.7. İhlâsı.....	49
2.6.8. Adâleti.....	49
2.6.9. Cesâret ve Şecaati	51
2.6.10. Doğruluğu	53
2.6.11. Şefkati	54
2.6.12. Fedakârlığı	55
2.6.13. Zühdü	56

2.6.14. Mertliği	58
2.6.15. Tevâzusu.....	60
2.6.16. Fesahati ve Üstün Hitabet Yeteneği	61
SONUÇ	62
KAYNAKÇA	64
ÖZGEÇMİŞ	69

KISALTMALAR

a.g.e.	:Adı Geçen Eser
a.g.b.	:Adı Geçen Bildiri
a.g.m.	:Adı Geçen Makale
A.Ü.İ.B.F.D.	:Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler Fakültesi Dergisi
A.Ü.İ.F.D.	:Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
A.Ü.İ.E.D.	:Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi Dergisi
c.	:Cilt
Çev.	:Çeviren
Ç.Ü.İ.F.D.	:Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
DİA	: Diyanet İşleri Ansiklopedisi.
E.Ü.İ.F.D.	:Ege Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Haz.	:Hazırlayan
Hız.	:Hazreti
I.Ü.İ.F.D.	:İğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
K.Ü.İ.F.D.	:Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
M.Ü. İ.F.D.	:Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
N.E.Ü.İ.F.D.	:Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
O.M.Ü. İ.F.D.	:Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
S.	:Sayı
ss.	:Sayfalar Arası
s.a.v.	:Sallallâhü Aleyhi Vesellem
TDV	:Türkiye Diyanet Vakfı
U.Ü.İ.F.D.	:Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
vb.	: ve benzeri
Yay.	:Yayınları

ÖNSÖZ

Din psikolojisinin araştırma alanlarından birisi, din büyükleri, devlet adamları, büyük şair, edip, düşünür, milli kahraman, din reformatörleri, azizler, vb. müstesna şahsiyetlerin dinî yaşantılarının ya da kişiliklerinin psikolojik bakış açısıyla incelenmesidir. Bu bağlamda kendi kültür çevremizde yapılan din psikolojisi çalışmalarında, başta Hz. Peygamber olmak üzere sahabenin büyüklerinin, Raşit Halifelerin, mezhep imamlarının, büyük mutasavvıfların dinî yaşantılarının psikolojik açıdan incelenmesi bilimsel bir gerekliliktir. Biz bu düşünceden hareketle, ilk iman edenlerden olup İslâm'ın ilk günlerinden günümüze kadar geçen süreçte, Hz. Peygamberin amcasının oğlu ve damadı, Müslümanların dördüncü halifesi olarak ve ilmi, ahlakı, şecaati vb. yüksek karakteri ile İslâm dünyasında zihinlerde ve gönüllerde yer eden Hz. Ali'nin dinî şahsiyetini araştırmaya karar verdik.

Araştırmamız giriş ve iki bölümden oluşmakta birinci bölümde, araştırmanın temel kavramları ve kişilik kuramlarına yer verdik. İkinci bölümde ise Hz. Ali'nin kişilik gelişiminde belirleyici etkenler olarak ailesi ve yakın çevresine, Hz. Peygamber, Kur'an, sünnet, hayat tecrübelerine temas ettikten sonra, onun kişiliğini Hz. Peygamberin ve ashabın gözüyle ve kendi söz ve fiilleriyle ve liderlik yönüyle ve nihayet Hz. Ali'nin dinî şahsiyetinin belirgin özelliklerini ortaya koymaya çalıştık.

Bu çalışmanın gerek konu belirleme, gerekse hazırlanması aşamasında fikirlerini ve yardımlarını esirgemeyen hocam Prof. Dr. Hüseyin CERTEL'E teşekkürü bir borç dilerim. Aynı zamanda her daim yanımda bulunan, desteğini esirgemeyen canım annem Nazmiye DEMİRCİ' ye de saygılarımı sunarım.

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu

Din psikolojisi, dinî yaşantıyı inceleyen bir bilim dalıdır; dinî yaşayan insanlar üzerinde çalışmalar gerçekleştirir ve İnsanın kişilik ve karakter olarak ne olduğunu ortaya koymaya çalışır. Araştırmamızda tarihi şahsiyetlerden biri olan Hz Ali'nin dini yaşantısı ele alınacaktır. Hz. Ali, İslam dünyasında ismi en çok anılan sahâbîlerden bir tanesidir. Onun gerek mücadeleler içerisinde geçen hayatı ve hilâfeti, gerekse ilmî yönü, sahâbe içerisindeki eşsiz şahsiyeti onu önemli kılmaktadır. Hz Peygamberin her daim yanında olan Hz. Ali, ilmî birikimini ve ahlâkî prensiplerini, çok küçük yaşta beri yanında bulunduğu Hz. Peygamber'den almıştır. Konusu, şahsiyet psikolojisinin dinî yönü ya da dinî şahsiyet psikolojisine dahil olup, Hz. Ali'nin dinî kişiliğinin incelenmesidir.

2. Araştırmanın Önemi ve Amacı

Hız Ali, gerek kendi zamanında gerek şimdiki zamanda dîni yaşantısıyla önemli ve örnek bir şahsiyettir. Hz Peygamberin yanında yaşaması, onu örnek olarak yetişmesi, kişiliğinin düzgün biçimde şekillenmesine neden olmuştur. Bu sebeple Hz Ali'nin kişiliğinin altında yatan nedenlere değinmek yerindedir. Çünkü Hz Peygamberin yanında yetişen bir şahsiyet mutlak ölçüde onun izinden giden bir yapıya sahiptir. Araştırmamızın amacı, Hz. Ali'nin dinî şahsiyetinin psikolojik bakış açısıyla ortaya konulmasıdır.

3. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmamıza konu olan Hz. Ali geçmişte yaşamış büyük bir şahsiyet olması hasebiyle kendisiyle ilgili bilgiler, başkaları tarafından gözlenmiş kendine ait söz ve davranışların rivayet yoluyla aktarılarak yazıya geçirilmesiyle oluşan doküman ve literatürden ibarettir. Bu itibarla bu araştırmada literatür taraması yöntemi kullanılmıştır. Elde edilen veriler kişilik psikoloji açısından değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Hız Ali'nin dîni şahsiyeti adlı çalışmamıza başlamadan önce konu ile ilgili eserler taraması yapılmış ve elde edilen kaynaklar okunup, incelenerek değerlendirilmiştir. Hız Ali'yi konu edinen tezler, makaleler ve yazılan kitaplar bu

araştırmanın oluşturulmasında önemli bir yere sahip olmuştur. Özetle bu çalışmamız literatür ve dokümantasyon yöntemi kullanılarak oluşturulmuştur.

4. Konuyla İlgili Araştırmalar

Hız. Ali ile ilgili yapılan çalışmalardan bazıları şunlardır;

1. Mehmet Seyid Gecit, “*Tefsirde Hz. Ali*”, Iğdır Üniversitesi, S.B.E. Yüksek Lisans Tezi, Iğdır, 2013.

Bu çalışmada, Hz. Ali'nin hayatına ve ilmi şahsiyetine değinilmiş ve ilmi yönü tefsir açısından incelenmiştir.

2. Murat Bıyıklı, “*Hz. Ali'nin Devlet İdaresi*”, Erciyes Üniversitesi, S.B.E. Yüksek Lisans, Kayseri, 2011.

Bu çalışmada, Hz. Ali'nin hayatı inceledikten sonra Peygamber dönemindeki, ilk üç halife ve kendi halifeliği dönemindeki idareciliğine değinilmiştir.

3. Abdül Kerim Öner, “*Hz. Ali'nin İlmi Şahsiyeti*”, Fırat Üniversitesi, S.B.E. Yüksek Lisans, Elazığ, 2011.

Bu çalışmada, Hz. Ali'nin hayatı ve kişiliğine değinilmiş ardından dinî ilimlerdeki yeri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

4. Abdurrahman Şanverdi, “*İlk Üç Halife Döneminde Siyasi, Sosyal Ve Dîni Etkisi Yönüyle Hz. Ali*”, Selçuk Üniversitesi, S.B.E. Yüksek Lisans, Konya, 2007.

Bu çalışmada, ilk üç halife döneminde Hz. Ali'nin İslam toplumundaki yeri siyasi, sosyal ve dinî yönüyle incelenmiştir.

5. Sümeyra Kaplan, “*Hz. Peygamber Döneminde Siyasi, Sosyal ve Askeri Konumuyla Hz. Ali*”, Selçuk Üniversitesi, S.B.E. Yüksek Lisans, Konya, 2007.

Bu çalışmada Hz. Ali, Mekke ve Medine döneminde olarak iki başlıkta incelenmiştir. Onun Mekke ve Medine'deki yaşantısını siyasi, sosyal ve askeri yönüyle incelenmiştir.

6. Orhan Yılmaz, “*Hz. Ali'yi Öne Çıkaran Rivayetlerin Değeri*”, Ankara Üniversitesi, S.B.E. Yüksek Lisans, Ankara, 2003.

Bu çalışmada, Hz. Ali'yi öne çıkaran rivayetlerden örnekler alınmış, bu örnek rivayetler çerçevesinde ona duyulan hayranlığın rivayetlere nasıl yansıdığı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

7. Ramazan Kuyucu, “ *Hz. Ali'nin Hadis Rivayetindeki Yeri (Kütüb-i Sitte Özelinde)*”, Fırat Üniversitesi, S.B.E. Yüksek Lisans, Elazığ, 2019.

Bu çalışmada, *Kütüb-i Sitte* özelinde Hz. Ali'nin rivayet ettiği hadisler ve kendisinin söz ve uygulamaları incelenmiş, onun hadis ve sünnetin naklindeki yeri tesbit edilmeye çalışılmıştır.

8. Gencal Şenyayla, “ *Hayatı ve İlk Dönem İslam Toplumundaki Yeri Açısından Hz. Ali*”, Necmettin Erbakan Üniversitesi, S.B.E. Doktora, Konya, 2016.

Bu çalışmada, Hz. Ali'nin hayatı ve toplum içerisindeki ele alınmış, Medine'ye hicret ettikten sonra toplumda daha aktif olan hâli incelenmiştir.

9. Mehmet Öztürk, “ *İslam Hukukunun Teşekkülü Sürecinde Hz. Ali*”, Ankara Üniversitesi, S.B.E. Doktora, Ankara, 2012.

Bu çalışmada, Hz. Ali'nin vermiş olduğu fetvalar, yaptığı içtihatlar, diğer sahabelerden farklı düşündüğü noktalar, devlet başkanı olarak uygulamaları, hâkim olarak verdiği hükümler, bütün bunların mezheplere yansımaları, usul ve yöntemi, bazı ayetlerin tefsiri hakkındaki görüşleri, Hz. Peygamber'in yetiştirdiği ve onu yakından tanıyan biri olarak fihri ilgilendiren durumları, ibadet ve muamelata dair yönleri incelenmiştir.

10. Muhammed Zâhid Bellek, “ *Hz. Ali'nin Kur'an Tasavvuru Ve Âyetleri Tefsiri*”, Süleyman Demirel Üniversitesi, S.B.E. Yüksek Lisans, Isparta, 2010.

Bu çalışmada, Hz. Ali'nin Kur'an'a yönelik çalışmaları, Kur'an anlayışı ve Kur'an'ı tefsir etmesi ile ilgili konulara değinilmiştir.

Yapılan bazı tez çalışmalarının dışında, Hz. Ali hakkında birçok sempozyum ve akademik çalışma da yapılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ve KURAMSAL ÇERÇEVE

1. DİN

Türkçeye, Arapçadan geçen “din” kelimesi birçok anlamı içinde barındırmaktadır. Birçok İslâm âlimi din terimini farklı şekillerde açıklamışlardır. Farklı açıklamalar bir araya getirildiğinde oluşan din kelimesinin sözlük anlamı şu şekildedir; Ceza ve mükâfat, İslâm, örf ve âdet, zelil kılma, zorlama, hâkimiyet ve gâlibiyet, saltanat ve mülkiyet, hüküm ve hesap, makbul ibâdet, millet, âdet, yol, kanun, mezhep, şeriat, itaat.¹

İslâm âlimleri, din kelimesinin tanımını yaparlarken de Kur’anda’ki kullanımına ve İslâm dininin genel hatlarına uygun olarak açıklamışlardır.² Muhammed Hamdi Yazır’ın tarifi bunlardan bir tanesidir. Ona göre din, “akıl sahiplerini hüsn-i ihtiyarlarıyla bizzat hayır ve nimete sevk eden bir vaz-ı ilahi, şeriat ve millet, beşerin ihtiyari fiillerinin hayır ve saadet gayesine doğru ceryanını temin eden bir yol, bir kanun, bir Âmil-i mânevi” dir.³

Dinin klasik tanımını yapacak olursak; “Din, akıl sahiplerini kendi hür iradeleriyle en iyiye, en doğruya ve en güzele ulaştıran ilâhi bir kanundur.”⁴ Bu klasik tanımını biraz daha açarsak “ İslâm’da bir dinin din adını alabilmesi için üç şart vardır: 1) İlâhi bir kitaba bağlı ve din’in konusunun Yüce Allah tarafında vazedilmiş olması, 2) İnsanların, maddi ve manevi hayatında iyi yolu gösterecek, tekâmülüne hizmet ederek insanlığın saâdetini ve aralarında kardeşlik kuracak hükümleri taşıması, 3) Hürriyet, adâlet ve eşitlik gibi faktörleri hâiz olması.”⁵

Din, batı dilinde ise “religion” kelimesine karşılık gelmektedir. Batıda dinin tarifleri ise şu şekildedir; “İnsanın Allah’a karşı içinden gelen aşk, tâzim ve itaat ile bağlanması; Allah’a ve onun koyduğu prensiplere ve amaçlara karşı bütün akıl ve hissiyatı ile bağlanmaya mecbur olduğunu kabul etmesidir(regis jolivet).” Başka bir tanım ise şudur; “Din, sonsuzluğun duyulması, insanın kâinat karşısında duyduğu

¹ Günay Tümer, *Din*, DİA, TDV Yay., İstanbul 1994, c. 9, s. 312.

² Ali Ulvi Mehmedoğlu, *Kişilik ve Din*, Dem Yay., İstanbul 2004, s.15.

³ M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, İstanbul, 1979,I, 81-91; II, 1061-1062.

⁴ Lütfi Şentürk ve Seyfettin Yazıcı, *İslam İlmihali*, D.İ.B Yay., Ankara 2011, s. 21.

⁵ Osman Pazarlı, *Din Psikolojisi*, Remzi Kitabevi Yay., İstanbul 1968, s. 27.

acizlik ve hayranlıktır (Schleiermacher). Diğer bir tanım ise; “Din, kâinatta her mütenâhinin nâmütenâhide ve her fâni olanın ebediyette yaşaması hakkında vasıtasız şuurdur. Bu şuura ait olan bütün fikirler ve doğrular dinî teşkil ederler (W. Wundt)”⁶ şeklinde tanımlanmıştır.

Dinin sosyolojik ve psikolojik tanımlarına da değinmek yerinde olacaktır. Sosyolojik olarak kabul gören Fromm’un din tanımı şu şekildedir; “bir grup tarafından paylaşılan(kabul edilen) ve o grup bireylerine kendilerini adayabilecekleri bir hedef sunan ve onlara ortak bir davranış biçimi veren bir sistemdir”.⁷

Psikolojik içerikli tanımlama ise şu şekildedir; “Din, kişinin, ilahi bir kudretin varlığını, bu kudretin her şeyden üstün olduğunu, insandan yapması ve yapmaması hususunda taleplerde bulunduğunu gönülden kabul ve tasdik ederek O’nun hizmetine girmesidir.”⁸

Psikolojik açıdan diğer bir dini tanım ise şöyledir; “Din, insanın psişik yaşamından ayrılmayan bir gerekliliğin sezgisel somutlaşmasını, kemâle doğru gitmenin, yükselmenin yolunu temsil eder.”⁹

Başka bir tanıma göre ise; “din, insanın ruhi yapısında bulunan inanma duygusunun toplumsal yansımasıdır.”¹⁰

Bütün bu açıklamalardan anlaşılacağı üzere, tanımlanması oldukça zor bir kavram olan dinin herkes tarafından kabul edilmiş tek bir tanımı yoktur. Din kelimesinin lügat anlamlarının yanında, terim olarak dinin, dinî (teolojik), sosyolojik ve psikolojik açılardan yapılmış birbirine benzer ve farklı pek çok tanımları vardır.

2. DİNDARLIK

Dindarlıkla ilgili çalışmalar incelendiğinde görülüyor ki, din kavramında olduğu gibi dindarlık hakkında da birçok tanım yapılmıştır. Dinî, farklı anlama ve farklı yaşama boyutlarından dolayı ortaya çıkan bu tanımlar, dindarlık kelimesinin de çok geniş bir alana sahip olduğunu göstermektedir. Bu nedenle dindarlık kelimesi

⁶ Veysel Uysal, *Dini Tutum Davranış ve Şahsiyet Özellikleri*, M.Ü. İ.F., Vakfi Yay., İstanbul 1996, s. 17-18.

⁷ Erich Fromm, *Psikanaliz ve Din*, Çev. Aydın Arıtan, Arıtan Yay., 3. Baskı, İstanbul 1993, s. 56.

⁸ Kerim Yavuz. “Din Psikolojisinin Araştırma Alanları”, *A.Ü.İ.F.D.*, Erzurum 1982, S. 5, s. 87.

⁹ Hayrani Altıntaş, “Din Psikolojisi ve Tasavvuf”, Ankara Üniversitesi İslam İlimleri Enstitüsü Yay., S. 4, 1980, s. 176.

¹⁰ Yahya Turan, *Kişilik ve Dindarlık*, 1. Baskı, İstanbul 2017, s. 110.

hakkında yapılan tanımlara geçmeden önce bu kavramın kelime anlamına açıklık getirmemiz gerekmektedir.

Dindarlık kelimesi din sözcüğünden türemiştir. Din ve dindarlık kelimelerine yüklenen anlamlar arasında çok yakın bir ilişki bulunmaktadır. Fakat dindarlık, yaşama ve hissetme bakımından bireysel etkileri açısından da toplumsal bir olgudur.¹¹

Sosyal bilimciler toplumsal konuları işlerken dindarlığa büyük bir önem vermişlerdir. Bununla birlikte bu kavramın nasıl tanımlanıp kullanılacağı hakkında tam bir görüş mevcut değildir. Bunun nedeni, “ne tür bir hadisenin din olarak adlandırılabilceği” konusunda henüz anlaşmaya varılmamış olmasındandır. Daha da önemlisi insanların dinleri, farklı değerlere ve davranışlara verdikleri öneme göre büyük ölçüde değişmektedir.¹²

Kurt’a göre dindarlık, bir kişinin mensubu olduğu dine ait inanç, ibâdet ve sembollere ilişkin kabul, yoğunlaşma ve meşgul olma derecesidir. Dindar ise mensubu olduğu dinin inanç, ilke, pratik ve sembollerini içselleştirip bunları tutum ve davranışlarında sergileyen kişidir.¹³

Okumuş’a göre dindarlık, “insanın iman-amel temelinde ortaya koyduğu dinî tutum, deneyim ve davranış biçimini, yani dinî yaşantıyı veya dindarca hayatı; inanılan dinin emir ve yasakları doğrultusunda yaşamayı ifade eden ve inanç, bilgi, tecrübe/duygu, ibâdet, etki, organizasyon gibi boyutları olan bir olgu”¹⁴dur.

Günay dindarlığı, “Kutsal olanın yahut onun özel bir formu olmak itibariyle belli bir dinin muayyen zaman ve şartlarda belli kişi, grup ya da toplum tarafından yaşanmasıdır”.¹⁵ Tekin, dindarlığı “dinin insan hayatına nüfuz derecesi”¹⁶ şeklinde tanımlamıştır.

Dindarlık, psikolojik olduğu kadar sosyal bir olgudur. İlâhi varlığa boyun eğen kişi onun emrettiği şekilde hayatını düzenlemek zorundadır. Bireyin ilâhın katında yer

¹¹ Ahmet Onay, *Dindarlık Etkileşim ve Değişim*, Dem Yay., İstanbul 2004, s. 197.

¹² Abdullah H.M. El-Halife, “İslamda Suç Eğilimine Karşı Koruyucu Bir Mekanizma Olarak Dindarlık”, Çev. F. Mehveş Kayani, *İ.S.B.D.*, 1994, c. 2, S. 2, s. 12.

¹³ Abdurrahman Kurt, “Dindarlığı Etkileyen Faktörler”, *U.Ü.İ.F.D.*, 2009, c. 18, S. 2, s. 2.

¹⁴ Ejder Okumuş, “Gösterişçi Dindarlık”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Ark Yay., İstanbul 2006, c. 6, S. 3, s. 221.

¹⁵ Ünver Günay, *Dindarlığın Sosyolojisi, Dindarlığın Sosyo – Psikolojisi*, Ü. Günay & C. Çelik (Ed.), Karahan Yay., Adana 2006, s. 22-23.

¹⁶ Mustafa Tekin, *Dindarlık Bağlamında Amel-i Salih Kavramına Sosyolojik Bir Yaklaşım, Dindarlık Olgusu* (Sempozyum Tebliğ ve Müzakereleri), Kurav Yay., İstanbul 2004, s. 53.

edinebilmesi ve onun sevgisini kazanabilmesi veya azabından kurtulabilmesi onun emir ve yasaklarına uyma durumuna bağlıdır. Yani kişinin ilâhi emir ve yasaklara uyma derecesi dindarlık ölçüsüdür.¹⁷

Dindarlığı kısaca özetleyecek olursak diyebiliriz ki; “dindarlık bireyin dinî kabulleniş derecesini belirten bir kavramdır. Bireyin dinî inancı, dine olan bağlılığı, dine verdiği önem, dinî ve ahlâki uygulamaları dindarlığın göstergeleridir. Yani dindarlık, dinin bireyin hayatına yansımış halidir. İnanç, düşünce, duygu ve davranışlarında, kısaca hayatında dinin aldığı şekildir. Kuşkusuz bu şekil, her bireyde farklı derecelerde, farklı içerikte ve farklı oranlardadır. Çünkü bireylerin zihinsel, duygusal, ahlâki ve dinî gelişimleri, aile, grup, kitle iletişim araçları ve diğer çevresel etkenler, aldıkları eğitim, başlarından geçen olaylar, yaşantıları ve dinî algılamaları birbirinden farklıdır. Bütün bunlar bireyin dindarlığını etkileyen faktörlerdir.”¹⁸

3. DİNDARLIĞIN BOYUTLARI

Dindarlık kavramının tanımlama çalışmaları onun çok göreceli bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Bu nedenle dindarlığın boyutları hakkında bilgi vermeden önce bu konuyla ilgili yapılan araştırmaları kısaca özetlemek gerekmektedir.

Din psikologları dindarlığı incelemek için bilimsel olarak geçerli çerçeveler ve tanımlamalar yapma ihtiyacı duymuşlardır. İlk zamanlar ibâdetleri yerine getirme gibi tek boyutlu bir yaklaşım varken daha sonraları çok boyutlu bir yaklaşıma geçiş yapılmıştır. Dindarlığı, çok boyutlu bir tarzda tanımlama ve araştırma düşüncesi birçok bilim adamı tarafından kabul görmüştür. Bunlar içerisinde Glock ve Stark’ın ortaklaşa ve Stark’ın kendisinin yalnız olarak yaptığı dindarlığın beş boyutlu tanımlama çalışmaları kabul edilmiştir.¹⁹ Dolayısıyla bu çalışmada, yaygın olarak kabul edilen beş boyutlu dindarlık çalışmaları izah edilecektir.

---

¹⁷ Turan, *a.g.e.*, 2017, s. 116.

¹⁸ Hüseyin Peker, “Kur’an’a Göre Dindarlığın Boyutları”, *Ç.Ü.İ.F.D., Din Psikolojisi Özel Sayısı*, 2012, c. 12, S. 2, s. 42.

¹⁹ Hayati Hökekleli, *Din Psikolojisi*, T.C. Anadolu Üniversitesi Yay., (Yayın no:2051), Açıköğretim Fakültesi (Yayın No:1085), 1. Baskı, Eskişehir 2010, s. 33.

3.1. İnanç Boyutu

Dine bağlanma olayı inanç boyutundan geçer. Çünkü kişi inancı nisbetinde dine bağlıdır. Bu nedenle, inanç boyutu dinî hayatın çekirdeğini oluşturur.²⁰

Dindar kişi, dinin öğretilerinin doğruluğunu kabul eder. Bütün dinler, dine tâbi olan kişiden, ortaya koyduğu öğretileri benimsemesini bekler.²¹ Başka bir deyişle, dinler kendi modellerine göre bireyler yetiştirmek isterler.²²

Dinî inanç, tüm mahlûkatı yaratan bir varlığın olduğunu kabul etmeyi ifade eden bilişsel bir eylemi, hem de Ona karşı itaat etme zorunluluğu içerisinde olmayı ifade eder.²³

3.2. Bilgi Boyutu

Bilgi ve inanç boyutu birbiriyle bağlantılıdır. Çünkü bir inancı kabul etmek için bilgi en önemli unsurdur.²⁴

Dinî bilgi ancak inançla bir önem kazanır. İnancı olmayan kimsenin bilgisi ne kadar çok olursa olsun, dinî yaşama noktasından uzak olduğu için dindar kişi tanımından uzaktır. Din hakkında sahip olduğu bilginin yanı sıra, dinî öğrenmeye karşı arzusu, buna değer verme derecesi ve dinî öğrenme için ayrılan zaman, kişinin dindarlığının bir işareti olarak kabul edilir.²⁵

3.3. İbâdet Boyutu

Bu boyut, dinî uygulamaları ifade etmektedir. Dîni inancı benimseyen kişinin yapması gereken görevler vardır. İbâdet, âyin, tören, dua gibi uygulamalar bu boyut içerisinde yer almaktadır. Bu ibâdetler, kulun ilâhi varlığa itaatini, teslimiyetini ve iletişime geçtiğinin bir göstergesidir.²⁶ Kısacası İbâdet boyutu, bireylerin duygu ve düşüncelerinden çok dinî alanda yaptıkları uygulamalar ile alakalıdır.²⁷

²⁰ Hayati Hökekleli, *Din Psikolojisi*, TDV Yay., Ankara 2008, s. 74.

²¹ Hasan Kayıklık, "Bireysel Dindarlığın Boyutları ve İnanç-Davranış Etkileşimi", *İslâmi Araştırmalar Dergisi*, 2006, c.19, S. 3, s. 493.

²² Yavuz, *a.g.m.*, s. 92.

²³ Michal Striženec, "Dindarlık ve Bilişsel Süreçler", Çev. Abdulvahid Sezen, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 2010, c.10, S. 3 s. 276.

²⁴ Kayıklık, *a.g.e.*, s. 493.

²⁵ Hökekleli, *a.g.e.*, 2010 s. 34.

²⁶ Hüseyin Certel, *Din Psikolojisi*, Tuğra Ofset, Isparta 2011, s. 98.

²⁷ Turan, *a.g.e.*, 2017, s. 117.

3.4. Tecrübe (Duygu) Boyutu

Tecrübe kelimesi, deneyime dayanan bir bilgi şeklini ifade eder. Psikolojide (yaşantı, deneyim) tecrübe ise, bireyin doğrudan katıldığı, algıladığı, maruz kaldığı, gözlediği olay sonucu elde ettiği bilgi, beceri veya pratik anlamına gelmektedir.²⁸

Çağdaş psikologlar dinî tecrübeyi, Allah'ın alâmet, işâret ve delillerini sezgisel algılama, doğrudan doğruya kavrama, yüce yaratıcıyla sezgisel ve duygusal ilişki kurma şeklinde tanımlamışlardır. Allah inancı kişide belirli bir değer boyutuna ulaştığında din bir tecrübe haline gelir. Bu nedenle dîni tecrübe kısaca şu şekilde tanımlanabilir: Dinî tecrübe, bizzat insanın kendi varlığının ve dünyanın azamet sahibi Allah'ın göstergesidir.²⁹

3.5. Etki Boyutu

Bu boyut, dinin insan üzerinde yaptığı etkileri gösterir. Din, insanın bütün yaşamını etkileyen bir olgudur. Bu nedenle, kişi ve toplum hayatının her alanında inanç etkisini görebilmek mümkündür. Yaşanan dindarlık sonucu oluşan etki biçimi kişiden kişiye değişebilmektedir. Bu sebeple; kişinin sorunlarla başa çıkma yöntemi, hayatı anlamlandırma, başkalarıyla ilişkileri vb alanlara yönelik ilgi ve tutumlarda dinin etkisi yaşanan dinî inancın yoğunluğuna göre farklılaşabilmektedir.³⁰

4. ŞAHSİYET(KİŞİLİK)

Şahsiyet, çok kapsamlı bir kavram olması sebebiyle net bir tanımının yapılması mümkün olmamıştır. Bundan dolayı, şahsiyetle ilgili birçok tanım yapılmıştır.³¹

Şahsiyet, şahasa fiilinden türemiş olup köken olarak Arapça bir kelimedir. Yükselmek, görünmek, ortaya çıkmak, açıklamak gibi anlamlara gelmektedir.³²

Günümüzde kişilik adı altında da geçen şahsiyet kelimesi, batı dillerinde fr.personnalite, ing. Personality olarak, Latince de ise, tiyatro oyuncularının yüzlerine taktıkları “maske” anlamına gelen persona kelimesinden gelmektedir.³³

²⁸ Selçuk Budak, *Psikoloji Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yay., Ankara 2005, s. 828.

²⁹ Hökelekli, *a.g.e.*, 2008, s. 131-132.

³⁰ Certel, *a.g.e.*, s. 99-100.

³¹ Feriha Balkış Baymur, *Genel Psikoloji*, İnkılap Kitabevi Yay., Sanayi ve Ticaret A.Ş., 16. Baskı, İstanbul 1972, s. 273.

³² Mehmedoğlu, *a.g.e.*, s. 43.

³³ Gülğün Yanbastı, *Kişilik Kuramları*, E.Ü.E.F., Yay., İzmir 1990, s. 9.

Kişilik, Türk Dil Kurumu Sözlüğü'ne göre: “Bir kimseye özgü belirgin özellik, manevi ve ruhsal niteliklerinin bütünü, şahsiyet.”³⁴ anlamına gelmektedir.

Kişilik, halk arasında başkalarına gösterilen ya da gösterilmek istenen yüz anlamında iken psikolojide kişilik, bir insanı diğer insanlardan ayıran özelliklerin toplamı; onun dış görünüşünün altındaki asıl kişiliği, özü kastedilmektedir³⁵

Kişilik, bireyin kendisinden kaynaklanan tutarlı davranış kalıpları ve kişilik içi süreçler olarak tanımlanabilir.³⁶ Bu tanıma göre kişilik iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm tutarlı davranış kalıpları ile ilgilidir. Burada önemli olan kişiliğin tutarlı olmasıdır. Bu tutarlı davranış kalıplarını her zaman ve her durum için gözlemleyebiliriz. Bugün dışa dönük olan bir kişinin yarın da dışa dönük olmasını bekleriz. İş yerinde rekabetçi olan bir kişi, büyük olasılıkla sporda da rekabetçi olacaktır. Karakterdeki bu tutarlılığı, “Bu tam ondan beklenecek bir davranıştı”, ya da “Her zamanki gibi davranıyordu” şeklinde yorumlarla ifade ederiz. Tanımın ikinci bölümü, kişilik içi süreci konu edinir. Kişiler arası süreçlerden farklı olarak, kişilik içi süreçler, nasıl davranacağımızı ve hissedeceğimizi etkileyen ve içimizde gelişen bütün duygusal, güdüsel ve bilişsel süreçleri kapsar.³⁷

Diğer kişilik tanımları ise şu şekildedir:

Kişilik; insanı başkalarından ayıran ve onu kendisi yapan tüm duygu, düşünce inanç ve davranış özelliklerinin uyumlu olan bütünüdür.³⁸

Kişilik, diğer bireylerden ayırt edici olarak kişinin iç ve dış çevresiyle kurduğu ilişki biçimidir³⁹

“Kişilik, bireylerin düşünce, duygu ve davranış gibi psikolojik tepkilerindeki farklılıkları belirleyen, sadece yaşanan an, içinde bulunulan biyolojik durum veya sosyal ortam ile açıklanamayan biçimde süreklilik gösteren özellikler ve eğilimlerdir.”⁴⁰

³⁴ Türk Dil Kurumu Sözlüğü, “Kişilik”, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara 2012.

³⁵ Veysel Uysal, *a.g.e.*, s. 25.

³⁶ Jerry M. Burger, *Kişilik*, Çev., İnan Deniz Sarioğlu, Kaknüs Yay., İstanbul 2006, s. 23.

³⁷ Burger, *a.g.e.*, s. 23.

³⁸ Bedri Katipoğlu, “Din Psikolojisi Açısından Kişilik ve Karakter Analizi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2012, c. 5, S. 23, s. 343.

³⁹ Doğan Cüceloğlu, *İnsan ve Davranışı*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2010, s. 404.

⁴⁰ İbrahim Taymur ve M. Hakan Türkçapar, “ Kişilik: Tanımı, Sınıflaması ve Değerlendirmesi”, *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar Dergisi*, 2012, c. 4, S. 2, s. 155.

Kısaca kişilik, “bir insanın bütün ilgilerinin, tutumlarının, yeteneklerinin, konuşma tarzının, dış görünüşünün ve çevresine uyum biçiminin özelliklerini içeren kendine has, ahenkli bir bütünü” veya “insanları birbirinden ayıran, her insanın kendine mahsus bedeni ve ruhi özelliklerinin ve diğer insanlara görünüşünün onlar karşısındaki davranışlarının bir bütünü olarak değerlendirilişi” başka bir deyişle, “beden özelliklerinin davranış tarzlarının, kabiliyet ve istidatların, ihtiyaç, ilgi ve tavırların meydana getirdiği bir özellikler organizasyonudur.”⁴¹

Allport, kişilik kavramının birbirinden farklı olarak 48 türlü tanımlandığından söz eder. Ona göre kişilik, “bireyin çevresine özel uyumunu belirleyen psiko-fizyolojik sistemlerin dinamik bir örgütüdür”.⁴²

“Jung’a göre ise “kişilik, birbiriyle etkileşimde bulunan çok sayıda sistemden oluşur. Bu sistemlerden her birinin tek başına önemli bir fonksiyonunun olmasının yanı sıra, birlikte birbirleriyle etkileşim halinde iken söz konusu olan bir kişilik yapısı vardır.”⁴³

“İnsan sosyal bir çevrede doğar, büyür ve gelişir. İçerisinde bulunduğu sosyal çevreyi etkilediği gibi sosyal çevrede, bireyi etkiler. Dolayısıyla davranış, kişilik özellikleri ile çevrenin sosyal ve fiziksel koşulları arasındaki etkileşiminin bir sonucu olarak ortaya çıkar. Bu bağlamda kişilik, bir bireyin çevreye uyumunu belirleyen karakteristik davranış örüntüleri ve düşünme biçimleri olarak da tanımlanabilir.”⁴⁴

Görüldüğü gibi kişilik, bireyin bütününe içine alan bir konudur. Kişiliği incelemek için, insanın yeteneklerini, öğrendiklerini ve öğrenme faktörlerinin ona özgü davranış biçimleri ile kendi özelliklerini nasıl etkilediğini görmek gerekir. Çünkü her insanın yetenekleri ve eğilimleri farklıdır. Her insanın parmak izleri farklı olduğu gibi karakteri, mîzacı, yetenekleri ve eğilimleri başka insanlardan farklıdır.⁴⁵

Bütün bunlardan sonra kısaca şöyle denilebilir; “kişilik, içsel kaynaklardan ortaya çıkan ve yaygın olarak kişinin davranışlarına hâkim olan, biyolojik yapı ve

---

⁴¹ Mehmedoğlu, *a.g.e.*, s. 45.

⁴² M. Doğan Karacoşkun, “İbnü’l-Arabî’de İnsan Psikolojisine Yaklaşımlar ve Kişilik Çözömlenmeleri”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 2007, c. 7, S. 2, s. 74.

⁴³ Yanbastı, *a.g.e.*, s. 48.

⁴⁴ Yahya Turan, “Kişilik Özellikleri ve Dinsel Yönelimler Üzerine Bir Araştırma”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2009, s. 14.

⁴⁵ Mehmedoğlu, *a.g.e.*, s. 44.

deneyimle öğrenilenleri kapsayan, algılama, öğrenme, düşünme, başa çıkma ve davranış örüntülerini anlatmaktadır”⁴⁶

İnsan kişiliğinin oluşumu ve gelişimi iki temel üzerine inşa olmuştur. Birincisi, yaradılıştan gelen özellikler, ikincisi ise, tecrübeler sonucunda kazanılan özelliklerdir. Yaradılıştan getirilen, kalıtsal özellikleri ifade etmek için “mîzaç”, sonradan kazanılan özellikleri ifade etmek için ise “karakter” kavramı yaygın olarak kullanılmaktadır.⁴⁷

4.1. Kişilik ile ilgili kavramlar

Kişilik ile karıştırılan kavramlar vardır. Bunlar huy ve karakter terimleridir. Kişilik, huy, karakter terimleri sıklıkla birbirinin yerine kullanılmaktadır. Bu kullanımlar da anlam karmaşasına yol açabilmektedir. Kişiliğin ne olduğunu daha iyi anlayabilmek adına mîzaç ve karakter kavramlarına açıklık getirmemiz gerekmektedir. Huy (mîzaç) biyolojik, karakter ise sosyal ve kültürel katkıları içermektedir. Kişilik huy ve karakterin dinamik etkileşiminin bir sonucu olması nedeniyle bu kavramların incelenmesi kaçınılmazdır.⁴⁸

4.1.1. Mîzaç

Mîzaç, iç ve dış uyarcıların insanda yarattığı duyguların kişiyi başkalarından ayırabilecek biçimde yerleşik hale gelmesidir. Mîzâca fitrat da denilebilir.⁴⁹

Mîzaç, daha geniş kişilik eğilimlerini yansıtır. Genel davranış eğilimlerinin nasıl belirgin özelliklere dönüşeceği, bu eğilimlerin kişinin büyüüp geliştiği çevreyle girdiği etkileşime bağlıdır. Mîzaçtaki bireysel farklılıklar genellikle yaşamın birinci yılında gözlenebilir ve kişinin yaşamı boyunca aynı şekilde kalır.⁵⁰

İnsanlarda duyguların uyanması, süresi ve şiddeti farklı olmaktadır. Bazı kimselerde duygular birdenbire ve çabuk uyanır. Bunlar birdenbire hiddetlenebilir ve aşırı tepki gösterebilirler. Bazı kimselerde ise, duygular yavaş uyanır, fakat sürekli ve yoğun olur. Kimilerinde de duygular çabuk uyanıp az devam eder.⁵¹

⁴⁶ Selçuk Aslan, “Kişilik, Huy ve Psiko-patoloji”, *Psikiyatride Derlemeler Olgular ve Varsayımlar*, 2008, c. 2, S. 1-2, s. 7.

⁴⁷ Turan, *a.g.e.*, s. 14.

⁴⁸ Aslan, *a.g.m.*, s. 9.

⁴⁹ Mehmedoğlu, *a.g.e.*, s. 49.

⁵⁰ Burger, *a.g.e.*, s. 352.

⁵¹ Baymur, *a.g.e.*, s. 272.

Mizaç, insanın doğuştan sahip olduğu özellikleridir. Bu özellikler kişiden kişiye göre farklılık göstermesi kaçınılmazdır. Değişik huyların olması herkesin kendine ait bir davranış şeklinin olduğunu gösterir. Tez canlılık, soğukkanlılık, çabuk sinirlenme, neşeli ve esprili olmak gibi özellikler insanın mîzâcına aittir. İnsan mîzâcının temel kaynağı bir bakıma beden kimyasıdır ve kolay kolayda değişmez özelliklerdir. Bir insan yedisinde neyse yetmişinde de odur sözüyle bir bakıma huy ile mîzaç kavramına atıf vardır.⁵²

4.1.2. Karakter

Sözlükte karakter; “Kişinin eşsiz bir birey olmasını sağlayan kendine özgü özellikleri değil, teorik temelde tanımlanan kategorik sınıflandırmalardan birisine dâhil edilmesini sağlayan eğilimlerin toplamı”⁵³ şeklinde tanımlanmaktadır. Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere karakter kelimesi kişiliğin tamamını değil sadece bir yönünü oluşturmaktadır.

Karakter kelimesi çoğunlukla ahlaksal özellikleri anlatmak için kullanılmıştır. İlk yaşlardan itibaren sosyal yaşantılar sonunda bir takım değer yargılarının benimsenmesi ile gelişir. Benimsenen değerler kişiliğin bir yanını oluşturur. Bu nedenle karakter kelimesinin kişilik ile ilişkisi vardır.⁵⁴

Karakterin oluşumunda toplumsal ve ahlâk kuralları çok önemli bir rol oynar. Karakter eğitimi aynı zamanda ahlâk eğitimi sayılır. Karakter toplum içinde sonradan kazanılan kişilik özellikleridir. Ahlâki değerlerle doğrudan ilgili olan ve insanın belli durumlarda süreklilik ve düzenlilik kazanmış olduğu davranış özellikleridir.⁵⁵

Karakter mîzâcın aksine kalıtsal yönü daha az, belirgin biçimde sosyal öğrenme, kültür ve bireye özgü yaşam olaylarından etkilenen bir yapıdır. Üç önemli karakter özelliği tanımlanmıştır. Kendi Kendini Yönetme, İş Birliği Yapma, Kendi Kendini Aşma. Bütünüyle geliştiğinde bu üç özellik olgun kişiliği tanımlar. Bu karakter özellikleri uyuma yöneliktir. Karakter özelliklerinin bir kişide düşük düzeyde görülmesi bireyde genellikle dezavantajlı durumlara yol açmaktadır. Mîzaç ve karakter özellikleri ayrı oluşumlardır ancak işlevsel olarak bağlantılıdır. Aralarındaki etkileşim

---

⁵² Katipoğlu, *a.g.m.*, s. 343

⁵³ Budak, *a.g.e.*, s. 423.

⁵⁴ Baymur, *a.g.e.*, s. 272.

⁵⁵ Katipoğlu, *a.g.m.*, s. 343.

ile dinamik bir kişilik organizasyonu ortaya çıkmaktadır. Mîzaç bilinç dışı otomatik tepkileri içerir ve alışkanlıklarla kendini gösterir, kullanılan öğrenme amaca yönelik değildir. Buna karşın, karakter bilinçli farkında olduğumuz planları içerir ve amaçlı öğrenme davranışını gösterir.⁵⁶

5. KİŞİLİK OLUŞUMUNA ETKİ EDEN FAKTÖRLER

Kişiliğin şekillenmesinde ve gelişmesinde etkili olan başlıca etkenler iki grupta toplanmaktadır. Bunlar biyolojik etkenler ve çevresel etkenlerdir. Biyolojik ve çevrenin insan kişiliğinin oluşmasına etkisi, en fazla tartışılan konular arasındadır. Yapılan araştırmalar, bu iki etkenin kişiliğin oluşumunda önemli bir role sahip olduğunu ortaya koymaktadır.⁵⁷

5.1. Biyolojik etkenler

Biyolojik etken, kalıtsal etkenleri ve fiziksel yapıyı içerisinde barındırmaktadır. Bu iki etken biyolojik faktörlerdendir Kişilik üzerinde önemli bir etkiye sahip olan zekâ, duygusal yatkınlık, algı keskinliği vb. kalıtım yolu ile geçen özelliklerdir.⁵⁸

Kalıtım, “genetik özelliklerin üreme hücrelerindeki DNA zincirleriyle bir kuşaktan diğerine aktarılmasıdır. Örneğin; saç ve göz rengi, belirli hastalıklara yatkınlık gibi fiziksel özellikler kalıtım olabildiği gibi zihinsel yetiler, yetenekler, belli mîzaçlar, ruhsal yatkınlıklar şeklinde ruhsal özellikler de kalıtım olabilir.”⁵⁹

Kişiliğin bir değişen, bir de değişmeyen yönü vardır. Değişmeyen yönünü kalıtım oluşturur. İnsan kişiliğinde, yaşadığı gelişim dönemlerine ve yaşadığı çevreye göre birtakım değişimler meydana gelse de yapılan araştırmalar, kişiliğin bazı yönleri eğitim ve sosyal çevre baskısına rağmen değişim göstermeyip sabit kaldığını göstermektedir.⁶⁰

Aynı çevrede buldukları halde çocukların birbirlerinden ayrı özelliklere sahip olmaları, farklı davranışları ve gelişmeleri, kalıtımın etkisini göstermektedir. Yaşanılan çevrenin aynı olması bile bireyin davranışlarına etkisi söz konusu değildir. Çünkü her ailenin kalıtım özellikleri farklıdır. Bundan dolayı birbirine benzemezler.

---

⁵⁶ Aslan, *a.g.m.*, s. 15.

⁵⁷ Turan, *a.g.e.*, s. 22.

⁵⁸ Turan, *a.g.e.*, s. 23.

⁵⁹ Budak, *a.g.e.*, s. 419.

⁶⁰ Neda Armaner, *Din Psikolojisine Giriş I*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1980, s. 72-73.

Bu sebeple farklı davranışları, başarıları ve ilgileri ancak değişik kalıtımla açıklanabilir.⁶¹

Kalıtımsal faktörlerin başında zekâ yer almaktadır. Çünkü zekâ kişiliğin gelişmesini, olgunlaşmasını, bireye özgü, özel biçim ve renk almasını sağlayan ruhsal yapının temelidir. Zekâ, algı, bellek, öğrenme, düşünme, soyutlama, yeni durumlara uyum gibi birçok zihinsel işlevin bileşiminden oluşmaktadır. Çocukluk ve gençlik çağlarında kişiliğin gelişmesi, sağlıklı ilişkiler kurulması ve sürdürülmesi kişinin zekâ düzeyiyle yakından ilgilidir. Aynı zekâ düzeyinde olan kişilerde, bu işlevlerin değişik olması sonucu, değişik kişilik yapıları, davranış biçimleri, uyum ve çözümler görülebilir. Bu yüzden kimi insanda el becerileri daha iyi gelişirken kimisi soyut konularda daha başarılı olur.⁶²

5.2. Çevresel Etkenler

Çevresel etkenler kişiliği etkileyen en önemli faktörlerdendir. Burada kendimize soracak olursak: “Şimdiki kişiliğimiz nasıl biçimlendi?” Bir başka deyişle düşünmemizde, duymamızda, hal ve davranışlarımızda bize ait özellikleri kazanmak konusunda neler etkili oldu? Diğer insanlarla konuşmaktan hoşlanan dışadönük bir kişi isek, nasıl oldu da bu duruma geldik? Utangaç, sıkılgan, kendinden emin olmayan bir kişi isek neden böyle bir kişilik edindik? Bu soruları cevaplarken hem kalıtım yoluyla; hem de içinde yetiştiğimiz toplumsal çevre yoluyla neler kazandığımızı değerlendirmek zorundayız. Kişinin belirli özellikleri, annesinden ve babasından kalıtım yoluyla aldığı bir gerçektir. Ancak kişilik, büyük ölçüde, içinde yetişilen çevreden etkilenmektedir.⁶³

Çocuk büyüdükçe, çevreden daha çok sayıda mesajlar almaya başlar. Davranışları büyükleri tarafından değerlendirilen çocuklar, değerlendirmelere bakarak kendisiyle ilgili bazı yargılara ulaşır.⁶⁴

“Bir toplumun ekonomik, politik ve sosyal yapısı o toplumun çocuk yetiştirme yöntemlerini etkiler. Çocuk yetiştirme biçimleri de kişilik oluşumunu etkiler. Ayrıca toplumun yaşam biçimi, o toplumda sosyalleşme süreçlerinin işleyişini belirler. Bu

⁶¹ Baymur, *a.g.e.*, s. 226.

⁶² Özcan Köknel, *Kaygıdan Mutluluğa Kişilik*, Altın Kitaplar Yayınevi, 13. Basım, İstanbul 1995, s. 42-43.

⁶³ Doğan Cüceloğlu, *Yeniden İnsan İnsana*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2011, s. 98-99.

⁶⁴ Cüceloğlu, *a.g.e.*, 2010, s. 101.

süreçler de o toplumda yetişen bireylerin sosyalleşme yöneliminin çerçevesini oluşturur. Buna bağlı olarak da farklı sosyal yapıdaki topluluklarda farklı kişilik özelliklerinde bireyler yetişir. Birey her ne kadar kalıtımın, kültürel yapının ve sosyal çevrenin etkisi altında olsa da kişisel yaşantıları o bireyin biçimlenmesinde en önemli rolü oynar. Aynı kültür içerisinde yaşayan insanlar bile, benzer durumlara farklı tepkiler verirler. Bireyin içinde bulunduğu ortam ve hal o anda nasıl davranacağını belirleyen önemli bir kriterdir. Özetle bireyin sosyal ve öznel deneyimleri kalıtım ile elde edilmiş potansiyelleri ile etkileşimde bulunarak kişiliği şekillendirir.”⁶⁵

6. KİŞİLİK KURAMLARI

Birçok psikolog, insana değişik yönden bakarak onun kişiliğini anlamaya çalışmışlardır. İşte bu farklı bakış yöntemleri, farklı kişilik kuramlarını ortaya çıkarmıştır. Kişilik kuramları şu şekildedir;

6.1. Psikanaliz Ekolünde Kişilik (S. Freud)

Freud’un 1923’te yayımlanan ‘İşlevsel Ben ve İlkel Ben’ adlı eserinde ileri sürdüğü yapısal modele göre kişilik, alt ben (id), ben (ego) ve üst ben (süper ego) adlı üç ana sistemden oluşmaktadır. Bu üç sistem birbiriyle etkileşime geçtiğinde davranış ortaya çıkar.⁶⁶

İd (Altben): Kalıtımsal olarak gelen içgüdüleri içeren ve doğuştan var olan psikolojik gizil güçlerin tümüdür. Enerji kaynağı olan id, ego ve süper egonun çalışması için gerekli olan gücü de sağlar. Freud id’e “gerçek ruhsal varlık” demiştir. İd fazla enerji birikimi yaptığında ortaya gerilim çıkar. Gerilimi giderebilmek için id biriken enerjii boşaltma eğilimini gösterir. Bu duruma haz ilkesi denir.⁶⁷

İd kişiliği oluşturan doğal yapıdır. Dürtüsel, irrasyonel ve asosyaldır. Kendini düşünür ve her zaman zevk ve kendi isteklerinin peşinde koşar.⁶⁸

İd, kişiliğimizin en kaba, en ilkel, kalıtımsal dürtü ve arzularını içerir. Bu ilkel, kalıtımsal dürtülerden olan cinsiyet ve saldırganlık, diğerlerinden daha baskın haldedir. İd davranışlarımızın altında yatan psikolojik enerjinin kaynağıdır, zevk ilkesine göre işler ve hiç geciktirilmeden bütün isteklerinin hemen yerine getirilmesini ister. İd’in

⁶⁵ Turan, *a.g.e.*, s. 24-25.

⁶⁶ Mehmedoğlu, *a.g.e.*, s. 52.

⁶⁷ Yanbastı, *a.g.e.*, s. 21.

⁶⁸ Ali Ayten, *Psikoloji ve Din*, İz Yay., İstanbul 2006, s. 25.

itmeleri bilinçaltı dürtülerdir, çünkü birey bu dürtülerin etkisinin çoğu zaman farkında değildir. İd, sonucu ne olursa olsun isteklerinin hemen yerine getirilmesini ister. Düşünce bu kısımda etkili değildir.⁶⁹

Freud, doğduğumuzda tek bir kişilik yapısı olan id'in var olduğunu dile getirmiştir. İd, bizim bencil kısmımızdır ve yalnızca kişisel isteklerimizi tatmin etmeye çalışır. İd, haz ilkesine göre hareket eder, diğer bir deyişle herhangi bir fiziksel ve toplumsal sınırlamayı dikkate almaksızın, sadece kişisel istekleri tatmin sağlayacak şeylerle ilgilenir.⁷⁰

Ego (Ben): İd'i kontrol altında tutmaya çabalayan kişilik birimidir. Gerçek dünya ile id arasında aracılık yapar. Ego mantıklı ve gerçekçi düşünce türüyle hareket eder. Mesela; id "hemen, şimdi istiyorum" der ego ise "koşullar uygunsa sana istediğini verebilirim" der. Ego akılcı ve pratiktir. İd tam tersine, mantıkla hareket etmez ve pratik değildir. Ego çoğunlukla id'le çelişki halinde olsa bile id'in arzu ve dürtülerini mümkün olduğu kadar yerine getirmek zorunda olduğunu bilir ve hep o yönde çalışır. Ego bir anlamda id'in danışmanıdır. Temel amacı ona hizmet etmektir. Onu yüceltmek, eğitmek çabasında değildir. İyi veya kötü kavramlarıyla hiç ilgilenmez. Herhangi bir ahlaksal tutumu yoktur. Durumu uygunsa yapabiliyorsa id'in isteğini gerçekleştirir.⁷¹

Ego beynimizin bilinç, bilinç öncesi, bilinçaltı kesimlerinde serbestçe hareket edebilir. Egonun tek işlevi id'i kontrol altında tutmak değildir. Aynı zamanda insan davranışının, bir ihtiyacı karşılanmadığında duyulan gerginliği azaltmaya odaklı bir görevi daha vardır.⁷²

Süper Ego (Üst Ben): Freud, doğru ve yanlış kararlarının kaynağını teşkil eden kısmına süper ego (Üst ben) adını vermiştir. Süper ego'nun büyük bir kısmı bilinçaltındadır. Vicdan, bireylerin üst beninde yer alır ve üst ben bireyin davranışlarını sürekli süzgeçten geçirerek bireye bu yaptığının doğru ya da yanlış olduğunun mesajlarını verir. Ego bir taraftan id'in arzularını tatmin etmeye çalışırken

---

⁶⁹ Cüceloğlu, *a.g.e.*, 2010, s. 407.

⁷⁰ Burger, *a.g.e.*, s. 78.

⁷¹ Cüceloğlu, *a.g.e.*, s. 408.

⁷² Burger, *a.g.e.*, s. 79.

bir taraftan da üst ben'in telkinlerinin baskısı altındadır. İd arzu ve istekler, ego, mantık veya entelekt ve süper ego, vicdan olarak düşünülebilir.⁷³

“Doğuşta var olmayan süper ego, ancak gelişmeyle ortaya çıkar ve içimizdeki yargıç vazifesini görür. Süper egonun başlıca vazifeleri şunlardır;

1. İd'den gelen içgüdüsel dürtüleri bastırmak ve yönlendirmektir. Bunlar toplumun hoş karşılamadığı cinsel ve saldırgan dürtülerdir.

2. Egoyu gerçekçi amaçlar yerine törel amaçlara yönelmeye ikna etmek.

3. Kusursuz olmaya çabalamaktır.

İd, ego ve süper ego farklı ilkelerle çalışan psikolojik süreçlere verilmiş isimlerdir.”⁷⁴

6.2. Analitik Psikoloji'de Kişilik (Carl G. Jung)

Jung, Freud'dan ayrılıp, çeşitli kültürleri gözlemlemek için dünyayı dolaştıktan sonra “Analitik Psikoloji” isimli kendi ekolünü kurmuştur.⁷⁵

Jung, kişiliğin tümünü psişe olarak isimlendirmiştir. Psişe, bilinçli ya da bilinç dışı tüm duygu, düşünce ve davranışları içerirken aynı zamanda insanın fiziki ve toplumsal çevresine uyumunu sağlar.⁷⁶

Jung'a göre psişe, birbirleriyle etkileşim halinde olan birçok sistemden oluşur. Bu sistemler şunlardır; ego, kişisel bilinçaltı ve onun kompleksleri ve kolektif bilinçaltı ve arke tipler, persona, anima ve animus ve gölgedir.⁷⁷

Bilincin merkezinde ego bulunur. Ego ile ilişki kurmayan hiçbir şey bilinçli olamaz. Bu sebeple bilinç, ruhsal süreçlerin ego ile ilişkisi olarak da tanımlanabilir. Ego varlığımızın genel algılarını, belleğimizin içeriklerini kapsayan, ruhsal süreçlerin oluşturduğu kompleks bir yapıdır.⁷⁸

Jung, bilinçaltını iki seviyede inceler. Bilincin hemen altında bulunan ve bireyin kendisine özgü olan bilinçaltına “Kişisel Bilinçaltı” demektir. Ego'ya komşu olan bölgedir. Bu seviye, bastırılmış çocuksu dürtü ve arzulardan, anılardan, yüksek algılardan ve sayısız unutulmuş yaşantılardan oluşur. Bunlar kolaylıkla tekrar bilince

⁷³ Cüceloğlu, *a.g.e.*, s. 408.

⁷⁴ Yanbastı, *a.g.e.*, s. 22.

⁷⁵ Burger, *a.g.e.*, s. 156.

⁷⁶ Mehmedoğlu, *a.g.e.*, s. 55.

⁷⁷ Yanbastı, *a.g.e.*, s. 48.

⁷⁸ Turan, *a.g.e.*, s. 33.

taşınabilir. Bu yönüyle incelendiğinde kişisel bilinçaltının seviyesi çok derin olmadığı görülmektedir.⁷⁹

Kişisel bilinçaltındaki fikirlerden ve deneyimlerden birbiri ile ilişkili olanlar, gruplaşarak belirli bir enerjisi olan, psikolojik bir mıknatıs özelliği gösteren çekirdeklerin etrafında toplanma eğilimi göstermektedirler. Jung bunlara, “kompleksler” (complexes) adını vermiştir. Bir kompleks, bilinçli olabilir veya onun niteliğini kısmen bilebiliriz ya da tamamen bilinçaltı olabilir. Bilinçaltı olan kompleksin varlığından tamamen haberdar olamayız. Bilinçaltı olan kompleks, bağımsız bir insan gibi davranır ve bilince dilediği gibi girer çıkar.⁸⁰

Kişisel bilinçaltının altında, “Kollektif Bilinçaltı” bulunur. Kolektif bilinçaltı, bilinç düzeyine çıkarılması güç olan düşünceler ve imgelerden oluşur. Kalıtımsal bir özellik taşır. Kolektif bilinçaltı, geçmişteki tüm nesillerin birikimlerini ve deneyimlerini kapsar. Genel evrimsel deneyimlerden oluşarak kişiliğin temelini şekillendirir. Davranışlarımızın hepsini yönlendiren en etkili güçtür. Jung’a göre, kolektif bilinçaltına ait olan içerik nesilden nesile beyin aracılığıyla aktarılır.⁸¹

Jung’un kolektif bilinçaltı kavramında arketipler vardır. Arketip duygusal yönü güçlü, kalıtımla gelen evrensel bir düşünme biçimidir. Deneyimlerden oluşurlar. Jung, birçok arketipin olduğundan bahseder. Kolektif bilinçaltında belli başlı arketipler şunlardır;⁸²

Persona, kişinin toplumsal beklentiler konusunda takındığı maskedir. Maske, kişiyi topluma görünmek istediği şekilde sunar. Persona, bir insanın toplumun beklentilerine uygun davranmasını, toplumsal rolünü en iyi şekilde oynamasını ifade eder. İnsanlar, hayatlarında birçok rolü birlikte üstlenmektedirler. Arkadaş ortamında iyi bir arkadaş ve dost olması, işçi ise iş ortamında iyi bir çalışan olması, bir vatandaş olarak iyi bir vatandaş olması ve bunun gibi daha birçokları toplum tarafından bireyden istenir. Birey de toplumun beklentilerini boşa çıkarmayacak şekilde kendisinden beklentilere uygun maskeler geliştirir. Ancak bunlardan hiçbiri kişinin gerçek kişiliği değildir.⁸³

---

⁷⁹ Yanbastı, *a.g.e.*, s. 48.

⁸⁰ Turan, *a.g.e.*, s. 33.

⁸¹ Turan, *a.g.e.*, s. 34.

⁸² Yanbastı, *a.g.e.*, s. 49.

⁸³ Turan, *a.g.e.*, s. 34.

Gölge, arketiplerin en güçlü ve en tehlikelilerindedir. Gölgenin gelişimi egonun gelişimi ile bir paralellik gösterir. Çünkü egoda bulunması uygun olmayan veya egonun kullanmadığı özellikler bastırılarak bilinçaltına itilir. Bu nitelikler de bilinçaltında gölgeyi oluşturur.⁸⁴

Anima ve Animus, fizyolojik düzeyde jung'un erkek ve kadına verdiği isimlerdir. Ona göre, her erkekte kadınsı bir yön ve her kadında da erkeksi bir taraf vardır. Jung, erkekteki dişi ögeye anima, kadındaki erkeksi ögeye de animus adını vermiştir. Bunlar erkek ve kadına, karşı cinsin yaradılışını kavrama imkânı verir. Jung'un, erkeğin tamamıyla erkek ve kadının tamamıyla kadın olmadığını iddia etmesi paradoksal gibi görünse de, bir kişide hem erkeksi hem de dişi eğilimlerinin bulunması sıkça karşılaşılan bir olaydır.⁸⁵

Jung'un kişilik teorisinde insanları başlangıçta iki tipe ayırmaktadır. Bunlar; dışadönüklük ve içedönüklüktür. Her iki insanda bu iki özellik bir arada bulunmaktadır. "Jung'a göre bu iki temel tipin özellikleri şöyledir;

1. İçe dönük tip dış dünyanın etkisini reddeden tiptir. Uyarınları kendi içinden alır.
2. Dışa dönük tip, dış dünyaya dönüktür. Uyarınları çevreden gelir."⁸⁶

Jung, "dışadönüklük ve içedönüklük kuramını bilincin fonksiyonları ile zenginleştirmiştir. Bunlar; duyu, düşünme, duygu ve sezgi fonksiyonlarıdır. Bu fonksiyon çeşitlerinin her biri genel tutumlarla ilişkilidir. Böylece sekiz çeşit insan tipi oluşmaktadır. Bu dört fonksiyon tecrübi gerçeklerin bir olayıdır. Duyu gerçekte ne geldiğini tespit eder, düşünme bunun anlamını tanımamıza olanak verir, duygu bize bunun değerini söyler ve son olarak sezgi de yakın gerçeklerin nereden nereye uzanabileceği olanaklarını ifade eder. Bu dört fonksiyon bir dereceye kadar pusulanın dört noktası gibidir. Bunlar bir taraftan oldukça göreceli iken diğer taraftan da oldukça zaruridir."⁸⁷

---

⁸⁴ Yanbastı, *a.g.e.*, s. 51.

⁸⁵ Yanbastı, *a.g.e.*, s. 51-52.

⁸⁶ Yanbastı, *a.g.e.*, s. 46.

⁸⁷ Turan, *a.g.e.*, s. 37.

6.3. İnsancıl Psikoloji’de Kişilik (A. Maslow)

Abraham Maslow yaşamının büyük bir bölümünü, insan kişiliğini anlamaya çalışan diğer yaklaşımların eksikliklerini tamamlamaya çalışmakla geçirmiştir. Maslow, psikolojinin kişiliğin mutlu ve sağlıklı boyutuna katkı yapabilmek için bu konuda araştırmalar yapmıştır. Freud’un insan doğasına dönük karamsar ve kasvetli görüşlerinin yerine, iyimser ve neşeli bir şema çizmeye çalışmıştır. Maslow da bilinçaltı dürtülerin varlığını kabul etmiştir ancak dikkatini kişiliğin bilinçli boyutlarına yoğunlaştırmıştır.⁸⁸

Abraham Maslow’un kuramı, ihtiyaçlar hiyerarşisi üzerine kurulmuştur. Bu ihtiyaçlar insan güdülenmesini oluşturur. Maslow iki çeşit güdü belirlemiştir. Birincisi, yeme, içme vb temel gereksinimleri kapsayan yetersizlik güdüsü, ikincisi ise güvenlik, sevmeye, saygı görme ve kendini gerçekleştirme gibi ihtiyaçları kapsayan büyüme gereksinimleridir.⁸⁹

Maslow, “insanın temelde iyi olduğunu kabul eder. Ancak toplum insanın ihtiyaçlarını ve iç gereksinimlerini engellerse bireyin gelişimi ve davranışları olumsuz yönde etkilebilir. Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinin tepe noktası “kendini gerçekleştirmez”. Kendini gerçekleştirmiş insan yeteneklerini ve gizil güçlerini tamamen kullanabilen insandır. Böyle bir insan alçak gönüllü, yaratıcıdır.”⁹⁰

Maslow’a göre “kendini gerçekleştiren insanlar genellikle değer biçmeyen, yargılamayan, müdahaleci ve kınayıcı olmayan bir tutum sergilerler. Böyle bir kişi kendisi ile daha çok bütünleşmiş, bölünme azalmıştır. Deneyime daha açıktır. Kendilerini oldukları gibi ortaya koyarlar. Yaratıcılıkları, gülmece duyguları, ben aşkınlıkları, alt düzey gereksinimlerinden bağımsızlıkları vb. gelişmiştir. Böyle zamanlarda insan tamamen kendi olmaya, gizil güçlerini kusursuzca gerçekleştirmeye, varlığının özüne, tümüyle insan olmaya daha yakın bir durumdadır. Ancak Maslow’a göre, çok az kişi kendini gerçekleştirme noktasına ulaşabilir.”⁹¹

---

⁸⁸ Burger, *a.g.e.*, s. 429.

⁸⁹ Burger, *a.g.e.*, s. 429-431.

⁹⁰ Turan, *a.g.e.*, s. 68.

⁹¹ Turan, *a.g.e.*, s. 69.

6.4. Transpersonel Psikoloji’de Kişilik

Transpersonel kavramı, “psikolojik bir fikir olarak, yaklaşık yüzyıl önce ortaya atılmış ve ilk kullanımı da William James tarafından gerçekleştirilmiştir. Transpersonel kelimesi tam anlamıyla “ben ötesi” demektir. Ego ötesindeki insan deneyimlerini içeren âlemlerle ilgilidir. Transpersonel Psikoloji (Benötesi Psikolojisi), öncelikle her insanın derinliklerinde, genelde bilinen, güncel hayata yansıyan yönünden daha yüce bir yönü olduğuna inanır. İnsanı sonsuz gelişme potansiyeli olan bir varlık olarak kabul eder ve bitmiş değil, gelişme halinde bir ekoldür. Ben ötesi deneyimler, tanımları itibarıyla kimlik duygusu ve benlik kavramını aşar. İnsanlığın maneviyatını ve daha geniş yönlerini ihtiva eder.”⁹²

6.5. Hümanist Psikanaliz’de Kişilik (E. Fromm)

Erich Fromm ekolüne Hümanistik Psikanaliz adını vermiştir. Psikolojisinin temelinde; Freudçu kavramları hümanize etmek ve insanı toplumun içerisinde bir varlık olarak değerlendirme yatar. Fromm’un görüşlerinin temelinde Freud vardır. Fakat Fromm biyolojik esasları, içgüdüler ve libido kavramlarını ve psikanalizin enerji prensibini reddeder. Kalıtsal güçlerin önemini en aza indirger böylelikle insan hakkında iyimser bir görüşe sahiptir.⁹³

Fromm doğuştan gelen güçlerin varlığını tamamen reddetmez. Bunlara mizaç der. Karakter ise yaşam tecrübeleriyle oluşur. Kişilik de bireyin fiziksel yapısı ve mîzacını oluşturan kalıtsal yönleri ile sosyal ve kültürel etkilerin tümünün ortak ürünüdür. Karakter insanın topluma her yönüyle dinamik uyumunu simgeler. Her insanın kendine has yönlerini içeren bireysel karakteri olduğu gibi onun diğer insanlarla ortak yönlerini kapsayan sosyal karakteri vardır.⁹⁴

6.6. Bireysel Psikoloji’de Kişilik (A. Adler)

Adlerin görüşlerinin temeli aşağılık üzerine kurulmuştur. Adler, her türlü nevrozun aşağılık duygusundan kaynaklandığını; nevrozun ise sürekli olarak etkinliğini gösteren bir aşağılık duygusu olduğunu söyler. Freud’da cinsellik ne ise Adlerde de aşağılık duygusu odur. İnsan davranışlarının hemen hemen hepsini aşağılık

⁹² Babak Khêrgzad, “Transpersonel Kişilikte Affetmek” Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2016, s. 9-10.

⁹³ Yanbastı, *a.g.e.*, s. 88-89.

⁹⁴ Yanbastı, *a.g.e.*, s. 96.

duygusu ile açıklamaya çalışır. Ona göre öteden beri aşağılık duygusunun her hali ile zararlı olduğunu kişilik açısından iyi gelişmemiş, yetersiz kimselerde yer alabileceğine inanılmaktadır.⁹⁵

Adler bilinç ve bilinçaltına önem verir. O'na göre bilinçaltı iç dünyanın en önemli ve güçlü bir faktördür. Bilinç, bilinçaltının yansımasıdır. Adlere göre bir kimse sadece bilerek yaptığı işlerle tanınmaz. İnsanı en iyi tanıtan şeyler bilinçli davranışları değil, bilinçsiz duygularıdır.⁹⁶

Adler, kişilik kuramlarına benlik kavramını katkı yapmıştır. Freud'un ego kavramına karşı Adler benlik kavramını ortaya koymuş ve benliği karar yeteneğine sahip, bireye amaçlı bir yaşam sağlamaya bir sistem olarak tanımlamıştır.⁹⁷

“Adler kuramına göre kişilik, bireyin kendisine, diğer insanlara ve topluma karşı geliştirdiği tutumların ürünü olarak gelişir. Kişiliğin merkezi bilinçtir. İnsan bilinçli bir varlıktır. Davranışlarının bilincindedir.”⁹⁸

7. DİNÎ ŞAHSİYET

“Bir insanın kendine mahsus dinî özelliklerinin tümüne dinî şahsiyet denir. İnsanın dinî inançları, duyguları, düşünceleri, şüpheleri, dinî tutum ve davranışları, dine yaklaşımı, kısaca bir bütün olarak dinî görünümü onun dinî şahsiyetini oluşturur.”⁹⁹

Din, insan şahsiyetinin oluşmasında en etkili olan temel faktörlerden biridir. Çünkü din insanın davranışlarına, tutumlarına, konuşmalarına kısacası her anına etki edebilen bir kavramdır. Bilindiği gibi her din, insanı kendi istediği istikamette değiştirip şekillendirerek ideal insan tipini gerçekleştirmek ister. Bunun sonucu olarak aynı dine inanan insanlarda, dinî inançlarından kaynaklanan ortak kişilik özellikleri ortaya çıkar. Bu özellikler bilhassa ortak değer yargıları, inançlar, kanaatler, tavır alışlar ve davranışlarda kendini gösterir.¹⁰⁰

Çocuğun şahsiyeti şekillenmesinde en önemli faktör ailedir. Çünkü aile, sergiledikleri davranışlarla çocuğun kişiliğine doğrudan etki etmektedir. Bundan dolayı

⁹⁵ Yanbastı, *a.g.e.*, s. 71.

⁹⁶ Yanbastı, *a.g.e.*, s. 72.

⁹⁷ Yanbastı, *a.g.e.*, s. 72.

⁹⁸ Yanbastı, *a.g.e.*, s. 72.

⁹⁹ Ali Rıza Aydın, “Çocuğun Dini Şahsiyet Kazanmasında Ailenin Önemi”, *O.M.Ü. İ.F.D.*, 1996, c. 8, S. 8, s. 212.

¹⁰⁰ Certel, *a.g.e.*, s. 171.

anne babanın ve aile içindeki diğer bireylerin çocukla olan etkileşimi çocuğun aile içindeki yerini belirler.¹⁰¹

Çocukların beden zihin ahlâk, ruh ve duygu bakımından dengeli ve sağlıklı bir şekilde gelişmiş bir kişiliğe ve karaktere sahip olarak yetiştirilmeleri gerekmektedir. Çocuklardaki bu dengeli gelişmeyi sağlayabilmek için, bir eğitim kurumu olan aileye yani anne-babaya öncelikli büyük görevler düşmektedir. Bu yüzden aile ortamı bireyin eğitimi açısından son derece önemlidir. Okul öncesi dönemi çocuklardaki gelişmeler çok yönlü olarak devam eder. Genellikle ikinci yaşlarda konuşmaya başlayan çocuklar, üçüncü yaştan itibaren yaşadıkları aile ortamının ve çevrenin özelliklerine göre yavaş yavaş sözcüklerle, heyecanla, merakla, sevgi veya korkuyla da olsa bilinçsiz bir biçimde ilgilenmeye, konuşmaya başlarlar. Çevreleriyle ilişkilerini de geliştirerek devam ettirmek isterler. 3-4. yaşlar, çocukların telkin almaya ve taklit yapmaya, benzetişim kurmaya müsait oldukları dönemdir. Bu yıllar aile ortamı bireyin eğitimi açısından son derece önemlidir. Gördüklerini ve duyduklarını yapmak ve öğrenmek isterler. Dördüncü yaş, çocukların hayallerinin güçlenmeye başladığı dönemdir. Bu dönemde gerçekte yaşadıklarını gördüklerini, kendi zihninde kurup geliştirdiği hayalleriyle karıştırabilirler. Dolayısıyla bu yaş çocuklarında çok yönlü gelişmeler gözlenmektedir. Pek çok duyguya sahip olan birey, din alanında da gördükleriyle, duyduklarıyla bilinçsiz olarak da olsa ilgilenmektedir. Bu dönem çocuklarında dinî uyanmanın ve din duygusunun hareketlenmesi, yaşadıkları aile ortamına bağlıdır.¹⁰²

Çocuk, ailede dinî bir ortam içerisinde yaşama imkânı bulabilirse onda güçlü bir dinî şahsiyet görülebilir. Aile’de dinî hayatın içeriği ile aile üyelerinin dine ilgi dereceleri ayrıca dinî bilgilerin aktarılmasında izlenen yöntem ve alışkanlıklar farklı sonuçlar ortaya çıkarabilir. Çocuklar, anne ve babalarının dinî söz, tavır ve davranışlarından algıladıklarını kendi tecrübeleri, kabiliyetleri ve kişisel düşünme ve tepkileri ölçüsünde işleyerek kendilerine has bir dinî şahsiyet geliştireceklerdir. Yani, ailedeki dinî hayat ne kadar güçlü yaşanırsa ve ne kadar tutarlı olup davranışlarla desteklenirse çocuğun dinî şahsiyeti de o ölçüde gelişmiş olacaktır.¹⁰³

---

¹⁰¹ Aydın, *a.g.m.*, s. 212.

¹⁰² Mustafa Tavukçuoğlu, “Okulöncesi Çocuğun Eğitiminde Din Duygusu ve Din Eğitimi”, *N.Ü.İ.F.D.*, 2002, c. 14, S. 14, s. 52.

¹⁰³ Aydın, *a.g.m.*, s. 219.

Aile, dinin emrettiği gibi bir birey yetiştirme amacını güdüyorsa, o zaman baskıcı ve korkutucu bir din anlatış tarzından uzak kalmalıdır. Çünkü bu şekilde yetişen çocuk dinî sevme yerine, dinden nefret etme psikolojisi içerisine girmektedir. Bu yüzden çocuklara, sevgi diliyle eğitim verilmesi gerekmektedir.

Din, insanın kişiliği üzerindeki etkisini her şeyden önce sunduğu inanç esaslarıyla gerçekleştirir. Allah'a, meleklerle, ahirete, peygambere, kadere ve Kur'an'a inanmaktan her biri, insanın kişiliği üzerinde etki yaratmaktadır. Peygamber inancı dinî kişiliğin oluşmasında özel bir yeri vardır. Çünkü peygamber, müminlerin ulaşmak istedikleri ideal insan modelidir. Din de inananları bu modeli örnek almaya ve onun gibi olmaya davet eder.¹⁰⁴

Kişiliğin oluşmasında yapılan ibadetlerin de önemli bir yeri vardır. Mesela tam teslimiyetle kılınan namaz, insanı her türlü kötü ve yanlış düşünce ve davranışlardan alıkoyduğu gibi zekat'da, olumsuz ve arzu edilmeyen birer kişilik özelliği olan bencillik ve cimrilikten kurtarıp cömertlik ve diğergamlığın kazanılmasını sağlar. Dindeki yasaklar da müminin kişiliğinde yer etmemesi gereken hayâsızlık, hırsızlık, zulüm, öldürme vb olumsuz özellikleri bertaraf etmek suretiyle şahsiyet oluşumuna katkıda bulunurlar.¹⁰⁵

Dinin, insana etki eden ahlâki tarafı da vardır. Ahlâki erdemler olumlu birer kişilik özelliği kazanılmasını sağlarken diğer taraftan ahlâken kötü sayılan davranışlardan da inananları uzak tutar. Yani din, hayâ edep, hilm vakar, doğruluk, iffet, sabır, nefse hâkim olma vb olumlu özellikleri kazandırmak isterken, diğer taraftan haset, iftira, yalancılık, hıyânet, gıybet, küfür vb olumsuz özelliklerden de inananları uzaklaştırmayı hedeflemektedir.¹⁰⁶

Görüldüğü gibi din, şahsiyetin gelişmesinde önemli bir etkene sahiptir. Fakat dinin şahsiyete etki edebilmesi için, öncelikle dinî uygulamaları yerine getiren ve kişiye dinî tanıtan kimselerin olması gerekmektedir. Kısacası aile, dinî öğretmede ve tanıtmada en önemli işlevsel faktördür.

---

¹⁰⁴ Certel, *a.g.e.*, s. 172.

¹⁰⁵ Certel, *a.g.e.*, s. 172-173.

¹⁰⁶ Certel, *a.g.e.*, s. 173.

8. DİN-ŞAHSİYET İLİŞKİSİ

“İnsanın kişiliği şekillenirken ona etkide bulunan çevresel ve psikolojik faktörlerin en önemlilerinden biri dindir. İnsanın sağlıklı bir ruh yapısına sahip olmasında ve olumlu kişilik özellikleri kazanmasında dinin etkisi büyüktür.”¹⁰⁷

Din, “insanlık tarihinin başlangıcından itibaren var olan ve insan hayatının her safhasını etkileyen önemli bir kültür ögesidir. Din bütün ilgi ve deneyimlere yayılmanın yanında temel tutumları, ilişkileri, güdülerini, değerlerin standartlarını ve amaçları belirler ve hayatın tüm safhalarını yönetir.”¹⁰⁸

Dinin en önemli unsurları bir yaratıcıya inanmak, kutsal kitap ve vahiy anlayışıdır. Yüce bir varlığa inanan her mümin, bir kez inandıktan sonra bu inanç, psikolojik sistem içerisinde kendini gösterir. İnanç kişide duyguyu, düşünceyi, mantığı etkiler ve bu inanç ilkeleri etrafında bireyin kişiliği oluşur. Bu açıdan bakıldığında zaman din ile kişilik arasında karşılıklı bir ilişkinin varlığı açıkça görülmektedir.¹⁰⁹

İlkçağdan günümüze kadar din gibi insanın kişiliğine etki eden başka bir unsur olmamıştır. Çoğu davranışın kökenine inildiği zaman bir şekilde din ile bağlantılı olduğu bir gerçektir.¹¹⁰

“Yaşadığımız dinî tecrübeler sahibi için bilgi ve duygu bakımından büyük değer taşır ve daha da önemlisi, ona ego güçlerini bir merkezde toplama yeteneği verir ve bu şekilde onu yeni bir kişilikle donatır.”¹¹¹

“Din insan şahsiyetini etkilediği gibi, insanın şahsiyeti de dinî etkilemektedir. Her insanın dine bakışının farklı oluşu ve dinin yaşanmasına imkan vermesi farklı dindarlık tiplerini ortaya çıkarır”.¹¹²

9. DİNDARLIK TİPOLOJİLERİ

Dinî hayat kişiler açısından farklı boyutlarda olabilir. Aynı dine inanan kimseler dinlerini aynı düzeyde yaşamayabilirler. Bu yüzden kişiden kişiye değişen farklı dindarlık derecelendirmeleri olasılığı vardır.¹¹³ Yani, kişilerin şahsiyet ve

¹⁰⁷ Mehmedoğlu, *a.g.e.*, s. 79.

¹⁰⁸ Turan, *a.g.e.*, 2017, s. 120-121.

¹⁰⁹ <http://www.aktuelpsikoloji.com/din-kisilik-iliskisi-173h.htm> (15.11.2018).

¹¹⁰ <http://www.aktuelpsikoloji.com/din-kisilik-iliskisi-173h.htm> (15.11.2018).

¹¹¹ <http://www.aktuelpsikoloji.com/din-kisilik-iliskisi-173h.htm> (16.11.2018).

¹¹² <http://www.aktuelpsikoloji.com/din-kisilik-iliskisi-173h.htm> (16.11.2018).

¹¹³ Kemalettin Taş, *Dindarlığın Kriterleri Üzerine Tipolojik Bir Araştırma, (Dindarlığın Sosyo-Psikolojisi)*, 1.Baskı, 2006, s. 178.

karakter yapılarındaki farklılıklara göre dindarlıklarında da farklılıklar olması mümkündür. Çünkü kişi ancak şahsiyet yapısının elverdiği ölçüde dindar olabilir.¹¹⁴

Yapılan araştırma ve çalışmalarda bireylerin çeşitli renk ve şekillerde ortaya çıkan dinî yaşantılarındaki farklılıkları objektif olarak ortaya koyabilmek için çeşitli tipolojiler ortaya konulmuştur. Allport, Gruehn, Jung, W. James ve Fromm, tarafından dindarlık tipolojileri geliştirilmiştir.¹¹⁵ Yapılan çalışmalar sonucu ortaya konan tipolojilerden sadece Allport, Gruehn ve Jung'un ortaya koyduğu tipolojilere değineceğiz.

Allport dindarlık tipolojisinde insanları iç güdümlü ve dış güdümlü dindarlar şeklinde ikiye ayırmıştır. İç güdümlü dindarlık, hayatı dinî yaşantısının üzerine kurar ve dinî, diğer tüm düşüncelerden üstün tutar. Dış güdümlü dindarlık ise iç güdümlü dindarlığın tersine, bireyin dinî dışsal çıkarları için bir fayda aracı olarak kullanılmasına dayanır.¹¹⁶

Gruehn, “dinî duyguların en yükseğe çıkan mistik tip, fikri tarafını ön plana çıkarıp akla değer veren tip”, “dinî yaşayışla istek ve arzularını birlikte yürüten dindar, dindar olmadığı halde dindarmış gibi görünen” tiplerden bahsetmektedir.¹¹⁷

Jung, dindar tipleri dışa dönük ve içe dönük olmak üzere iki gruba ayırmıştır. Bu iki tipi de kendi arasında alt tiplere ayırmıştır. Buna göre dışa dönük tipler arasında, dünyalık beklentisi içinde olanlar, akla önem verenler, iyimserler, din ve dünya hayatını birlikte yürütenler; içe dönükler arasında ise mistikler, şiddetli suçluluk ve günahkârlık korkusu içinde olanlar, duygulu tipler, hayal gücü yoğun olanlar ve kötümserler bulunur.¹¹⁸

---

¹¹⁴ Uysal, a.g.e., s. 85.

¹¹⁵ İbrahim Akkuş Ramazan Uçar, “Dindarlık Tipolojileri Bağlamında Türk Toplumunu”, *Toplum Bilimleri Dergisi*, 2018, S. 24, s. 121-123.

¹¹⁶ Certel, a.g.e., s. 174.

¹¹⁷ Yavuz, a.g.m., s. 100-101.

¹¹⁸ Certel, a.g.e., s. 174.

İKİNCİ BÖLÜM

HZ. ALİ'NİN HAYÂTI VE KİŞİLİĞİ

1. HZ. ALİ'NİN HAYÂTI

Hız. Ali, Hız. Peygamberin amcası Ebû Tâlib'in en küçük oğludur. Annesi Fâtıma bint Esed'dir. Babası ve annesi amca çocuklarıdır. Bu sebeple Hem babası hem de annesi Beni Hâşim kabîlesindedir. Hız. Ali'nin Annesi Fâtıma binti Esed Hız. Peygambere sekiz yaşından itibaren annelik yapmıştır. Babası Ebû Tâlib de Hız. Peygamberi kendi evladı gibi benimseyip yetiştirmiş, evleninceye kadar onu evinde barındırmıştır. Hız. Ali, Hız. Peygamber evlenip, amcasının evinden ayrılalı 5 yıl kadar bir zaman geçtikten sonra, Mekke'de dünyaya gelmiştir.¹¹⁹

Hız. Ali'nin künyesi, büyük oğlu Hasan'a nisbetle "Ebu'l Hasen"dir. Hız. Peygamber tarafından "Ebû Turâb" (Toprağın babası, toprağa bulanmış kimse) lakabı da verilmiştir. "el Murtazâ ve Esedulâhil Gâlib" gibi lakabları da vardır.¹²⁰

Hız. Peygamber, kıtlık sebebiyle geçim sıkıntısı çeken amcası Ebû Tâlib'in yükünü hafifletmek için Hız. Ali'yi beş yaşındayken yanına almış, sahip çıkmış, yetiştirmiş ve hicrete kadar da evinde kalmıştır. Hız. Muhammed'in Peygamberliğine ilk iman edenlerdendir. İman ettiği yaşı dokuz, on veya on bir olarak rivayet edilmektedir. Çocuklar arasında ilk iman eden ve Hız. Peygamber ile ilk namaz kılan olarak bilinmektedir.¹²¹

Hız. Ali, küçük yaşından itibaren Hız. Peygamber'in yanında büyümüş, onun peygamber olarak gönderilmesine ve hatta vefatına kadar ondan hiçbir zaman ayrılmamıştır. Hız. Ali'nin Hız. Peygamber'in himayesine girmesinden Müslüman olmasına kadarki sürede nasıl bir yaşam sürdüğü konusunda, kaynaklar sadece çocuk olan Hız. Ali'nin putlara tapmadığından bahseder.¹²²

Hız. Ali, yirmi iki yaşında iken Mekke'den Medine'ye inananlarla birlikte göç etmiştir. Hız. Peygamberin her zaman yanında olmuş, onunla birlikte her türlü savaşa katılmıştır. İlk üç halife döneminde hiçbir devlet dairesinde vazife almamıştır. Onun

¹¹⁹ İbrahim Sarıçam, *Hız. Ali'nin Hayâtı ve Şahsiyeti* (Hız. Ali Sempozyum Bildirileri), Bursa 2005, s.17.

¹²⁰ Sarıçam, *a.g.b.*, s. 17.

¹²¹ Ethem Ruhi Fırlalı, *Ali, DİA*, TDV Yay., İstanbul 1994, c. 2, s. 371.

¹²² M. Hanefi Palabıyık, "Mekke Döneminde Hız. Ali", *Belgü*, A.Ü.İ.B.F., Yay., 2015, S. 1, s.133.

yerine ilimle uğraşmayı tercih etmiştir. Hz. Osman'ın vefatından sonra da kendisine halifelik teklifi edilmiş ancak kendisi kabul etmemiş, ısrarların devam etmesinden dolayı halifeliği kabul etmiştir. Böylelikle dördüncü halife olarak göreve gelmiştir. Türlü sıkıntılarla göreve başlayan Hz. Ali, halifeliğinde kendisine biat etmeyenlerle mücadele etmiştir. Müslümanlarla ilk büyük muharebe de bu yüzden meydana gelmiştir. Hz. Aişe ve yardımcıları Talha ve Zübeyr, Hz. Ali'den Hz. Osman'ın katillerini yakalanıp cezalandırılmasını istemiş bu istek yerine gelmediği sürece de kendisine biat etmeyeceklerini bildirmişlerdir. Bundan dolayı Cemel savaşı meydana geldi. Hz. Ali bu savaşta galib gelmiştir. İkinci bir savaş da Muâviye ile yaşanmıştır. Muâviye'de Hz. Aişe grubuyla aynı fikirden yola çıkarak Hz. Ali'ye biat etmemiştir. Hz. Ali biat etmeyen Muâviye'ye açtığı Sıffin savaşında tam yenecekken Amr b. As'ın aklına gelen hakem olayı fikri Hz. Ali'nin ordusunun görüş ayrılığına düşerek parçalanmasına sebep olmuş ve Hz. Ali savaşa devam etmek istese de bu görüşü kabullenenler tarafından tehdit edilmiştir. Bundan dolayı Hz. Ali hakem olayını kabul etmiştir. Hakem olayını kabul etmesi Hz. Ali'nin halifeliğini zayıflatmıştır. Hakem olayının neticesinde Muâviye Hz. Ali'nin halifeliğini tanımayarak halifeliğini ilan etmiştir. Hz. Ali tekrardan ordu hazırlayarak Muâviye'ye savaş açmak istese de hâriciler buna karşı çıkarak Hz. Ali'ye engel olmuşlardır. Bu olaydan sonra da bir harici tarafından hançerlenerek öldürülmüştür.¹²³

2. HZ. ALİ'NİN KİŞİLİĞİ

2.1. Hz. Ali'nin Kişilik Gelişiminde Belirleyici Etkenler

İnsanlar hem kendi türlerine, hem de soylarına ve ailelerine ait birçok özelliği kalıtım yoluyla devralır ve gelecek nesiller aktarırlar. Bireyin bedensel yapısı ve bu yapının fiziksel görünümü, cinsiyeti gibi özellikleri kalıtsaldır. İnsanların ruhsal, fiziksel ve davranışsal bakımdan birbirinden farklı olmasının sebeplerinden biri, genetik faktörlerdir. Hiç şüphesiz her birey gibi Hz. Ali'nin de kişiliğinin temel belirleyicilerinden birisi, kalıtım ve bedensel yapı faktörleridir. Ancak biz burada Hz. Ali'nin kişilik gelişiminde etkili olan sosyokültürel faktörlerden bahsedeceğiz.

---

¹²³ Adem Apak, *Hz. Ali'nin Siyasi Kişiliği* (Hz. Ali Sempozyum Bildirileri), Bursa 2005, s. 36-47.

2.1.1. Ailesi ve Diğer Yakınları

Doğduğu günden başlayarak çocuğun kişiliği önce ailesi, sonra okul ve yaşadığı çevredeki insanlar tarafından şekillendirilmektedir. Kişiliğin temelleri ilk 5-6 yılda aile tarafından atılmaktadır. Bu nedenle, çocuğun kişiliğinin gelişmesinde birinci derecedeki sorumluluğu anne baba yüklenmektedir. Çocuğun kişiliğinin gelişmesinde sosyal çevre içinde en etkili olanı aile çevresidir. Ailede anne-babanın çocuğa karşı olan tutum ve davranışları, çocuğun kişiliğini biçimlendirmede önemli bir etkiye sahiptir. Çocuk, anne-babasını gözleyerek, onları model alarak ve taklit ederek gelişir. Özellikle aile içindeki ilişki biçimleri ve ebeveyn tutumları, ebeveynin sahip olduğu değerler ve entelektüelite, kişilik oluşumu açısından önemlidir.¹²⁴

Hız. Ali, hayatının ilk beş yılını anne babasının yanında geçirmiştir. Babası Ebû Tâlib maddi olarak sıkıntılı günler geçirdiği için Hız. Peygamber Hız. Ali'nin bakımını üstlenmek istemiş, Ebû Tâlib de bu teklifi kabul etmiş ve Hız. Ali 5 yaşından hicrete kadar Hız. Peygamber'in yanında yaşamıştır.¹²⁵

Annesi Fâtıma b. Esed, Hız. Peygambere 8 yaşından itibaren annelik yapmıştır. Merhametli bir kadın olan Fâtıma b. Esed kendi çocuklarından önce Onun karnını doyurmuş, yetim ve öksüzlüğünden dolayı ona ilgisini eksik etmemiştir. Hız. Ali'nin Hız. Peygamberle birlikte namaz kıldığını duyunca telaşlanmış, kocasına oğlunun bu davranışını uygun görüp görmediğini sormuştur. Ebû Tâlib de bunu normal karşıladığını, amcasının oğluna arka çıkmasının ve ona yardımcı olmasının herkesten çok Ali'ye düştüğünü söylemiştir. Fâtıma b. Esed, kocası Ebû Tâlib'in vefatından sonra İslamiyet'e girmiştir.¹²⁶

Ebû Tâlib, yeğeni Muhammed ile kendi oğlu Ali'nin gizlice namaz kıldıklarını öğrenince, atalarının dinini bırakamayacağını söylemekle beraber yeğenini ömrünün sonuna kadar savunup koruyacağını belirtmiştir. Nitekim Hız. Peygamber Mekkelileri açıkça İslâm dinine çağırmaya başladığı ve putları terketmelerini istediği zaman ona muhalefet eden ve Muhammed'i kendilerine teslim etmesini isteyen müşriklere karşı durmuş, Hız. Peygamber'i onlara kesinlikle teslim etmemiştir. Hatta Kureyş müşrikleri Resûl-i Ekrem'e ve Müslümanlara düşmanlıklarını arttırınca Hâşim ve Muttalib

¹²⁴ Mevlüt Kaya, "Ailede Anne Baba Tutumlarının Çocuğun Kişilik ve Benlik Gelişimindeki Rolü", *O.M.Ü.İ.F.D.*, 1997, c. 9, S. 9, s. 193.

¹²⁵ Fırlalı, "Ali", c. 2, s. 371.

¹²⁶ Mehmet Aykaç, "Fatıma Binti Esed", DİA, TDV Yay., İstanbul 1995, c. 12, s. 225.

oğullarını yardıma çağırılmış, kardeşi Ebû Leheb dışındaki yakınları, kendilerine karşı girişilen boykot hareketine rağmen Ebû Tâlib mahallesinde onun etrafında toplanmışlar ve orada uzun bir süre sıkıntı içinde yaşamak zorunda kalmışlardır. Hz. Peygamber'i ve Müslümanları himaye konusunda son derece cesur davranan Ebû Tâlib, Resûl-i Ekrem'in İslâmiyet'i kabul etmesi yolundaki ısrarlı tekliflerini hep cevapsız bırakmıştır.¹²⁷

Hz. Peygamber de Hz. Ali'nin kişiliğinin temellerini atanlardan birisidir. Hz. Ali'yi 5 yanındayken yanına almış onu himayesi altında tutmuştur. Bu süre zarfında Hz. Ali Hz. Peygamber'in önderliğinde iyi bir eğitim almış Onun ahlâkı ile ahlaklanmıştır.

Hz. Ali, kişiliğin temel niteliklerinin teşekkül ettiği dönem olan hayatının ilk beş yılını Mekke'nin önde gelenlerinden olan ailesinin yanında geçirmiş, sonrasında Hz. Peygamberin himayesinde bulunmakla birlikte, ailesinin etki alanından çıkmış da değildir. Böylece onun kişiliğinin oluşumunda ebeveyninin yanında, gerek peygamberlik öncesi ve gerekse risâleti döneminde güzel ahlâkıyla tebarüz etmiş bulunan, inananlar için en güzel örnek olan Allah Rasûlü etkili olmuştur.

2.1.2. Hz. Peygamber

Bilindiği gibi, Hz. Peygamber annesinin ve babasının vefatından sonra dedesi Abdülmuttalib'in yanında yaşamaya başlamıştır. Dedesi, Hz. Peygamber 8 yaşında iken hastalıkla mücadele ederek vefat etmiştir. Abdülmuttalib Hz. Peygamberi, Ebû Tâlib'e onu koruyup kollaması için vasiyet etmiştir. Ebû Tâlib de yeğenini her durumda koruyup gözetmiştir. Hz. Peygamber 25 yaşına geldiğinde Hz. Hatice ile evlenerek amcasının yanından ayrılmıştır. Risaletten önce maddi sıkıntılar yaşayan amcası Ebu Tâlib'e yardım etmek maksadıyla Hz. Ali'yi yanına almıştır.¹²⁸

Hz. Ali küçük yaşta iken Hz. Peygamberin yanında yaşamaya başlamıştır. Hz. Peygamberin yanında yaşamaya başladığında 5 yaşında olduğu rivayet edilmektedir.¹²⁹ Başka rivayetlerde de Hz. Ali'nin, Hz. Peygamber'in himayesine girdiğinde 5-11 yaşları arasında olduğu söylenilir.¹³⁰ Bu nedenle Hz. Ali'nin, kişiliğinin oluşumunda

¹²⁷ Ethem Ruhi Fırlalı, “*Ebu Tâlib*”, DİA, TDV Yay., İstanbul 1994, c. 10, s. 237.

¹²⁸ Hüseyin Algül, *İslam Tarihi*, Emin Yay., Bursa 2018, c. 1, s. 187-220.

¹²⁹ Fırlalı, “*Ali*”, c. 2, s. 371.

¹³⁰ Palabıyık, *a.g.m.*, s. 133

Hız. Peygamber'in büyük ölçüde katkısı vardır. Çünkü Hz. Ali küçük yaşta iken Hz. Peygamber'in yanında barınmış, yetişmiş ve hicret zamanına kadar da Hz. Peygamber'in yanında kalmıştır.

Hız. Peygamber İslam'ı yaymaya başladığı ilk yıllarda bir rivayete göre, Hz. Ali Hz. Hatice'yi namaz kılariken görmüş, bunun mahiyetini öğrenmek isteyince Resûlullâh (s.a.v) kendisine gelen elçilik vazifesi hakkında bilgi vermiş ve onu dine davet etmiştir. Bu konuyu babasıyla görüşmesi gerektiğini bildiren Hz. Ali ertesi gün babasına sormaya gerek duymadan İslâm'ı kabul ettiğini bildirmiştir. Oğlu Ali'nin iman ettiğini öğrenen Ebû Tâlib, kendisi iman etmese de oğlu Ali'ye engel olmamıştır.¹³¹

“Hz. Peygamber'in yaşadığı dönemde ve daha sonrasında ailesi içerisinde özellikle Hz. Ali ön plana çıkmıştır. Hz. Ali, Hz. Peygamber'in ailesi ve yakın arkadaşları arasında önemli bir yer edinmiştir. Daha çocukluğundan itibaren Hz. Peygamber'in himâyesinde yetişen ve her ânını onunla bir arada geçirmeye çalışan Hz. Ali, birçok ilmi Hz. Peygamber'den öğrenme imkânı bulmuştur.”¹³²

Hız. Peygamber Mekke'de 13 sene kalmıştır. Müslüman olmasından önce onun terbiyesinde bulunan Hz. Ali'nin, Müslüman olduktan sonra da sürekli onun yanında bulunduğu kabul edilmektedir. Ancak Medine'ye hicrete kadarki süre esnasında neler yaptığı hakkında fazla bir bilgi mevcut değildir. Hz. Peygamber'in Hz. Ali'yi yanına almasından sonra Mekke ve Medine dönemlerinde savaşta, barışta, seferde, hizada, mescitte ve sokakta, bilhassa evleninceye hatta ölünceye kadar, ondan hiç ayrılmadığı için, Hz. Ali'nin kişiliğinin oluşumunda Hz. Peygamber'in rolü oldukça büyüktür.¹³³

2.1.3. Kur'an

Hız. Ali, tefsir ilminde sahabe arasında önde gelenlerden biriydi. Dört halife arasında bu konuda birinci sırada yer almaktaydı. Rivayete göre “*kim bana Kur'an'ın herhangi bir âyetiyle ilgili soru sorarsa mutlaka ona cevap vereceğim demiştir.*” Bu onun tefsir ilmindeki bilgisini ve kendisine olan özgüvenini ortaya koymaktadır. Hz.

¹³¹ Algül, a.g.e., s. 234.

¹³² Güngör Aksu, “Hazret-i Ali'nin Hazret-i Peygambere Vekâleti”, *İslam Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 2018, S. 3, s. 23-24.

¹³³ Palabıyık, a.g.m., s. 139.

Ali Kur'an-ı tefsir ederken ölçü olarak Kur'an-ı, gaye olarak da Allah'ın rızasını esas almış ve Kur'an-ı tefsir ederken bu ölçü ve gayenin dışına çıkmamıştır.¹³⁴

Hız. Ali, küçük yaşta Hız. Peygamberin yanında yaşaması ve küçük yaşta İslâm'la müşerref olması nedeniyle Kur'an ve sünnetin atmosferinde devamlı bulunuyordu. Bu nedenle Hız. Peygambere gelen ayetlerden sürekli haberi oluyordu. Bundan dolayı Hız. Ali, Kur'an'ın iniş sırasına göre âyetleri ezberlemiş ve vahiy kâtipliği yapmıştır. Hangi âyet'in nerede indiğini, kimin hakkında indiğini, nasih, mensuhunu, mutlak ve mukayyetliğini ve daha birçok Kur'an'la ilgili tüm ayrıntıları biliyordu. Bu nedenle Kur'an'ın ve sünnetin Hız. Ali'nin kişiliğinin gelişmesinde büyük bir etkisi olmuştur.¹³⁵

Netice olarak, Kur'an'la bu kadar ilgili olup onunla haşır neşir olan, onunla ilgili bu denli bilgi sahibi olan ve onu tefsir edebilen Hız. Ali'nin kişiliğinin temel belirleyicilerinden birisi hiç şüphesiz Kur'an'dır.

2.1.4. Hayatındaki Önemli Yaşanmışlıklar

Hız. Ali, Hız. Peygamberin yanında küçük yaşından itibaren yaşamaya başlamıştır. Elbetteki onun bu yaşantısı, hayatına etki edecek bazı önemli yaşanmışlıklara da sahne olmuştur. İlk olarak daha çocukluk dönemlerinde meydana gelen önemli yaşanmışlıklarından bazıları ise şunlardır;

Hız. Muhammed'e (s.a.v.) peygamberlik geldiği vakit Hız. Ali dokuz yaşındaydı. Daha o yaşlarda Hız. Peygambere ilk iman eden Müslümanlar arasında yerini almıştır. Onun bu duruma iman edip kabullenışı, yaşantısının önemli bir kesimini oluşturmaktadır.¹³⁶

Hız. Ali daima Hız. Muhammed'in (s.a.v.) yanında yer almış, İslâm'ı tebliğ faaliyetlerinde ona destek olmuştur. " Önce en yakın akrabalarını uyar ve sana tabi olan müminlere kol kanat ger." âyet'i nazil olduğu zaman Hız. Muhammed (s.a.v.) Hız. Ali'yi çağırıp yakınlarını uarması için emir geldiğini söylemiş ve ziyafet hazırlayıp akrabalarını davet etmesini istemiştir. Bunun üzerine Hız. Ali, ziyafeti hazırlayıp akrabalarını çağırmıştır. Hız. Muhammed'in (s.a.v.) amcaları Ebû Tâlib, Hamza, Abbas ve Ebû Leheb'in de aralarında bulunduğu kırk kişiden fazla akraba topluluğu davete

¹³⁴ Nurettin Turgay, *Hız. Ali ve Tefsirdeki Yeri*, Avrasya Yay., Ankara 2004, s. 37-38.

¹³⁵ Mehmet Seyid Gecit, "Kur'an'ın Temel Hız. Ali'nin Konularına Bakışı", *I.Ü.İ.F.D.*, 2018, S. 11, s.181.

¹³⁶ Fırlalı, "Ali", c. 2, s. 371.

katılmıştır. Yemekten sonra Ebû Leheb'in konuşmasından sonra Hz Peygamber'in arzusu gerçekleşmemiştir. Bir süre sonra aynı gaye ile tekrardan ziyafet hazırlatıp akrabalarını davet eden Hz. Peygamber, akrabalarını İslâm'a davet etmiş ve kimlerin kendisine uyacağını sormuştur. Kimseden ses çıkmayınca Hz. Ali; "Ey Allah'ın elçisi! Ben senin vezirin olurum" demiştir. Bu konuşma karşısında duygulanan Hz. Peygamber oradakilere dönerek; "Aranızdaki kardeşim, vârisim ve halifem budur. Buna itaat edin! demiştir.¹³⁷

Mekkeli müşrikler, Müslümanlara karşı ezayı ve cefayı artırınca Hz. Peygamber Müslümanlara Medine'ye hicret etmeleri için izin vermişti. Bu sırada Ebû Cehil Hz. Peygamber'in evine saldırı düzenleyerek onu öldürme kararı almıştı. Saldırının gerçekleşeceği gecede Hz. Peygamber Hz. Ali'yi kendi yatağına yatmasını istemiş ve aynı gece Hz. Ebû Bekir ile Medine'ye gitmek için yola çıkmışlardı. Hz. Ali korkmadan yatağa yatmış Hz. Peygamber'i öldürmeye gelen müşrikler karşılarında Hz. Ali'yi görünce şaşkına uğramışlardı. Hz. Ali bu olaydan 3 gün sonra Medine'ye doğru yola çıkmış, yürümekten ayakları şişmiş ve kanlar içinde kalmıştı. O'nun bu durumunu öğrenen Hz. Peygamber Hz. Ali'nin yanına gitmiş ve onun için dua etmiştir.¹³⁸

Mekke'den Medine'ye hicret ettikten sonra da Hz. Peygamber'e her türlü konuda desteğini tam vermiştir. Müşriklerle yapılan bütün savaflara katılmıştır. Hatta bir kâfiri tam öldürecekken kâfirin onun suratına tükürmesi, nefsini hiddetlendirdiğini söyleyerek onu azletmesi, kâfirin Müslüman olmasına sebep olmuştur.¹³⁹

Hz. Peygamber tarafından Yemen'e kadı olarak atanması da onun hayatının önemli yaşanmışlıklarındandır. Hz. Ali, bu görevi yapamayacağı endişesi içerisindeyken Hz. Peygamberin desteği ve duasıyla bu vazifeyi hakkıyla yerine getirmiştir.¹⁴⁰

Hz. Peygamberin vefatından sonra da hiçbir devlet idaresinde görev almayan Hz. Ali, halife olarak seçildiğinde birçok sıkıntıyla karşı karşıya kalmıştır. Kendisine biat etmeyenlerle mücadelede etmiştir. Sıffin savaşında meydana gelen hakem olayı

---

¹³⁷ Turgay, *a.g.e.*, s.31.

¹³⁸ Murat Kaya, *Hz. Ali'den 111 Hatıra*, Erkam Yay., İstanbul 2010, s. 29-30.

¹³⁹ Abdulvahab Yıldız, *Mevlânâ'nın Mesnevîsinde Hz. Ali'nin Şahsiyeti*, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Uluslararası Mevlâna ve Mevlevilik Sempozyumu, Şanlıurfa 2007, s. 339.

¹⁴⁰ Ahmet Yaman, "Ehl-İ Beyt Fıkhının İmamı Hz. Ali ve Takip Ettiği İctihad Yöntemi", *Marife*, 2004, S. 3, s. 112.

onun halifelğini daha da zayıflatmıştır. Tekrardan bu durumu düzeltmek istese de bu mücadelesine devam edemeden hançerlenerek öldürülmüştür.¹⁴¹

Netice olarak özellikle kişilik oluşumu açısından önemli olan çocukluk ve gençlik yıllarıdır. Hz. Ali'nin hayatının çeşitli dönemlerine ait önemli yaşanmışlıklar hakkında çok fazla bilgiye sahip olmasak da, onu Hz. Ali yapan etkenlerden birinin, onun hayat tecrübeleri olduğunu söyleyebiliriz.

2.2. Hz. Peygamber'in Gözünden Hz. Ali

“Hz. Ali'nin, ilk dört Müslümandan biri olması ve hiçbir akrabası Peygamber Efendimiz'e vazifesinde dost ve yardımcı olmayı kabul etmezken onun bunu severek ve hiç düşünmeden kabul etmesi, hiç şüphesiz kendisine büyük bir mânevî makam kazandırmıştır. O, Allah Rasûlü'ne velî olmayı tereddütsüz kabul etmenin semerelerini hayatının her safhasında görmüştür.”¹⁴²

Hz. Ali, Hz. Peygamberin yanında yetişmiş, her konuda destekçisi olmuş aynı zamanda damadı olma şerefine de nâil olmuştur. Hz. Ebûbekir ve Hz. Ömer gibi Kureyş eşrafından birçok kimse Hz. Peygamberin kızı Fâtıma'ya talip olmuş fakat Hz. Peygamber “ben onun hakkında ilâhî hükmü bekliyorum.” diyerek kızını kimseye vermemiştir, Daha sonra Hz. Fâtıma'ya Hz. Ali talib olmuş, Hz. Peygamber de her daim kendisini destekleyen, dâima yanında bulunan Hz. Ali'ye kızını vermiştir.¹⁴³

Hz. Ali, Hz. Peygamber'in her dâim yanında olması sebebiyle ilim seviyesi diğer sahabelere göre daha üst bir durumda idi. Hz. Peygamber “Ben ilmin yuvasıyım Hz. Ali de onun kapısıdır.”¹⁴⁴ diyerek Hz. Ali'ye ilmin kapısı unvanını vermiştir.

Hz. Peygamber Tebuk savaşına Hz. Ali'yi dâhil etmeyip ona, Medine'de kalma görevi vermişti. Fakat Hz. Ali Medine'de kalmaktansa orduyla sefere, cihada çıkmak istiyordu. Bunun üzerine Rasûlullah'a şöyle dedi: *Ey Allah'ın Rasûlü, beni kadınlar ve çocuklar içinde mi bırakıyorsun? Hz. Peygamber: “ Benden Mûsa'ya nisbetle Hârun yerinde olmana razı değil misin? Şu kadar var ki, benden sonra peygamber yoktur.”* diyerek Hz. Ali'nin kendi nezdinde değerli biri olduğunu belirtmiştir.¹⁴⁵

¹⁴¹ Apak, a.g.b., s. 36-47.

¹⁴² Kaya, a.g.e., s.11.

¹⁴³ <http://www.islamveihsan.com/hz-ali-ile-hz-fatima-r-a-nasil-evlendi.html>, (25.08.2019).

¹⁴⁴ Tirmizi, Menakıb, 21.

¹⁴⁵ Murat Sarıcık, *İlim Şehrinin Kapısı Hz. Ali*, Nesil Yay., İstanbul, 2013, s. 468-469.

Medine'ye hicret edilmesinin ardından Hz. Peygamber, ashabı arasında kardeşlik kurmuş, Hz. Ali gözleri yaşlı bir şekilde gelerek: “*Ya Rasûlallah! Ashabın arasında kardeşlik kurdun; fakat beni hiç kimse ile kardeş etmedin.*” demiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber ona şöyle cevap vermiştir: “*Sen benim dünya ve âhirette kardeşimsin.*”¹⁴⁶ buyurarak Hz. Ali'nin Hz. Peygamber için ne denli önemli biri olduğunu ortaya koymuştur.

Hicretin 9. yılında hac emîri olarak tayin edilen Hz. Ebû Bekir insanlara hac yaptırmak üzere yola çıkmıştır. Hz. Peygamber, Hz. Ali'yi o sırada inen Tevbe suresini okuması için Hz. Ebu Bekir'in peşinden göndermişti.¹⁴⁷ Hz. Peygamber Tevbe suresini neden Hz. Ali'nin okumasını istediğini ise şöyle açıklar, “*Ben Ali'den, Ali de bendendir. Benim adıma taahhütlerimi ancak ben veya Ali yerine getiririz.*”¹⁴⁸ diyerek Ali'nin yerinin ashaptan daha farklı olduğu hususunu vurgulamıştır.

Hz. Peygamber, Hayber Günü Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'i kalenin fethi için göndermiş, kale fethedilemeyince “*Bu sancağı öyle bir adama vereceğim ki Allah onun elinde fethi müyesser kılacaktır. O, Allah'ı ve Rasûlünü sever, Allah ve Rasûlü de onu sever.*” demiştir. Herkes sancağın kendisine verilmesini umarken Hz. Peygamber Hz. Ali'yi sormuş, gözlerinden rahatsız olduğunu söylediklerinde haber göndererek onu getirtmiş ve gözlerine tükürerek iyileşmesi için dua etmiştir. Hz. Ali iyileşince Hz. Peygamber sancağı ona vererek fethi onun elinde gerçekleştirmiştir.¹⁴⁹ Bu sözler Hz. Ali'nin hem Allah tarafından hem de Allah Rasûlü tarafından sevildiğine işaret etmektedir.

Kısacası, Hz. Ali'nin peygamberle olan ilişkileri düşünüldüğünde o, Hz. Peygamber'e dört yönüyle bağlıydı. Erken dönemde İslam dinine girmesi, amcaoğlu olması, damadı olması ve Ehli Beyt'e dâhil olmasıdır. Aynı zamanda Hz. Ali'nin çalışkanlığı, cesareti, peygambere bağlılığı, sadakati, başarıları, yaptığı görevler de göz önünde bulundurulduğunda Hz. Peygamber'in Hz. Ali'yi diğer bazı sahabelerden daha

---

¹⁴⁶ Tirmîzî, Menâkıb, 85.

¹⁴⁷ Fığlalı, “*Ali*”, c. 2, s. 371-372.

¹⁴⁸ Tirmizi, Menakıb, 85.

¹⁴⁹ İbn Hazm, *Cevâmiu's-Sîre II*, Çev; M. Salih Arı, Çıra Yay., 1. Baskı, İstanbul 2004, s. 204.

fazla sevmesi, ona iltifat etmesi onun kendi nezdinde kıymetli olduğunun bir göstergesidir.¹⁵⁰

2.3. Ashabın Gözünden Hz. Ali

Hız. Ali, takvasıyla, ahlâkıyla, îmanıyla, cesaretiyle, ilmiyle, davranışlarıyla diğer sahabelerden her zaman farklı bir konumdaydı. Hız. Ali hakkında rivayet edilen hadisler kadar hiçbir sahabe hakkında hadis rivayet edilmemiştir. Onun bu durumu Hız. Peygamber'in yanında yetişip büyümesinin bir mükâfatıydı. Sahabe arasında bu yüzden yıldız gibi parlıyordu.

Hız. Ali îmanı, takvâsı ile müminlere örnek olmuş, Hız. Peygamber'den sonra bile bu durum devam etmiştir. Onun ilmindeki üstünlüğünün sahabenin tartışmasız kabul ettiği bir gerçektir. Tefsir ilminde de rivayetlerin çoğunu nakleden Abdullah b. Abbas'ın "Senin tefsirdeki ilmin Hız. Ali'ye göre nasıldır?" sorusuna "Engin okyanusun karşısında bir yağmur damlası gibidir."¹⁵¹ şeklinde verdiği cevaptan Hız. Ali'nin tefsir ilminde de üstünlüğü kabul görüldüğü ortaya çıkar.

Hız. Ali'nin hukuk bilgisi ve hüküm vermedeki başarısı Hız. Ömer tarafından, "En isabetli hüküm verenimiz Ali idi"¹⁵² sözüyle desteklenmiştir. Bu nedenle ilk üç halife önemli meselelerde onun fikrini almışlardır. Diğer sahabeler de görüşlerinin doğruluğuna inandıkları için hakkında fikir beyan ettiği dinî bir meseleyi başkalarına sorma ihtiyacını duymamışlardır.¹⁵³

Hız. Peygamber henüz vefat etmemişken Sahabe ile Hız. Ali arasında gerçekleşen hâdiselerden bahsedilerek Sahabenin Hız. Ali'ye karşı tutumu ortaya konulabilir. Bu konuda değineceğimiz ilk konu ifk hâdisesidir. Hız. Aişe'ye zina iftirası atılması hâdisesi gerçekleştiğinde olaya son derece üzülen ve nasıl bir hükme varacağı hususunda uzunca bir süre tereddütte kalan Rasûl-i Ekrem, sonunda konuyu bazı yakınlarıyla istişâre etmeye karar vermiş, bu sebeple damadı olan Hız. Ali'ye düşüncelerini sormuştur. Hız. Ali görüşünü "Ya Rasûlallah! Allah senin evliliğine bir sınır koymamıştır; Aişe gibi pek çok kadın var fakat yine de işin aslını öğrenmek için onun hizmetçisini sorguya çekmelisin." diye bildirmiştir. Hız. Ali, Hız. Aişe'nin

¹⁵⁰ Saffet Sancaklı, *Hadisler Bağlamında Hız. Ali'nin Hız. Peygamber ile Olan İlişkilerinin Önemi ve Analizi* (Hız. Ali Sempozyum Bildirileri), İzmir 2007, s. 164.

¹⁵¹ Fığlalı, "Ali", c. 2, s. 90-91.

¹⁵² Buhârî, Tefsîr, 2/6.

¹⁵³ M. Yaşar Kandemir, "Ali", DİA, TDV Yay., İstanbul 1989, c. 2, s. 375.

hizmetçisi olan Berire’yi şiddetli bir şekilde döverek “Rasûlullah’a doğruyu söyle!” demiştir. Bu hâdise sebebiyle Hz. Aişe, Hz. Ali’ye kırılmıştır.¹⁵⁴ Daha sonraki dönemlerde aleyhinde bulunduğu Hz. Osman’a bizzat kendini ve icraatını şikâyet için Medine’ye gitmek üzere yola çıkmışken yolda onun ölümünü ve Hz. Ali’ye biat haberini alınca kanaat değiştirmiş ve Osman hakkında “mazlum olarak öldürülmüştür.” demiştir. Bu olayda onun ifk hâdisesi dolayısıyla kızgınlığını açık bir şekilde görmek mümkündür.¹⁵⁵

Görüldüğü gibi Hz. Ali bazı sahabeler tarafından övgüye, güzel sözlere nail olurken bazı olaylar etrafında gerçekleşen tutumlar Hz. Ali’ye karşı tavrı alındığını göstermektedir. Lâkin sahabeler içerisinde ayrıcalıklı bir konuma sahip olduğu bir gerçektir. Çünkü Hz. Peygamber’in Hz. Ali hakkındaki sözleri ve onu övmesi onun farklı olduğuna işaret etmektedir.

2.4. Söz ve Davranışlarıyla Hz. Ali

Kişilik bir bakıma bireyin sosyal çevresindeki insanlar üzerinde uyandırdığı intiba ya da başkaları tarafından algılanma biçimidir. Bu da onun söz ve davranışları vasıtasıyla olur. Bu bakımdan Hz. Ali’nin hayatındaki bazı davranışları ve sözleri de bize, onun kişiliğini anlama konusunda ışık tutacaktır.

Hz. Ali’nin davranışlarını incelediğimizde onun çok yüce bir ahlâka, İmâna, inanca ve cesarete sahip olduğunu görürüz. Şöyle ki;

Hz. Ali düşmanını öldüreceği sırada düşmanı yüzüne tükürür. Bu olay karşısında Hz. Ali, onu öldürmekten vazgeçer. Düşmanı ona “beni niye öldürmedin” diye sorduğunda “Ben seni sadece Allah’ın rızasını kazanmak için öldürmek istedim. Yüzüme tükürünce hiddetlendim, seni öldürürsem kızgınlığımdan dolayı öldürmüş olabileceğimi düşündüm ve vazgeçtim” diye cevap verir.¹⁵⁶

Başka bir hâdisede şöyledir; Hz. Ali halifelîği zamanında kaybettiği zırhını bir Yahudinin elinde görür. Yahudi zırhın kendisine ait olduğunu ısrarla söyleyince, mahkemeye başvururlar. Delil yetersizliğinden Hz. Ali zırhın kendisine ait olduğunu

¹⁵⁴ Seyfullah Kara, “İfk Olayının Etkileri ve Olayla İlgili Ortaya Konan Tavırlar”, *A.Ü.İ.F.D.*, 2001, S.15, s. 358-361.

¹⁵⁵ Ethem Fığlalı, *İmam Ali*, Tdv Yay., 8. Baskı, Ankara 2012, s. 63-64.

¹⁵⁶ Yıldız, *a.g.b.*, s. 339.

ispatlayamadığı için zırh yahudide kalır. Lakin bu olay karşısında daha fazla dayanamayan Yahudi, zırhın kendisine ait olmadığını itiraf eder.¹⁵⁷

Hayber savaşında da, Musevi Merhab'ın başını kılıçla uçurmuş, kalkanı yarılmış ve kalenin kapısını kopararak kendisini savunmuştur. Göstermiş olduğu bu yiğitliği ve cesareti sayesinde de Hayber kalesini fethetmiştir.¹⁵⁸

Hz. Ali, gerek yoksulluk, gerekse refah dönemlerinde son derece kanaatkâr ve zâhid bir hayatı benimsemiş, bununla birlikte toplumsal sorunlara karşı duyarlı davranmış ve yoksulların hâmililiğini seve seve üstlenmiştir. O kendi ihtiyacı varken başkasına yardım eden, bir şey istenildiğinde boş çevirmeyen, yardımsever, kanaatkâr, cömert aynı zamanda Allah'ın rızası için çalışıp çabalayan bir şahsiyetti.¹⁵⁹

Görülüyor ki Hz. Ali, olaylar karşısında sergilediği davranışlarında, Rabbinin rızasına uygun davranış sergilemiş ve makam sahibi olsa da asla adâletten şaşmamış, cesaretiyle ön plana çıkmış bir sahabedir. O, davranışlarında olduğu gibi sözlerinde de yüksek inancının etkilerini bize göstermektedir. Bu yüzden onun davranışları gibi sözleri de erdemli olma açısından yol göstericidir. Onun hikmetli sözlerinden bazıları şunlardır;

“Günahının yolunu, doğru yolundan ayıracak kadar aklın olması sana yeter.”¹⁶⁰
“Övünmeyi bırak, kibirlenmeyi terk et, mezarını hatırlı!”¹⁶¹ “Onurunu korumak isteyen haksız yere münakaşayı bıraksın.”¹⁶² “En büyük zenginlik, insanların ellerindeki şeylerden ümit kesmektir.”¹⁶³ “Kulun nazarında Allah'ın elindeki kendisinin elindekinden daha güvenilir olmadıkça onun imanı doğru olmaz.”¹⁶⁴

Bu sözlerden sonra diyebiliriz ki; Hz. Ali, küçük yaşından itibaren Hz. Peygamberin yanında yetişmiş olmasından dolayı söz ve davranışlarında Hz. Peygamberin etkisinin büyük olduğu görülmektedir. Hz. Peygamberden aldığı eğitimle, her dâim yaşantısını Allah'ın rızasını gözeterek devam ettirmiş, bollukta ve

¹⁵⁷ İbrahim Sarı, *Hz. Ali'nin Adâleti*, Noktaekitap Yay., İstanbul 2018, s. 4-6.

¹⁵⁸ İbrahim Agah Çubukçu, “Hz. Ali ve Erdemi”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 1995, S. 2, s. 17.

¹⁵⁹ Ali Seyyar, “Hz. Ali'nin Sosyal Duyarlılığı ve Cömertliliği”, *Somuncu Baba İlim Kültür ve Edebiyat Dergisi*, 2015, S. 177, s. 37.

¹⁶⁰ Eş-Şerif er-Radî, *Hz. Ali- Nechü'l Beleşa* (Çev. Adnan Demircan), Beyan Yay., İstanbul 2011, s. 387.

¹⁶¹ Eş-Şerif er-Radî, a.g.e., s. 384.

¹⁶² Eş-Şerif er-Radî, a.g.e., s. 378.

¹⁶³ Eş-Şerif er-Radî, a.g.e., s. 376.

¹⁶⁴ Eş-Şerif er-Radî, a.g.e., s. 372.

darlıkta, savaşta ve yardımlaşmada hayatının hangi aşamasında olursa olsun bu amacından hiçbir zaman şaşmamıştır.

Nitekim Hz. Ali, Hz. Peygamber'in yanında geçirdiği günleri şöyle anlatır: “Resûlullah beni evine aldığında çok küçük bir çocuktum; ona sarılırdım; beni yanına yatırırdu, kokusunu duyar, sıcaklığını hissederdim. Biraz büyüyüp de aklım ermeye başladıktan sonra onu hiç aldatmadım, ona hiç yalan söylemedim. Benim için yol gösteren bir yıldızdı. Onun her hareketini, her davranışını yakından izlerdim. Benim önüme yüksek ahlâki değerleri koyardı ve onları yerine getirmemi tavsiye ederdi. Hira Dağı'na gittiği zaman beni de yanına alırdı.”¹⁶⁵ demiştir.

Hz. Ali söz ve davranışlarıyla topluma örnek olan birisidir. Onun söz ve davranışlarının altında Allah'ın rızasına uygun hareket etmek vardı. Nechü'l Belağa adlı eser de Hz. Ali'nin yöneticilerine yazdığı mektuplarında, oğlu Hasan'a yazdığı öğütlerde, soru soran şahıslara verdiği cevaplara bakıldığında O'nun hak yolunda mücadele eden ve bununla birlikte etrafındaki insanlara da hakkı tavsiye eden bir şahıs olduğu görülmektedir. Gerek zühd ve öğütleri, gerekse iyilikleri hatırlatma kötülüklerden menetme hususunda söylenen sözleri O'nun kişiliğini yansıtan harikalardandır.¹⁶⁶

2.5. Siyasi Yönüyle Bir Lider ve Yönetici Olarak Hz. Ali

Hz. Ali'nin kişilik yapısını anlayabilmek için, icra ettiği idari ve askeri görevlerden hareketle onun aynı zamanda bir lider ve yönetici olduğunu, onun kişiliğinin bu yönünü unutmamak gerekir.

Hz. Ali, Hz. Peygamber döneminin askeri, siyasi ve diplomatik tüm faaliyetlerinde aktif görev almış, Bedir, Uhud, Hendek, Hayber başta olmak üzere hemen bütün büyük savaşlara katılmış, ayrıca Fedek'te Beni Sa'd'a karşı gönderilen seriyyeye ve Yemen'e düzenlenen seferde birlik komutanlığı görevi verilmiştir. Tebük seferinde Hz. Peygamber'in vekili sıfatıyla Medine'de kalmış, ayrıca Rasulü Allah tarafından Yemen'e kadı olarak tayin edilmiştir.¹⁶⁷

Hz. Ali, Hz. Peygamberin vefatından sonra seçilen ilk üç halife zamanında hiçbir devlet yönetiminde ne görev almış ne de savaşlara katılmıştır. Sadece istişare

---

¹⁶⁵ Sancaklı, *a.g.b.*, s. 165.

¹⁶⁶ Eş-Şerif er-Radî, *a.g.e.*, s. 27.

¹⁶⁷ Apak, *a.g.b.*, s. 30.

grubunda danışman olarak görev yapmıştır. Hz. Ömer'in, Hz. Ali'yi hilafet için aday göstermesiyle birlikte kendisine halifelik vazifesinin kapıları aralanmış oldu ve Hz. Osman'ın şehit edilmesinden sonra da kendisi halifelğe geçmiştir.¹⁶⁸

Halifelik makamına geçen Hz. Ali, büyük bir yönetim kriziyle karşı karşıya kalmıştır. Önceki idarenin bütün mensupları, gerek Muhâcir, gerekse Ensar'dan bazı ileri gelen Müslümanlar ona biat etmemişlerdir. Hz. Aişe başta olmak üzere Hz. Talha ve Hz. Zübeyr de kendisine karşı çıkmışlardır. Böyle bir durumdan dolayı Hz. Ali halifelğe kamuoyu desteğinden mahrum bir şekil de göreve başlamıştır.¹⁶⁹

Hz. Ali biatten kaçınan ve biat için halife katillerinin cezalandırılmasını isteyen Cemal ashabıyla savaşmış ve savaşı Hz. Ali kazanmıştır. Cemal savaşını kazanan Hz. Ali Irak-Hicaz bölgesinde kontrolü sağlamış ancak birbirlerine kılıç çeken insanların artık bütünlük içinde kalmaları zorlaşmıştır. Bu hadise esasında daha büyük sorunların habercisi olmuştur.¹⁷⁰

Cemel Savaşı'ndan sonra Hz. Ali Başkent Medine'yi terk edip Irak'ı merkez seçerek ashabtan ileri gelenlerinin desteğini yitirmiş, Irak'ta da umduğunu bulamamış hatta Irak topluluğunu oluşturan Kûfe ve Basralılar aralarında savaşmak sûretiyle eyalet bütünlüğüne zarar vermişlerdir.¹⁷¹

Cemel Vakası'ndan sonra meydana gelen muâviye ile yaptığı Sıffin savaşında Şamlılar yenilmek üzereyken, Amr b. El As'ın Kur'anı hakemliğe çağırma taktiğiyle görece birlik derhal dağılmış ve Iraklılar dâhili ihtilafa düşmüşlerdir. Bir grup yapılan çağrının yerinde olduğunu, diğer grup ise bu çağrının Şamlıların bir tuzağı olduğunu ileri sürmüşlerdir. Yapılan tartışmadan sonra çoğunluğu savaşı bırakma fikrinde olmuştur. Hz. Ali savaşmaya devam etmek istemiş lâkin bu çağrıyı olumlu görenler tarafından "ordudan ayrılmak, Şamlıların eline teslim etme, öldürülme" gibi tehditlerle karşı karşıya kalmıştır. Tahkim hadisesinden itibaren ordusu üzerindeki kontrolü kaybetmeye başlayan Hz. Ali için siyasi çöküş hızlanmıştır. Hakem olayından sonra Muâviye Şam'da halife olarak selamlanırken, Hz. Ali başta Haricilerin sebep olduğu dâhili çekişmelerle boğuşmak zorunda kalmıştır.¹⁷²

---

¹⁶⁸ Apak, *a.g.b.*, s. 31.

¹⁶⁹ Apak, *a.g.b.*, s. 37.

¹⁷⁰ Mustafa Akçay, *Hz. Ali'nin Hayatı ve Kişiliği*, Sakarya Üniversitesi Yay., 1. Baskı 2010, s. 198-199.

¹⁷¹ Apak, *a.g.b.*, s. 41.

¹⁷² Akçay, *a.g.e.*, s. 199-200.

Bu yaşananlardan yola çıkarak şöyle denilebilir; Hz. Ali'nin siyaseti ahlâk üzerine kurulu bir siyasetti. O, şahıs merkezli ve tek yönlü bir siyaset takip etmiş, taraftarlarından kendilerinin hak yolda olduklarına inanmalarını, şahsına güvenmelerini ve mutlak itaat etmelerini istemiştir. Hz. Ali kendi şartlarında Hz. Peygamber gibi davranmaya gayret etmiş ve onun yönetim anlayışını uygulamaya çalışmıştır. Lâkin toplumun Hz. Peygamberin zamanındaki gibi olmayışı Hz. Ali'nin bu yolda başarısız olmasına sebep olmuştur. Kısacası döneminin siyasi, içtimâî, dinî ortamına göre siyaset takip etmeyen Hz. Ali, kendisinden beklenen yönetimi gösterememiştir.¹⁷³

2.6. Ali'nin Dinî Kişiliğinin Belirgin Özellikleri

2.6.1. Fiziksel Özellikleri (Şemali)

Ali b. Ebû Tâlib, ortaya yakın kısa boylu, koyu esmer tenli, iri siyah gözlü olup sakalı sık ve geniş, saçları dökülmüştü. Yüzü güzeldi, gülümserken dişleri görünürdü. Kuvvetli bir vücut yapısı vardı. Omuzları geniş ve elleri sert bir yapıya sahipti.¹⁷⁴

2.6.2. İlmî

Hz. Ali “Ashâb-ı Kirâm arasında Kur’ân, hadis ve özellikle fıkıh alanındaki bilgileriyle kendini kabul ettirmiş bir otoritedir. Hz. Peygamber daha hayatta iken Kur’an-ı Kerim’in tamamını ezberlemiş bulunan ve onun meselelerine hakkıyla vâkîf olan sayılı sahâbelerden biridir”.¹⁷⁵

Hz. Ali, ilimde önderliğiyle bilinmektedir. O, ilim ve marifetin imamı olarak karşımıza çıkmaktadır. Hatta pek çok kişi Hz. Peygamber'den sonra Hz. Ali'nin bütün ilimlerin başı olduğunu dile getirmektedir. Hemen neredeyse bütün mezhep ve fırkalar, ilk zamanlardan itibaren iddialarını Hz. Ali'ye isnat etmişlerdir.¹⁷⁶ Hz. Ali'nin, talebesi Ebû Abdurrahman es-Sülemî, “Hz. Ali'den daha güzel Kur’an okuyan birini görmediğini ifade eder.”¹⁷⁷ Hz. Peygamberde; “Ben hikmet eviyim, Ali de onun kapısıdır.”¹⁷⁸ buyurmuştur.

¹⁷³ Apak, *a.g.b.*, s. 50.

¹⁷⁴ Kaya, *a.g.e.*, s. 8.

¹⁷⁵ Kandemir, “Ali”, c. 2, s. 375.

¹⁷⁶ Galip Türcan, *Hz. Ali'ye İsnad Edilen İtikâdi Yorumların Kelâmi Niteliği* (Hz. Ali Sempozyum Bildirileri), İzmir 2009, s. 442.

¹⁷⁷ Kaya, *a.g.e.*, s. 14.

¹⁷⁸ Tirmizî, Menâkıb 20.

Hız. Ali, Hız. Ebû Bekr, Hız. Ömer ve Hız. Osman'ın istişare grubunun vazgeçilmez üyesiydi. Kaynaklar, ilk iki halifenin “eğer Ali olmasaydı biz çok zor durumda kalırdık” dediğini naklederler.¹⁷⁹ Hatta Hız. Ömer: “En isâbetli hüküm verenimiz Ali idi” demiştir.¹⁸⁰ Bu sebeple ilk üç halife, mühim meselelerde Hız. Ali'nin fikrini almayı ihmal etmemişlerdi.

Hız. Ömer, Hız. Ali'yi herhangi bir olay karşısında her daim danışılacak bir mercii gibi görmüş, kendisi bizzat bazı meselelerin çözümünü ondan istediği gibi; kendisine sorulan birçok soruyu da Hız. Ali'ye sorulmasını istemiştir. Kendisine ihram yasakları konusunda soru soran bir kimseye: Sen Ali'yi tanımıyor musun? Git ona sor; çünkü bize onunla istişare etmemiz tembihlendi diyerek, soru soranları Hız. Ali'ye yönlendirmiştir.¹⁸¹

Hız. Ali, Kur'ân-ı Kerîm konusundaki derin bilgisinden faydalanmak isteyenleri kendisine soru sormaya teşvik eder, “Allah'a yemin olsun, hiçbir âyet yoktur ki onun hangi hususta, nerede ve kim hakkında indiğini; gece mi, gündüz mü; ovada mı, dağda mı nâzil olduğunu bilmeyeyim!”¹⁸² diyerek âyetlerin nerede ve ne zaman nâzil olduğunu çok iyi bildiğini söylerdi.

Kısacası Hız. Ali, İslâm'ın bize kadar gelmesinde büyük rolü olan sahabelerden biridir. Hayatına baktığımızda devamlı olarak Peygamber Efendimiz'in yanında yer alması, onu ilimde önder olabilecek özelliklere sahip sahabelerden birisi haline getirmiştir. O, insanların hidayet üzere hayatlarını sürdürebilmeleri adına büyük gayretler sarfetmiş ve her ne kadar hilâfet dönemi iç karışıklıklarla geçse de İslâm'ın yayılması konusunda büyük çabalar göstermiştir.¹⁸³

2.6.3. İmânı

İman, İslâm dini'nin temel konularından biri olup, Hız. Ali'nin özellikle ele aldığı, bu konuda önemli tavsiyeler verdiği bir kavramdır. Nechü'l Beleğa'da Hız. Ali sorulan soruya karşılık îmanı tarif ettiği gibi bazen de bir olay üzerine iman kavramına

---

¹⁷⁹ Yaman, *a.g.m.*, s. 113.

¹⁸⁰ Buhârî, *Tefsîr*, 2/6.

¹⁸¹ Yaman, *a.g.m.*, s. 113.

¹⁸² Kaya, *a.g.e.*, s. 13.

¹⁸³ Kaya, *a.g.e.*, s. 13.

açıklık getirmiştir. Hz. Ali, îmanı dört temel üzerinde kurulduğunu (sabır, yakîn, adalet ve cihat) söylemiştir.¹⁸⁴

Kendisine îman sorulduğunda o, “İman, kalp ile tanıma, dil ile ikrar etme ve azalar ile kullukta bulunmadır.” şeklinde cevaplamıştır.¹⁸⁵ Kendisine îmanı tarif etmesini isteyen birisine “Yarın yanıma gel, insanların kulaklarının şahitliğiyle sana îmanı tarif edeyim. Şayet sözümü unutursan, bir başkası onu zihninde tutar. Çünkü söz firarî ürkek deveye benzer; kimisi onu yakalar kimisi de elinden kaçıırır.” diye cevap vermiş¹⁸⁶ ve îmanını korumak isteyenlere sadaka veriniz tavsiyesinde bulunmuştur.¹⁸⁷

Hz. Ali, “İnsanlar işlerini ihsanla yapmalarına göre değer kazanır”¹⁸⁸ sözüyle ihsan bilincinde yapılan işlerin daha değerli olduğunu söylemiştir. Çünkü ihsan kavramı “Allah’a kulluk olan her görevi en iyi bir şekilde, önemseyerek, hakkıyla ve layıkı veçhile yapmaktır.”¹⁸⁹ anlamına gelmektedir. Yani yapılan ibadeti Allah’ın rızasını gözeterek yapmak, kişinin iman derecesiyle alakalı bir durum olduğunu göstermektedir. Başka bir sözünde; “Gayb perdesi açılrsa, inancımda bir ziyadeleşme olmaz” diyen Hz. Ali, sanki Allah’ı görüyormuş gibi sağlam ve keskin bir inanca sahip olduğunu bu sözüyle anlatmaktadır. Hacı Bektaş Veli, makâlât adlı eserinde Hz. Ali’nin inancındaki bu keskinliği anlatmak için şu olayı anlatır; Hz. Ali, kendisine; “Ey Ali! İbâdet ettiğin Allah’ı görüyor musun? diye soranlara; eğer görmeseydim ibâdet etmezdim”¹⁹⁰ diyerek îmânının ihsan derecesinde kuvvetli olduğunu îma etmiştir. Çünkü Hz. Ali’ye göre Allah, gücüyle görülen yani yeryüzündeki mahlûkatın üzerinde apaçık bir şekilde alenen belli olan kudreti ilahisinden dolayı kendisine ibâdet edilen, azâmetiyle müsemma bir varlıktır.¹⁹¹

Hz. Ali, insanda ki îmanın varlığı hakkında “İman, kalpte beyaz bir zerre olarak belirir. İman arttıkça bu zerre de büyür.”¹⁹² demiştir. O, bu sözüyle; kişinin îmanı

¹⁸⁴ Eş-Şerif er-Radî, *a.g.e.*, s. 341.

¹⁸⁵ Eş-Şerif er-Radî, *a.g.e.*, s. 363.

¹⁸⁶ Eş-Şerif er-Radî, *a.g.e.*, s. 368.

¹⁸⁷ Eş-Şerif er-Radî, *a.g.e.*, s. 355.

¹⁸⁸ Mustafa Çağrı, “İhsan”, DİA., c. 21, İstanbul 2000, s. 544.

¹⁸⁹ İhsan Kara, “Din Hizmetlerinde Kalite Bağlamında “İhsan” Şuurunun Yeri ve Önemi”, *Diyanet İlmî Dergi*, 2014, c. 50, S. 2, s. 135.

¹⁹⁰ Hacı Bektaş Veli, *Makâlât*, Haz. Esed Coşan, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1996, s. 38.

¹⁹¹ Metin Yasa, “Nechül Beleşada’da Hz. Ali’nin Allah Anlayışı”, *Uluslar arası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c. 2, S. 9, s. 500.

¹⁹² Eş-Şerif er-Radî, *a.g.e.*, s. 395.

arttıkça takvasının da arttığını, yani bu iki olayın birbirleriyle ilintili olduğunu anlatmak istemiştir.

Görülüyor ki Hz Ali'nin îmanı, ihsan derecesine ulaşmış bir imandır. İmanın bu seviyesi en üst derecesidir. O, bu konuda davranışlarıyla ve sözleriyle kendisini ispatlamış bir şahsiyettir.

2.6.4. İbâdet Hayâtı

Hız. Ali, küçük yaşında îman ettikten sonra Hz. Peygamberle birlikte namaz kılmaya başlamış, Allah ve Rasûlüne îman eden ve İslâm'a gönülden bağlanan, beş vakit namazını kılan, ramazan orucunu tutan, haccını eda eden ve İslâm'ın diğer temel ilkelerini uygulayan bir sahabe haline gelmiştir.¹⁹³

O, Allah'ım! Ben cehennemden korktuğum veya cennetine tamah ettiğim için sana ibadet etmiyorum; ben sana ibadete layık olan tek varlık olduğun için ibadet etmekteyim.¹⁹⁴ diyerek yaptığı ibadette samimi oluşunu vurgulayıp ibadeti sadece Allah'ın rızasını kazanmak için yapıldığını göstermektedir.

Hız. Ali, Allah'a bizzat gönülden bağlı olmakla birlikte, ihlâslı bir ibâdet hayatı vardı. Ona göre ibâdetlerin az veya çok olması değil, ihlâsla yapılmış olması önemlidir. Nitekim o, bu konuda; "Amelin az olup olmamasını değil, makbul olmasını önemseyin"¹⁹⁵ uyarısında bulunmuştur. Çünkü amellerin kabulü ihlâsla yapılmış olmasına bağlıdır.

Hız. Ali, yapılan ibâdetlerin yanı sıra günlük hayatta sergilenen davranışlarda bile samimi olmaları gerektiğini mü'minlere anlatmıştır. Allah'a ibâdetin nasıl olması gerektiği konusunu şu şekilde açıklamıştır; "İman edip sevgi duyanlar, bütün hayatları boyunca Allâhu Teâlâya samimiyetle tapmalı; sözlerinde, işlerinde, davranışlarında, oturuşlarında, kalkışlarında, yemelerinde, içmelerinde, hatta uyurken ve uyanırken O'na ibadet etmeli, her durumda O'nunla bir olmalıdır." şeklinde izah etmiştir.¹⁹⁶

Hız. Ali, Nechül Belağa'da siyasî, idarî, askerî, dinî, ahlakî ve daha pek çok konularda insanlara tavsiye ve uyarılarda bulunmuştur. Hutbelerinde, konuşmalarında insanların Allah'tan sakınmaları gerektiğini, Farzlar, haramlar, ibadetler ve ahlâkla

¹⁹³ Ekrem Keleş, "Ali Gibi Bir Genç", *Diyanet Aylık Dergi*, 2005, S. 171, s. 17.

¹⁹⁴ <https://www.tebyan.net/index.aspx?pid=175816>, (19.08.2019).

¹⁹⁵ Diyanet İşleri Başkanlığı, Hadislerle İslâm III, "İhlâs", s. 144.

¹⁹⁶ Hacı Bektaş Veli, *Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniyye*, Çev: Davut Duman, Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yay., Ankara 2004, s. 6.

ilgili dikkat edilmesi gereken hususlarda önemli tavsiyelerde bulunmuştur. Bundan dolayı eserde yer alan hutbelerine ve sözlerine değinmemiz yerinde olacaktır.¹⁹⁷

Nechül Belağa'ya göre Hz. Ali ibâdeti üç kısma ayırmıştır. Ona göre; “bazıları (mükâfat) isteyerek Allah'a ibadet eder; bu tüccarın ibadetidir. Bazıları, korkarak Allah'a ibadet eder; bu kölelerin ibadetidir. Bazıları ise şükrederek Allaha ibadet eder; bu da hürlerin ibadetidir.”¹⁹⁸ Bu üç maddeyi biraz açacak olursak; birinci örnekte tüccar ticaretini bir menfaat karşılığında yapar. Satmış olduğu malları ne kadar çok olursa o mallar karşılığında fazlasıyla para kazanır. Allah'ın Kur'an'da belirtmiş olduğu üzere “ kim iyilikle gelirse ona getirdiğinin on katı vardır. Kim de kötülükle gelirse o sadece getirdiğinin dengiyle cezalandırılır. Onlar haksızlığa uğratılmazlar”¹⁹⁹ ayetindeki örnek de bize bunu apaçık bir şekilde beyan etmektedir. İkinci örnekte ise, köleler sahiplerinin isteklerini harfiyen ve tereddütsüz bir şekilde yerine getirmekle mükelleftirler. Bunu da şu ayetle açıklayabiliriz. “ Sonra seni ilâhi emre dayalı bir din yoluna koyduk. Onu izle, bilmeyenlerin arzularına uyma”²⁰⁰ ayetinde Allah'ın emir ve yasaklarını sadece cehennem korkusundan dolayı yerine getiren bir mü'min bu sınıftandır. Üçüncü olarak da, hürlerden kastedilen tamamen Allah'ın rızasını gözeterek hiçbir karşılık beklemezsiniz, “Yunus Emre misâli lütfunda hoş kahrında hoş bana seni gerek seni sözünden anladığımız üzere” ibâdet eden kullardır.

Hz. Ali'nin Nechül Belağa'da yer alan bir hutbesinde, yapılan ibâdetler sonucunda ulaşılan ve yaşanan hallerden bahsetmektedir. Verdiği hutbede şöyle demiştir: “melekler onları çevrelemiş; üzerlerine sekînet inmiş; gök kapıları kendilerine açılmış; Allah'ın kendilerine muttali olduğu bir makamda onlar için şeref koltukları hazırlanmış; Allah çabalarından razı olmuş; makamlarını övmüştür.”²⁰¹ Görülüyor ki; Nehc'ül-Belağa açısından ibadet dünyası güzel hissiyatlardan oluşan bambaşka bir dünyadır. Yapılan ibadetler sonucu alınan haz bizlere ibadet dünyasının lezzetlerle, coşkularla, hareket ve seyahatlerle dolu olduğunu, gece, gündüz ve kırgınlık gibi kavramların olmadığını ve baştanbaşa samimiyet duygusunun var olduğundan bahsetmektedir.

¹⁹⁷ Ali Aksu, Nechü'l Beleğa'da, “Hz. Ali'nin Bazı Tavsiye ve Uyarıları”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 12, S. 2, s. 35.

¹⁹⁸ Eş-Şerif er-Radî, *a.g.e.*, s. 364.

¹⁹⁹ En'am 160/8.

²⁰⁰ Câsiye 18/25.

²⁰¹ Eş-Şerif er-Radî, *a.g.e.*, s. 249.

Netice itibariyle Hz. Ali, ibâdetle veya günlük hayatta Allah ile birlikte olunması gerektiği bilincinin akıllardan çıkarılmamasını ve bu düşünceyle hareket eden bir kimsenin de Allah'a karşı samimiyetini ortaya koyduğunu düşünmektedir.

2.6.5. Ahlâkı

Hz. Ali, Hz. Peygamber'in vermiş olduğu terbiye ve eğitimi mükemmel bir şekilde almış ve her yönüyle dört dörtlük yetişmiş bir şahsiyettir. Hz. Ali gibi veya onun şartlarında yetişen ve onun imkânlarına sahip bir ikinci sahabe göstermek mümkün değildir. İslâm'ın daha ilk yıllarında ve çocukken bu eğitime başlamış, İslâm'ın nüzulüne ve uygulanaşına başından itibaren şahitlik etmiştir. Hz. Peygamber'in yanında kaldığı için onun davranışlarını, sözlerini kısaca her şeyini taklit etme imkânına sahip olan Hz. Ali, çok küçük yaştan itibaren Hz. Peygamberin terbiyesi altında yetiştiği için onun ahlâkı ile ahlaklanmıştır.²⁰²

Hz. Ali, âbid, kahraman, cesur, hayırda yarışan, takvâ sahibi ve son derece cömert bir kişiliğe sahipti. Yüksek ahlâkî ve insânî vasıflar bakımından müstesna bir mevkîye sahip olduğu hususunda hemen hemen bütün Sünnî ve Şîî kaynaklar ittifak hâlinindedir. Kur'an ve Sünnet'e tam anlamıyla bağlıydı. Dünya ve süslerinden kaçır, onun aldatici yıldızlarına aldanmazdı. O, kendisine tabi olmayan kimselerin hidâyetleri için dua edecek kadar şefkatli bir mümindir. Herşeye ibretle bakar, uzun uzun tefekkür ederdi. Allah korkusundan yetim bir çocuk gibi ağlar, hasta bir insan gibi tir tir titrerdi. İbâdeti çok sever, riyâzata devam ederdi. Az yemeyi, çok ve büyük işler yapmayı severdi. Dinî aziz tutar, yoksullara çok şefkat, merhamet ve muhabbet beslerdi. Hiç yalan söylemediği, duyulmamış, Ümmetin malını ümmete dağıtırken de son derece titiz davranırdı. Kendisine bir pay ayırma noktasında gayet dikkatli olup kimsenin hakkına tecavüz etmeme husûsunda büyük bir örnekti.²⁰³

Hz. Ali, İslâm ahlâkını en güzel bir biçimde sergileyen sahabelerden biri olmuştur. O, Hz. Peygamber'in evinde, ocağında yetişmiş inanç ve ahlâkı bütünleşmiş ve hayatının her kademesinde bu bütünlüğü korumuştur. O, ahlâki açıdan sadece kendi yaşamında değil bütün Müslümanlar için önemli bir şahsiyet hâline gelmiştir.

²⁰² Sancaklı, a.g.b., s. 164-165.

²⁰³ Kaya, a.g.e., s. 8-9.

2.6.6. Takvâsı

Takvâ, bir şeyi onu rahatsız edecek ve ona zarar verecek durumlardan korumak, muhafaza etmek veya nefsi korktuğu ve ürktüğü şeyden sakındırmaktır.²⁰⁴

Hz. Ali takvâ'yı, Allah'tan korkmak, Kur'an ile amel etmek, az'a kanaat etmek ve ölüme hazırlanmak diye tanımlamıştır.²⁰⁵

Mevlâna'ya göre Hz. Ali, “bütün amelinde takvâ'yı esas alan, Kur'an-ı Kerim ve Sünnet-i Seniyyeye tam anlamıyla bağlı, helâl ve harama çok dikkat eden, muttaki, sâde yaşayan, mütevâzi, Cenâb-ı Hakk'ı görür gibi ibâdet eden, hîle ve aldatmaktan uzak, rıza makamına ulaşan şahsiyetlerdendir”.²⁰⁶

Hz. Ali, Allah'a karşı sorumluluk bilinci demek olan takvâ'yı, ahlâkın başı olarak nitelendirmiştir.²⁰⁷ Ona göre takvâ ile birlikte yapılan bir amel küçümsenemez, takvâdan daha yüce bir üstünlük yoktur.²⁰⁸ demiştir.

Sıffîn'den dönerlerken Kûfe varoşundaki mezarlığa vardıklarında şöyle dediler: “Ey yalnızlık diyârının, ıssız yerlerin, karanlık mezarların sâkinleri! Ey kara toprağın, gurbetin, yalnızlığın ve yabancılığın sahipleri! Siz, bizden önce yaşayıp gittiniz; biz ise sizi tâkip ediyor ve size ulaşmak üzereyiz. Bıraktığınız evlerde, şimdi başkaları oturuyor; eşleriniz nikâhlanıldı; bıraktığınız mallar paylaşıldı. İçinde bulunduğumuz durum budur, sizden ne haber?” Daha sonra arkadaşlarına dönerek şöyle dedi: Şayet kabirdekilerin konuşmalarına izin verilseydi, size “en hayırlı azığın takvâ olduğunu” bildirirlerdi.²⁰⁹

Hz. Ali der ki: “Dünyada insanların efendisi cömert olanlar, âhirette takvâ sahibi bulunanlardır. Takvâ ehli ulaşamadığı nimete tevekkülle, nâil olduğu nimete rıza ve şükürle, kaçırdıklarına da sabırla mukâbele eder.”²¹⁰

Görülüyor ki Hz. Ali, takvâyı âhret hayatının azığı olarak nitelemiş, ölümden sonraki hayatta ne malın ne mülkün hiçbir fayda vermeyeceğini, o dehşetli günde sadece

²⁰⁴ Hacı Çiçek, “Nehcu'l-Belâğa'da İnsanı İnşâ Eden Özelliklere Dair Bir Mülâhaza”, *K.Ü.İ.F.D.*, 2017, c. 4, S.8, s. 64.

²⁰⁵ Mahmut Ögütçü, “İslamda Takva ve Önemi”, *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi(Dini, Ahlaki, Edebi, Mesleki Aylık Dergi)*, 1963, c. 2, S. 6-7, s. 15.

²⁰⁶ Yıldız, *a.g.b.*, s. 337.

²⁰⁷ Eş-Şerif er-Radî, *a.g.e.*, s. 385.

²⁰⁸ Eş-Şerif er-Radî, *a.g.e.*, s. 348.

²⁰⁹ Eş-Şerif er-Radî, *a.g.e.*, s. 353.

²¹⁰ Hasan Kamil Yılmaz, “Takva”, *Altınoluk Dergisi*, 2002, S. 197, s.12.

takvanın kurtuluş sağlayacağını bildirmiştir. Kendisinde bu yolda gayret etmiş, her daim takva ehli olmaya gayret göstermiştir.

2.6.7. İhlâsı

İslâmi literatürde ihlâs; “Şirk ve riyâdan, bâtil inançlardan, kötü duygulardan, çıkar hesaplarından ve genel mânada gösteriş arzusundan kalbi temizlemeyi, her türlü hayırlı faaliyete iyi niyetle yönelmeyi ve her durumda yalnızca Allah’ın rızasını gözetmeyi ifade eder”.²¹¹

Mesnevî’de Hz. Ali’nin ihlâsını anlatan şu hikâye geçmektedir; Bir defasında, Hz. Ali düşmanını yere serer ve üzerine oturur. Kılıcını çekip tam öldürecekken düşmanı yüzüne tükürür. Bu durum karşısında Hz. Ali, onu öldürmekten vazgeçer. Düşmanı ona “beni niye öldürmedin” diye sorduğunda “Ben seni sadece Allahın rızasını kazanmak için öldürmek istedim. Yüzüme tükürünce hiddetlendim, ihlâsım zedelendi seni öldürürsem kızgınlığımdan dolayı öldürmüş olabileceğimi düşündüm ve vazgeçtim” diye cevap verir. Bahsedilen bu hikâyede Hz. Ali’nin ihlâsı ve nefsiyle olan mücadelesi anlatılmaktadır. Hz. Ali, Allah için yaptıklarının taklit değil, Allah’ı görür gibi yapmakta olduğunu, kendi heva ve isteklerinden bile daha önce Allahın rızasını gözettiği anlaşılmaktadır.²¹²

2.6.8. Adâleti

Adâlet “yasalarla sahip olunan hakların herkes tarafından kullanılmasının sağlanması”, “herkese kendine uygun düşeni, kendi hakkı olanı verme, doğruluk” veya “düzenli ve dengeli davranma, haksızlıklardan uzaklaşarak orta yolu tutma, bir şeyi yerli yerine koyma, insaf ve eşitlik” şeklinde tanımlanmaktadır.²¹³

Hz. Ali’ye göre de adâlet, “hakkı gözetmektir”.²¹⁴ Hz. Ali “dâima adâletle hükmeder, zâlimin karşısında durur, mazlumun hakkını almak için mücâdele etmekten geri kalmazdı. Hz. Ali’ye, hak ve bâtilin arasını ayırdığı için Fâruk denildiğini kaydeden kaynaklar da bulunmaktadır.”²¹⁵

²¹¹ Süleyman Ateş, “İhlâs”, DİA, TDV Yay., İstanbul 2000, c. 21, s. 535-537.

²¹² Yıldız, a.g.b., s. 339.

²¹³ Ali Fuat Gökçe, Devlet Adamı Hazreti Ali’nin Yönetim ve Adalet Anlayışı (Geçmişten Günümüze Alevilik 1. Uluslararası Sempozyumu), 2014, s. 9.

²¹⁴ Eş-Şerif er-Radî, a.g.e., s. 364.

²¹⁵ Yıldız, a.g.b., s.341.

Hız. Ali, “başkaları için âdil bir idareci ve lider olmadan önce, bizzat kendisi için âdil olabilmış, adâlet’i herkesten önce kendisine ve kendi yakınlarına uygulamış, insanları davet ettiği ‘dengeli ve ölçülü olma prensibine önce kendisi uymuştur.”²¹⁶

Hız. Ali, adâletin yerini bulması için titiz davranırdı. Makam ve mevkileri, inançları ne olursa olsun hukuk karşısında herkesin eşit olduğunu, bizzat yaşadığı adâlet örneğiyle ispatlamıştır. Halife olmasına rağmen bir Yahudi ile arasındaki anlaşmazlıktan dolayı mahkemeye başvurmuştur. Şöyle ki; Hız. Ali günlerce arayıp bulamadığı zırhını Küfe’de bir Yahudi’nin elinde görür. Yahudiye: “Ey Yahudi! Bu zırh benimdir. Onu ne sattım ne de başkasına verdim. Sen de nasıl oluyor?” diye sorar. Yahudi: “Hayır, bu benim yıllardır kullandığım zırhımdır!” der. O zaman Hız. Ali: “O halde bu meseleyi kadı çözer. Gel kadıya gidelim.” der ve beraber Kadı’nın yanına giderler. Kadı’ya: “Bu yanımdaki Yahudînin elindeki zırh bana aittir. Onu günler önce kaybettim. Küfe’ye geldiğimde de zırhı onun elinde gördüm.” der. Kadı: “Ey Yahudi, söyle bakalım. Sen ne diyorsun bu duruma?” diye sorar. Yahudi: “Bu zırh bana aittir. Yıllardır kullanıyorum.” der. Kadı tekrar Hız. Ali’ye döner: “Ya Ali, şu an zırh onun elinde. Sana ait olduğunu düşünüyorsan, bana bir delil göstermen gerek.” Hız. Ali “Oğlum Hasan, bu zırhın bana ait olduğuna şahittir.” der. Kadı: “Tek delilin bu mudur ya Ali?” diye sorar. Hız. Ali’den “evet” cevabı alınca: “Oğlum babaya şahitlik etmesi caiz değildir. Eğer tek delilin bu ise, zırh yahudininindir.” diye karar verir. Neticeye hayret eden Yahudi bu durum karşısında zırhın Hız. Aliye ait olduğunu itiraf eder ve Müslüman olur.”²¹⁷

“Hız. Peygamberin vilayetlere gönderdiği ilk kadı Hız. Ali’dir.” Hız. Peygamber (s.a.v) onun hakkında; “Aranızda hüküm ve kazada en üstünüz, Ali’dir” buyurmuştur.²¹⁸

Hız. Peygamber onu Yemen’e kadı tayin ettiği zaman, Hız. Ali, böyle bir görevi hiç icra etmediği için heyecanlanmış ve “Ey Allah’ın Resûlü, beni her yönden bilgili bir topluluğa hâkim tayin ediyorsun. Hâlbuki ben gencim ve adli idare ve muhâkeme usulü hakkında yeterli bilgim yoktur.” demiştir. Hız. Peygamber ise önce elini göğsüne koymuş ve: “Allah’ım, bu gencin dilinin belağatini artır, kalbini hidayetten ayırma ve

²¹⁶ Adem Özbay-Ö. Faruk Reça, *Hız. Ali’nin Liderlik Sırları ve Hitabet Sanatı*, Tutku Yayınevi, 2. Baskı, Ankara 2016, s. 91.

²¹⁷ Sarı, *a.g.e.*, s. 4-6.

²¹⁸ Gökçe, *a.g.b.*, s. 12.

gayesine ulaştır” diyerek, ona cesaret ve metânet vermiştir. Bu duayla Yemen'e giden Hz. Ali, orada baktığı hiçbir davanın kendisine ağır gelmediğini ve karar verirken hiç tereddüt yaşamadığını söylemiştir.²¹⁹

Hz. Ali'ye “Adâlet mi, cömertlik mi daha üstündür?” diye sorulduğunda şu cevabı vermiştir: “Adâlet, bir şeyi yerli yerine koymak; cömertlik ise adâleti kendi sahasında ortaya çıkarmaktır. Adâlet, bir genel başkan; cömertlik ise özel bir misafirdir. Onun için adâlet, bu iki sıfatın en şerefli ve en üstün olanıdır”²²⁰. Tevhid ve adâlet hakkında ise “Tevhid, Allah'ı kendi zihnine göre tasavvur etmen; adâlet ise yaptıkların konusunda Allah'ı itham etmemendir”²²¹ demiştir.

Hz. Ali, emrindeki yöneticilere adil bir şekilde hareket etmeleri konusunda uyarılarda bulunmuştur. Mesela İran eyaletine genel vali olarak tayin ettiği Ziyâd b. Ebîh'e vergiyi arttırmamasını, adâletle davranmasını, sert olmaktan ve zulmetmekten sakınmasını tavsiye etmiştir. Zîra sertlik, dağılıp parçalanmaya sebep olur; zulmetmek ise kılıçların çekilmesine davetiye çıkarır, diye uyarıda bulunmuştur.²²²

Özetleyecek olursak; Hz. Ali hayatının her safhasında adâletten asla şaşmamıştır. O, her zaman tüm faaliyetlerinde ve kararlarında adâleti ön plana koymuş ve adil davranmıştır. Adâleti kendi uyguladığı gibi etrafındakilere de adâletli davranmaları gerektiğini söylemiştir. Halifeliği döneminde tayin ettiği vali, kadı ve komutanlara da adaletten şaşmamaları gerektiği konusunda öğütlerde bulunmuş ve emirnameler göndermiştir.

2.6.9. Cesâret ve Şecaati

Hz. Ali'nin en seçkin özelliklerinden biriside cesâreti ve şecaatidir. Cesâreti ve şecaati ile gönüllerde yer edişi onun İslâm dünyasında yaygın biçimde Haydâr, Haydâr-ı Kerrâr, Haydarullâh, Esedullâh, Şîr-i Yezdân, Şîr-i Hudâ ve Allah'ın aslanı lakaplarıyla anılmasına sebep olmuştur.²²³

²¹⁹ Yaman, *a.g.m.*, s. 112.

²²⁰ Eş-Şerif er-Radî, *a.g.e.*, s. 388.

²²¹ Eş-Şerif er-Radî, *a.g.e.*, s. 392.

²²² Eş-Şerif er-Radî, *a.g.e.*, s. 392.

²²³ Bk. “*Haydar*” DİA, c.17, s. 24.

Hız. Ali, Tebük savaşı hariç Hız. Peygamberin her dâim yanında bulunmuş, onunla birlikte Bedir, Uhud, Hendek, Huneyn gibi bütün savaşlara katılmış, birçoklarında Resulullah'ın sancaktarlığını yapmış, büyük yiğitlik ve yararlılıklar göstermiştir.²²⁴

Hız. Ali'nin Tebük savaşına katılamamasının sebebi Hız. Muhammed (s.a.v.)'in, kendisini Medine'de vekil ve muhafız olarak görevlendirmesidir. Geride bırakıldığı için üzülen Hız. Ali, peygambere üzüntüsünü ifade edince “ Ey Ali, sen benim yanımda, Harun'un Musa'nın yanındaki konumu gibi bir konumda olmaya razı değil misin? Ancak benden sonra hiçbir peygamber yoktur.” diyerek iltifat etmiş, bunun üzerine Hız. Ali Medine de kalmıştır.²²⁵

Hız. Ali'nin cesaretini ve yiğitliğini gösteren olaylardan bir tanesi hendek savaşıdır. Hendek savaşı Yahudilerin gruplar oluşturarak Mekke'li müşriklerle beraber Medine'ye yürümleri üzerine başlamıştır. Hız. Peygamber, olayı öğrendikten sonra, Medine'nin çevresinde hendekler kazdırarak şehri korumaya karar vermiştir. Müşriklerin tecrübeli askerlerinden olan Amr b. Abdurvedd şehri kuşatma sırasında Müslümanları mübarezeye çağırmış lâkin Amr'ın savaş tekniğini iyi bilmesinden dolayı karşısına çıkmaya kimse cesaret edememiştir. Hız. Ali, Amr'ın karşısına çıkmak istemiş lâkin Hız. Peygamber ona müsaade etmemiştir. Her defasında mübarezeye çıkma isteği engellenen Hız. Ali “o, Amr ise ben de Ali'yim” diyerek en sonunda Hız. Peygamberden izin almış ve mübarezeye çıkmış, yaşının küçük olmasına rağmen Amr'ı öldürmeyi başarmıştır.²²⁶

Görüldüğü gibi Hız. Ali, cesaretini ve yiğitliğini savaş meydanlarında ısbatlamış bir sahabedir. O, hiç kendi canını düşünmeden, korku bile duymadan düşmanla savaşmış bir cengaverdir. Hiç kimse güçlü bir düşmanla savaşmak istemezken o düşmanın karşısına çıkmak istemiş ve cesareti sebebiyle düşmanını yere sermeyi başarmıştır.

Cesâretine ve kahramanlığına örneklerden biri de Uhud savaşında göstermiş olduğu yiğitliğidir. Hız. Peygamber savaşa hazırlık safhasında Ayneyn tepesine okçular yerleştirmiş ve ne olursa olsun bu tepeden inmemelerini tavsiye etmişti. Savaş başladığında Müslümanlar müşriklerin sancaktarlarını öldürünce müşrikler

²²⁴ Akçay, *a.g.e.*, s. 183.

²²⁵ Akçay, *a.g.e.*, s. 183.

²²⁶ Abdulhalik Bakır, *Ali B. Ebû Tâlib (Hayatı, Kişiliği ve Faaliyetleri)*, Çağ Ofset Matbacılık, Elazığ 2014, s. 82-83.

paniklediler. Bozguna uğrayıp dağıldılar. Bu dağılmayı kesin zafer zanneden Müslümanlar Ayneyn tepesinden ganimet toplamak için indiler. Bunu fırsat bilen müşrikler Ayneyn tepesinden sızıp Müslümanlara arkadan saldırdılar. Dağılarak kaçan düşmanda geri dönünce Müslümanlar iki hücum arasında kaldılar. Müşriklerin bu hamlesinden sonra zor durumda kalan Hz. Peygamber yaralanır, dudağı yarılr, bir dişi kırılır. Bu sırada Hz. Peygamber bir grup müşrik tarafından kuşatılır. Bunu gören bir grup sahabe de onların karşısında durarak Hz. Peygamberi korumaya çalışır. Onlardan biri de Hz. Ali'dir. Sancağı taşıyan Hz. Mus'ab b. Umeyr şehit düştükten sonra Hz. Peygamber sancağı Hz. Ali'ye verdi. Bir avuç Müslüman karşısında Hz. Peygambere zarar veremeyeceklerini anlayan müşrikler geri çekildiler.²²⁷

Hz. Ali Uhud'da çeşitli yerlerinden yara almasına rağmen Hz. Peygamber'i bütün gücüyle korumuş, kendi canını düşünmeden ona göğsünü siper etmiş ve bu davranışıyla da kahramanlığını, yiğitliğini göstermiş bir şahsiyettir. "Rasûlullah Hz. Ali'ye Uhud'da gösterdiği üstün kahramanlık, cesâret ve fedâkarlık sebebiyle Ucu iki çatalı "Zülfikar" ismi verilen bir kılıç hediye etmiştir."²²⁸

Görülüyor ki Hz. Ali'nin en dikkat çeken yönlerinden biri de onun büyük bir güce sahip, yenilmez, kahraman ve savaşıcı olması gibi özellikleri taşımasıdır. O, bu anlamda İslâm'ın ilk yıllarındaki yaşamı bu nitelikleri kapsamış durumdadır. Nitekim hiç korkmadan Hz. Peygamber'in yatağında yatması, Uhud savaşında canı pahasına Hz. Peygamber'i koruması ve savaşlarda düşmanların en iyi kahramanlarını yenmesi onun bu vasıflarda hem anılmasına hem de örnek alınmasına neden olmuştur.²²⁹

2.6.10. Doğruluğu

Hz. Ali, "îman, doğruluğu seçmendir, bu tercih çıkar sağlayacak yalana karşın sana zarar verecek olsa bile!"²³⁰ diyerek îmanla doğruluğun aynı doğrultuda olduğunu, birbirinden farklı düşünülmemesi gerektiğini ifade etmiştir. Mısır'a tayin ettiği komutan Malik'e ise "Allah'tan korkan ve dosdoğru olanlara yapış!"²³¹ diye nasihatte

²²⁷ Algül, *a.g.e.*, c. 1, s. 486-491.

²²⁸ Kaya, *a.g.e.*, s. 7.

²²⁹ Şahin Ahmetoğlu, "İslam Mezhepler Tarihinde Karizmatik Liderlik Anlayışı: Hz. Ali Örneği", *Milel ve Nihal (İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi)*, 2010, c. 7, S. 3, s.184.

²³⁰ Eş-Şerif er-Radî, *a.g.e.*, s. 390.

²³¹ Eş-Şerif er-Radî, *a.g.e.*, s. 311.

bulunmuştur. Çünkü “Allah insanları doğruluk diliyle hak yoluna davet eder.”²³² demiştir.

“Hz. Ali, Hz. Peygamberin doğruluğuna, vahyin istikametinden ayrılmadığına ve bunun sonucunda idare ettiği toplumun da ideal bir toplum haline geldiğine şu sözlerle işaret etmiştir: “Onları (sahabeyi) eşi benzeri olmayan mükemmel bir vâli/idareci yönetti; hem kendisi dosdoğru olarak yaşadı hem onları doğru yola getirdi. Bu öyle bir doğruluktaki ki, devenin istirahat halinde boynunu yere koyarak dümdüz olduğu gibi her şeyi dosdoğru yaptı”²³³ diyerek doğruluk üzerinden ayrılmadığını beyan etmiş ve kendisinin dışında etrafındaki sahabelere de bu konuda önderlik yaparak onlara da doğruluk konusunda örneklik teşkil etmiştir.

Müminlerin emîri yaptığı bir konuşmada “doğrunun kendisine söylenmesini ya da hakkın arz edilmesini ağır bulana, onlarla amel etmek daha ağır gelir. Doğruyu söylemekten ya da hakkı öğütlemekten kaçınmayın”²³⁴ yani her ne olursa olsun doğrudan taraf olunması gerektiği tavsiyesinde bulunmuştur.

Hz. Ali “Allah insanlar arasında doğruluk lisanını kişi için başkalarına miras olarak bıraktığı maldan daha hayırlı kılar”.²³⁵ diyerek doğruluğun maldan, mirastan daha önemli ve daha hayırlı olduğunu vurgulamıştır. Çünkü doğruluğu bulunmayan bir toplumun dalâlete, hırsa, kıskançlığa, yalana, aldatmaya, iftiraya, fitneciliğe vs kötü ahlak özelliklerine sahip olması kaçınılmazdır.

Bu nedenle Hz. Ali, doğruluğu imanla bağdaştırmış, doğruluğun imandan ayrı tutulamayacağını söylemiştir. Çünkü doğruluk, hak yolunda olmanın en güzel göstergelerinden bir tanesidir.

2.6.11. Şefkati

Hz. Ali şefkate de üstün bir özelliğe sahipti. O Cemel, Sıffin ve Nehrevan gibi olaylarda gözyaşı döküp muhaliflerinin iman ve hidayetleri için dua edecek kadar hassas, şefkat ve merhamet dolu bir şahsiyetti.²³⁶

Hz Ali'nin şefkatini daha iyi anlayabilmek için Cemel Vakası olayına değinmemiz yerinde olacaktır. Çünkü bu savaş müşriklerle değil iki kardeşin savaşı idi. Basra'da

²³² Eş-Şerif er-Radî, *a.g.e.*, s. 148.

²³³ Çiçek, *a.g.m.*, s. 55.

²³⁴ Eş-Şerif er-Radî, *a.g.e.*, s. 243.

²³⁵ Eş-Şerif er-Radî, *a.g.e.*, s. 48.

²³⁶ Fığlalı, “Ali”, c. 2, s. 374.

iki ordu karşı karşıya gelmişti. Müminlerin emiri Hz. Ali, savaşın olmaması için elinden geleni yapıyordu. Son çare olarak Hz. Aişe'nin tarafına bir elçi gönderdi. Ka'ka (ra) burada etkili bir konuşma yaptı ve herkesi ikna etmeyi başardı. Ancak gece iki tarafta da mevcut olan hainler baskın yaparak ve sulhu savaşa çekmeyi başardılar. Yaşlı gözlerle Hz. Ali meydana geldi ve son kez kardeşleriyle konuşmak istedi. Zübeyr (ra) ve Talha'ya (ra) seslendi. Sonra Hz. Ali (ra) Zübeyr'e (ra) yönelerek şöyle konuştu: "Ey Zübeyr! Hatırlıyor musun, senle beraber Allah Resûlü (s.a.s) bir gün Medine'de Ganemoğulları'na ait bir bahçede oturuyordunuz. Ben sizin yanınıza doğru yaklaştım. Efendimiz (s.a.s) beni görünce tebessüm etti ve sen de gülümsedin. Allah Resûlü (s.a.s) sana sordu: 'Ey Zübeyr! Ali'yi seviyor musun?' Sen dedin ki: 'Evet Ya Resûlallah! Hem de çok seviyorum' Efendimiz (s.a.s) sonra şöyle demişti sana: "Ey Zübeyr! Unutma, bir gün Ali ile sen karşı karşıya geleceksiniz. O gün sen haksız, Ali ise haklı olacaktır." Zübeyr bir anda bu sözle neye uğradığını şaşırıp ve kılıcı elinden düşürdü. Gözyaşları içinde Hz. Ali'ye baktı ve: "Ey Ali! Artık bana dünyaları verseler, ben sana karşı asla savaşmam."²³⁷ diyerek Hz. Ali'ye karşı tutumunu değiştirmiştir.

İşte Hz. Ali, bu davranışıyla ne olursa olsun kardeşlerinden vazgeçmeyecek kadar şefkatli ve merhametli bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. O, kendi makamını, mevkisini hiç düşünmeden şefkatinden dolayı gözleri yaşarmış ve onlara eski günleri hatırlatarak kalplerindeki yerini hatırlatmaya çalışmıştır.

2.6.12. Fedakârlığı

Hz. Ali, fedakârlığıyla öne çıkmış bir sahabedir. En büyük fedakârlığı Hz. Peygamberin Mekke'den Medine'ye hicret edeceği zaman olmuştur. Şöyle ki;

Rasûlullah, Medine'ye hicret edeceği zaman, Hz. Ali'yi yanına çağırdı. Ona hicret hakkındaki ilâhî emri haber verdi. Müşriklerin plânlarına karşı bir tedbir planı yapıp Hz. Ali'ye: "Ey Ali! Bu gece benim yatağında sen yat! Şu hırkamı da üstüne ört! buyurdu. Hz. Ali, büyük bir îman cesaretiyle, Efendimiz'in yatağına uzandı. Allah Rasûlü'nü öldürmek için gelen gözü dönmüş müşrikler, örtünün altında Hz. Ali'yi görünce öfkeleniler: Bunun üzerine müşrikler, Hz. Ali'yi azarladılar ve tartakladılar;

---

²³⁷ Kürşat Aslan, "Resûlün (s.a.s.) Havarisi Hz. Zübeyr", *Siyer Dergisi*, 2018, S. 5, s. 43.

hattâ Mescid-i Harâm'a götürüp bir müddet hapsedtiler lakin Hz. Ali bu yaşananların karşısında ne zayıflık gösterdi ne de korktu.²³⁸

Görüldüğü gibi Hz. Ali bu davranışıyla büyük bir fedakârlık sergilemiştir. Nitekim canını ortaya koyarak Hz. Peygamberin emrini harfiyen uygulamış ve bu sayede İslâm tarihinde belki dönüm noktası sayılabilecek bu önemli hâdiseyi zihinlere kazıyarak tüm İslâm âlemine de dine hizmet cihetinden örnek olmuştur.

2.6.13. Zühdü

Zühd kelime olarak; âhirete yönelmek, Hakk'a teveccüh etmek, gönülde mal ve mülk sevgisine yer vermemek, az olan şeyle yetinmek anlamına gelir.²³⁹ Özel anlamda ise dünyayı önemsememek, ona ilgi göstermemek ve kalbin dünyalıklarla meşgul olmamaktır.²⁴⁰

Hz. Ali, "zühdün en üstünü zühdü gizlemektir"²⁴¹ demiştir. Dünyaya ve içindekilerine yönelik bakışını şu şekilde dile getirmektedir;

"Ey dünya, ey dünya benden uzak dur! Kendini bana mı sunuyorsun, yoksa beni mi özlüyorsun? Heyhât, zaman seninle ilgilenme zamanı değildir! Var benden başkasını aldat! Sana ihtiyacım yok! Bir daha dönmeyecek şekilde seni üç kez boşadım! Ömrün kısa, belan kolay aşılır ve istikbâlin önemsizdir. Ah azığın azlığından, yolun uzunluğundan, yolculuğun uzaklığından ve varılacak yerin büyüklüğünden!²⁴² Dünya; dokunuşu yumuşak ve içinde en ölümcül zehri taşıyan bir yılan gibidir. Toy, onu sınıksız kavrar; aklını kullanan, ondan sakınır.²⁴³ Ölenleri gördüğü halde ölümü unutan; ilk yaratılışı gördüğü halde tekrar dirilişi inkâr eden ve fani dünyayı îmar etme adına, sonsuzluk yurdunu ihmal eden kişiye de şaşarım!²⁴⁴ Dünya gidiş yurdu, kalış yurdu değil. Dünyada insanlar iki çeşittir: Birisi; orada nefsinin satın helak eden insan vardır; Öbürü ise, nefsinin satın alıp azat eden insan vardır.²⁴⁵ Kimin kalbi dünya için çarparsa, onun kalbi üç konuda dünyaya asılı kalır: Sonu gelmeyen bir tasa/kaygı, onu

²³⁸ Kaya, *a.g.e.*, s. 29.

²³⁹ Yıldız, *a.g.b.*, s. 337.

²⁴⁰ Çiçek, *a.g.m.*, s. 65.

²⁴¹ Eş-Şerif er-Radî, *a.g.e.*, s. 341.

²⁴² Eş-Şerif er-Radî, *a.g.e.*, s. 346.

²⁴³ Eş-Şerif er-Radî, *a.g.e.*, s. 351-352.

²⁴⁴ Eş-Şerif er-Radî, *a.g.e.*, s. 353.

²⁴⁵ Eş-Şerif er-Radî, *a.g.e.*, s. 354.

bırakmayan bir hırs ve elde edemeyeceği bir arzu.²⁴⁶ Allah'a yemin ederim ki şu dünyanız, benim gözümde cüzzamlı bir kimsenin elindeki domuz kemiğinden daha değerlidir.²⁴⁷ Dünyada çalışan iki sınıf insan vardır: Birincisi dünya uğrunda çalışır, dünyası, onu âhiretinden alıkoyar; kendisinden sonra gelecek kimselerin yoksulluğu için endişelenir, şahsı için ise güven duyar ve başkalarının çıkarı uğruna ömrünü tüketir. İkincisi ise dünyada âhiret'i için çalışır, iki payı birden elde eder ve her iki dünyaya da sahip olur. Böylece Allah'ın yanında derece sahibi olur ve Allah, onun her dileğini yerine getirir.²⁴⁸ Mümin, dünyaya ancak ibret gözüyle bakar, ancak karın tokluğu ile ondan yararlanır. Tiksinti ve nefret ile ona kulak verir. Zenginlik yerine az ile yetinir. Eğer orada çok yaşadım diye sevinirse, eninde sonunda geçip gittiği için üzülecektir.²⁴⁹ Dünya aldatır, zarar verir ve geçip gider. Allah, dünyayı dostlarına mükâfat; düşmanlarına da ceza yeri yapmamıştır. Dünya ehli, bir süre konaklayıp, ardından bir çığlık sesi ile yola koyulan bir kabileye benzer.²⁵⁰

Nevf el-Bikâlî'ye şu nasihati yapmıştır: “Ey Nevf, dünyadan uzaklaşıp âhireti isteyenlere ne mutlu! Onlar ki, yeri bir sergi, toprağını bir döşek, suyunu bir koku, Kur'ân'ı bir şiar ve duayı da bir örtü edinmişlerdir. Dahası onlar, Mesih'in yaptığı gibi, dünyayı benliklerinden söküp atmışlardır.”²⁵¹

Bir adamın dünyayı kınadığını duyduğunda şöyle buyurdu: “Ey dünyayı kınayan, aldatmalarına kanan ve sahte hayallerine kapılan adam! Sen, dünyaya kapılıyor sonra da onu yerden yere mi vuruyorsun? Sen mi dünyayı suçluyorsun, yoksa dünya mı seni? O, seni ne zaman azdırdı veya ne vakit aldattı? Toprakta çürüyen babalarının yok olduğu yerler ile mi yoksa annelerinin yer altında yattığı yerle mi kandırdı seni?”²⁵²

Görüldüğü gibi Hz. Ali, zühdü yaşayan bir şahsiyetti. Bunu her seferinde sözleriyle ve davranışlarıyla göstermiştir. Zühdü yaşama noktasında eşi ve benzeri yoktu. Dünya güzelliklerine hiçbir zaman aldanmamış, hiçbir zaman nefsanî arzularla hareket etmemiştir. O, bu konuda mü'minlere tavsiyeler vermiş, zühdün dünyadan

²⁴⁶ Eş-Şerif er-Radî, *a.g.e.*, s. 363.

²⁴⁷ Eş-Şerif er-Radî, *a.g.e.*, s. 364.

²⁴⁸ Eş-Şerif er-Radî, *a.g.e.*, s. 369.

²⁴⁹ Eş-Şerif er-Radî, *a.g.e.*, s. 379.

²⁵⁰ Eş-Şerif er-Radî, *a.g.e.*, s. 385.

²⁵¹ Eş-Şerif er-Radî, *a.g.e.*, s. 350.

²⁵² Eş-Şerif er-Radî, *a.g.e.*, s. 353.

elini eteğini çekmek olduğunu değil az ile yetinmek olduğunu bizzat yaşayarak örneği olmuştur.

Hülasa, zühdün tamamı, Kuran'da iki cümle ile özetlenmiştir: “Bu, elinizden çıkana üzülmemeniz ve Allah'ın verdiği nimetlerle şıarmamanız içindir”²⁵³ Geçmişe üzülmeyen ve geleceğe de sevinmeyen kimse, zühdün her iki boyutunu da elde etmiş demektir.²⁵⁴

2.6.14. Mertliği

Hz. Ali'nin hutbe ve konuşmalarından, onun çok yönlü kişiliğini yansıtan birçok kısma anlatılır. Onun, mertliği hakkında bilgi edinmemiz açısından aşağıdaki hadise bize fikir sunmaktadır. Şöyle ki;

Sıffin savaşında savaş fiilen başlamadan önce Hz. Ali ile Muâviye orduları arasındaki ilk çarpışma Fırat kıyılarında olmuştur. Taraflar savaşa girişmeden önce öncü kuvvetler gönderilmişti; Muâviye, komutanları ve danışmanlarının da fikir birliğiyle Fırat kıyılarını işgal etmişti. Böylece Hz. Ali'nin ordusunun su yolunu keserek onları hayâti bir ihtiyaçtan mahrum bıraktıklarını; neticede susuz olarak savaşı sürdürmeyecekleri için de geriye dönüp yenilgiyi kabul edeceklerini hesaplamışlardı. Ali (a.s) savaşa girişmeden önce taraflar arasında müzakerelerde bulunulmasının faydalı olduğunu söyleyerek meseleyi kan dökmeden, görüşme yoluyla hayırlı bir sonuca bağlamayı teklif etti. Ardından Muâviye ordularının Fırat kıyılarını işgal ettikleri haberini aldı ve Muaviye'ye bir haberci gönderip “Henüz biz karşı karşıya gelmeden, bir mahalde karşılaşp görüşmeden siz su yolunu bize kapadınız!” dedi. Hz. Ali'nin mesajını alan Muâviye savaş erkânını toplantıya çağırarak kendileriyle görüşüp danıştı, fikirlerini aldı “Mesele budur, Ali suyu bırakmayı istiyor ne dersiniz?” dedi. Toplantıda bulunanlar muhtelif görüşlerdeydiler; kimi serbest bırakılmasından, kimi de aksinden yanaydı. Amr b. As, “Suyu bırakın” dedi “Çünkü bırakmazsanız zorla alacaklar; o zaman da elaleme rezil olacağız...” Fakat ötekiler buna karşı çıktılar, suyu bırakmanın büyük hata olacağını, Ali ordularının bu kıyıları, ele geçiremeyeceği fikrindeydiler. Sonunda ikinci grubun görüşü benimsendi. Fırat suyunun Ali (a.s) ordularına kapatılması kararlaştırıldı. Başka çare kalmadığını gören Hz. Ali, ordunun

²⁵³ Hadîd, 57\23.

²⁵⁴ Eş-Şerif er-Radî, *a.g.e.*, s. 389.

karşısına geçip bir konuşma yaptı; “Askerler! Muâviye bir bölük azgını etrafına toplamış ve size karşı çıkmış durumda! Fırat'ın suyunu kapatmışlar size; kıyıları tutmuşlar, sizi sudan mahrum bırakmaya niyetlenmişler! Ne yapmalı dersiniz? İki yol var karşımızda şimdi: Ya alçakça yaşamak, ya da vuruşarak şerefle ölmek! Dostlar! Su mu istiyorsunuz? Doyasıya, kana-kana Fırat'ın suyundan susuzluğunuzu gidermek mi istiyorsunuz? Pekâlâ, o halde evvela şu alçakların kanına susayan kılıçlarınızı sulayın... Su istiyorsanız, kılıçlarınızı, size su yolunu kapatan bu sapkınların kanıyla bir güzel yıkayın önce... Sonra dilediğiniz suya kavuşacaksınız! Susuzluğumuzu mertçe vuruşarak giderebiliriz ancak; başka yolu yok bunun. Dostlarım! Hayat nedir sizce? Yeryüzünde yürümek, adım atıp hareket etmek, yiyip içmek ve yatıp uyumak mıdır hayat? Ya ölüm... Ölüm nedir sizce? Toprağın altına girmek mi? Hayır! Elbette ki hayır! Hayat ve ölüm, bunlar değildir asla! Hayat; öler de olsa muzaffer olmaktır! Ölümse, yenilgi ve esaretle yaşamaktır! Kahrolarak, alçalarak yaşamadır ölüm. Kahrederek, yiğitçe yücelerek ölmekse hayattır!”. Nitekim Hz. Ali'nin ordusu çok kısa süren bir çarpışmadan sonra Fırat kıyılarını ele geçirdiler, Muâviye ve ordusu susuz kaldı. Muâviye, Hz. Ali'ye kendilerine biraz su verilmesini rica eden bir mektup gönderdi Hz. Ali'nin adamları bunu kabul edemeyeceklerini söylediler. Gönderilen habercilere, “Su yolunu ilkin siz kestiniz, size su vermeyiz dediniz; şimdi nasıl su istersiniz bizden?” dediler. Fakat Hz. Ali, onları yatıştırdı, bunun doğru olmadığını söyleyerek “Onların yaptığı hataydı, bizim böyle bir hataya, böyle bir alçaklığa tevessül etmemiz düşünülemez, mertlik değildir bu. Ben düşmanıyla savaş meydanında vuruşur, zaferi savaş meydanında ararım. Bu gibi baskılara tenezzül etmek ne bizim ne de izzet ve keramet sahibi başka bir Müslüman'ın şanına yakışmaz dedi ve gönderilen habercilere diledikleri kadar su alabileceklerini söyledi.”²⁵⁵

Mertlik, cesaret çok daha üstün bir vasıftır. Hz. Ali de bu hareketiyle mertlik gibi üstün bir vasıfta kişiliğe sahip olduğunu göstermiş oldu. “Mevlana Celâleddin-i Rûmi, Hz. Ali'ye hitaben Mesnevi'de: Cesaretle Allah'ın aslanısın mertlikteyse ancak sen bilirsin kendini.”²⁵⁶ diyerek Hz. Ali'nin mertliğini anlatabilmenin mümkün olmadığını, kelimelerle anlatılamayacak kadar eşsiz olduğunu belirtmiştir.

²⁵⁵ Ali Haydar Haksöyler, *İlim Şehrinin Kapısı Haydarı Kerrar Hz. Ali*, Yılmaz Basım Yayın ve Dağıtım Ticaret Ltd Şti, İstanbul 2011, s. 45-47.

²⁵⁶ Haksöyler, *a.g.e.*, s. 48.

2.6.15. Tevâzusu

Tevâzu sahibi olmak, davranışlarda bu özelliği sergilemek dinin özelliklerindedir. Kur'an-ı Kerim'de müminlerin özelliklerinden söz ederken onların “yeryüzünde tevazu ile yürüdüklerinden, cahillere aldırış etmediklerinden”²⁵⁷ ve “kibirli olmadıklarından”²⁵⁸ bahseder. Gerçekten Allah'a gönülden bağlı olan her mü'min bu özellikleri kendisinde gösterir. Çünkü onlar için Allah'ın rızasını kazanmak her şeyin üstündedir.

Hz. Ali, tevâzu konusunda çok hassas davranmıştır. Satın aldığı hurmayı sırtına alıp evine götürece kadar alçak gönüllü bir insan olan Hz. Ali, her zaman kendisini güçsüz, kuvvetsiz biri olarak görmüş ve İnançlı bir insan olması sebebiyle de asıl güç ve makam sahibinin Allah olduğunun bilincinde biri olmuştur.²⁵⁹ Kendisi, “alçakgönüllü olmayı ve acele etmemeyi, ikiz kardeşler olarak nitelemiş ve onları ancak büyük çabaların ortaya çıkaracağını söylemiştir.”²⁶⁰

Hz. Ali, bu konuda komutanı Malik b. Eşter'e şunu nasihat etmiştir: “Sana gelip derdini anlatamayan, gözlerin horladığı, insanların küçümsediği kişilerin durumlarını araştır! Durumlarını araştırmak için Allah'tan korkan, alçak gönüllü, güven duyduğun kimseleri seç ki, onlar da, sana o kimselerin durumlarını olduğu gibi iletirler! Zamanının bir bölümünü de zulme uğramış kimselerin sorunlarını dinlemeye ayır! Onlarla herkese açık bir toplantı düzenle, o toplantıda seni yaratan Allah için alçakgönüllü ol! Aranıza da kimse girmesin!”²⁶¹ şeklinde tavsiyede bulunmuştur.

Hz. Ali'nin üzerinde yırtık ve yamalı bir aba hakkında konuşulunca o, “onunla kalp yumuşar, nefis alçak gönüllü olur”²⁶² demiştir. Hz. Ali, “devlet mekanizmasına ve insanlar arasındaki sosyal ilişkilere aşına olduğundan, alçak gönüllü kimselerin davranışlarının, fitratı kirlenmiş câhiller tarafından suistimal edildiğini görmüş; dolayısıyla insanların, câhile karşı alçak gönüllüye yardımcı olmaları gerektiğini söylemiştir. Ona göre alçakgönüllü olmakla insana nimetler verilir; onunla dost akraba

²⁵⁷ Furkan 25\63. İsrâ, 17/37; Lokmân, 31/18.

²⁵⁸ İsrâ, 17/37; Lokmân, 31/18.

²⁵⁹ Yıldız, *a.g.b.*, s. 338.

²⁶⁰ Eş-Şerif er-Radî, *a.g.e.*, s. 390.

²⁶¹ Eş-Şerif er-Radî, *a.g.e.*, s. 318-317.

²⁶² Eş-Şerif er-Radî, *a.g.e.*, s. 349.

kazanılır; aynı zamanda bu yüce davranış, kişiyi örten bir örtüdür ve kişinin yanlış davranışlarını onunla kapatması gerekir”.²⁶³ demiştir.

Kısacası Hz. Ali, alçak gönüllü olunması gerektiğini dile getirmiştir. Çünkü büyüklenmek insanın nefesine tabii olması demektir. Kişi büyüklendikçe Rabbinden uzaklaşır. Tevâzu sahibi bir insan da Rabbine yaklaşır. Bundan dolayı tevâzu sahibi olmak Müslüman’da bulunması gereken özelliklerin başında gelmektedir.

2.6.16. Fesahati ve Üstün Hitabet Yeteneği

Fesahat; “Kurallı, etkileyici, heyecan verici, inandırıcı, sanatlı söz söyleme”, Hitabet ise; “etkili söz söyleme sanatıdır.”²⁶⁴

Hz. Ali’nin, başarılı bir yönetici ve lider olmasının yanı sıra etkin söz söyleme özelliği de vardır. Yaptığı konuşmalarda etkili olması onun hitabetindedir. biz sözün emirleriyiz. Sözün kökleri bizde saldı ve dalları üzerimize sarktı diyerek hitabetin kendisi için ne denli önemli olduğunu ortaya koymuştur.²⁶⁵

Naimi Bestani der ki: “Hz. Ali sadece savaş meydanlarının kahramanı, kalp sefası, ruh temizliği ve gerçek iman sahibi bir kimse değildir; o aynı zamanda mucizemsi bir beyan üslûbuna da sahiptir.” Ebil Hadîd ise: “Bakınız fesâhat (güzel söz söyleme) nasıl da dizginlerini Hz. Ali’nin eline vermiş, kendini ona ısmarlamıştır. Bakınız, belâgat (yerinde söz söyleme) nasıl da kaynayan pınar gibi ellerinde akıp gitmektedir. Sübhânallah! Bu nasıl bir insandır.”²⁶⁶ diyerek Hz. Ali’nin üstün hitabet yeteneğine hayran kaldıklarını ifade etmişlerdir.

Adâlet, iç derinlik terbiyesi, halden anlama, gerek liderlik gerekse hitabetin sırlarıdır. Kendi adına değil de başkaları adına kaygılanan, dertlenen bir insan güçlü hitabeti yakalayabilir. Hz. Ali’nin hitabetinin gücü de bu özelliklerin yanı sıra samimi oluşundaydı. Hz. Ali de sahip olduğu inancı vasıtasıyla idarecilikte ve hitabette dünyaca saygı ve sevgi görmüş bir insandır. Yüreğinde Allah korkusu ve merhametin olması, emrindeki insanları sonuna kadar dinlemesi, madde’den ziyade mana’ya önem vermesi onun hitabetini etkili yapmıştır.²⁶⁷

²⁶³ Çiçek, *a.g.m.*, s. 52.

²⁶⁴ <http://tdk.gov.tr/> (18.06.2019).

²⁶⁵ Özbay-Reca, *a.g.e.*, s. 74.

²⁶⁶ Özbay-Reca, *a.g.e.*, s. 78-79.

²⁶⁷ Özbay-Reca, *a.g.e.*, s. 105-106.

SONUÇ

İslâm tarihinde, örnek şahsiyetlerden biri olan Hz. Ali, Hz Muhammed (s.a.v.)'e peygamberlik gelmesiyle birlikte dikkatleri üzerine çekmiş, İslâm'a ve peygamber'e hizmetleri konusunda tanınan bir kişi hâline gelmiştir. Küçük yaşından itibaren, “*Ben güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim*” buyuran Hz Peygamberin yanında yaşaması, O'nun tarafından yetiştirilmesi, her dâim yanında bulunması, O'nu daha önemli bir şahsiyet haline getirmiştir.

Hz. Ali, Hz. Muhammed (s.a.v.)'e İslâm dînini tebliğ hususunda her türlü yardımla yanında bulunmuş ve ona ilk îman edenlerden olmuştur. Ayrıca Hz. Peygamber'e risâletinden vefâtına kadarki zaman sürecinde Kur'ân'ın nüzûlüne şahit olmuş, aynı zamanda vahiy kâtipliği de yapmıştır. O yüce Peygamberin söz ve davranışlarının terbiyesi altında hayatını devam ettirmiş, hiçbir zaman Hz. Peygamberin yolundan ayrılmamıştır. Dolayısıyla Hz Ali'nin Mekke'den Medine'ye uzanan hayatı, hem İslâm tarihi açısından hem de müslümanlara örnek olma açısından büyük önem arz etmektedir.

Şahsiyetindeki büyük zenginlikleri Hz. Peygamber'den alan Hz. Ali, İslâm tarihinde Haydâr-ı kerrâr, Allah'ın aslanı gibi sıfatlarla anılmasının yanı sıra, cesaretiyle, îmanıyla, takvâsıyla, adâletiyle, doğruluğuyla, ilmiyle, zühdüyle, şefkatiyle, ahlâkıyla öne çıkan sahabelerden biri olma şerefine nail olmuştur.

Hayatının hiçbir döneminde kendi şahsî çıkarını düşünmemiş, her dâim haklının yanında olan bir tavır sergilemiştir. Bütün gâyesi Allah'ın rızası olmuş, gerek bir hüküm verirken gerekse de kendisinin karşılaştığı zorluklarda bu düsturdan hiçbir zaman vazgeçmemiştir.

Hz. Peygamberin ifadesiyle, ilmin kapısı olan Hz. Ali, sahabe nezdinde her an bir danışma mercii olmuş, bunu da sahabenin çoğunluğu kabul etmiştir. İlk üç halife döneminde bile bir konuya karar verileceği zaman Hz. Ali'ye danışılmıştır. Hatta kendisine zıt görüşte olan Muâviye bile Hz Ali'nin ilimde üstün olduğunu kabul etmiştir.

Hz. Ali Tebük savaşı hariç diğer bütün savaşlara katılmış mertliği ve cesaretliliğinin yanı sıra adâletiyle de ön plana çıkmıştır. O, adâletten ayrılmamış ve karşısında kim olursa olsun adâletle hüküm vermekten kaçınmamıştır. Aynı zamanda

şefkat ve merhamet sahibi olan Hz. Ali, Cemel savaşında gözyaşlarını tutamamış, kendisine karşı muhalefet edenlerin hidayete ermeleri için de dua etmiştir.

Nechü'l Beleğa isimli eserde Hz. Ali'nin, komutanlarına, oğlu Hz Hasan'a yazdığı mektuplarda, müminlere verdiği nasihatlerde dîni yaşantısının etkileri görülmektedir. O çok iyi bir hatipdi. Peygamber efendimizden sonra O'nun kadar etkili bir biçimde konuşan kimse görülmemiştir. O, sadece fesahat ve belagatiyle güzel ve etkili söz söyleyen biri değildi. Aynı zamanda anlam içeriği itibarıyla ancak büyük filozofların söyleyebileceği türden, insanı hayran bırakan hikmetli sözler söylemiş büyük bir şahsiyettir.

Hz Peygamber, Hz. Ali'yi diğer sahabelerden farklı tutmuştur. O'nu fazla sevmesi sadece amcasının oğlu olmasından veya damadı olduğu için değildir. Bilakis Hz. Ali'nin olaylar karşısında sergilediği etkili davranışlardan ötürüdür.

Halifeliği zamanında, birçok sıkıntılı günler geçirmiş olup, düşünce ayrılığına düşen İslam toplumunu bir araya getirmek istese de buna ömrü yetmemiştir. Hilafeti boyunca, Hz. Peygamberin izinden gitmesine rağmen kendisine itaat edilmemiş, bu sebepten dolayı hilafet dönemini sıkıntılı geçirmiştir.

Netice itibarıyla diyebiliriz ki; Hz. Ali kişilik yönünden sağlam bir yapıya sahip olmakla beraber, dîni yaşantısının etkilerini de hayatının her anına sergilemiştir. O'nun davranışlarını ve konuşmalarını incelediğimizde üstün bir şahsiyet izi taşıdığını görürüz. Çocuk yaşta Müslüman olması ve Hz. Peygamberle olan yakın ve sürekli birlikteliği, onun kişiliğinin Kur'an ve sünnetin belirleyici etkisi çerçevesinde şekillenmesi sonucunu doğurmuştur.

İslâm'ın tebliğinde, savaşlarda, ilimde, takvâda, adâlette, doğrulukta, cesârette, şefkate, hitâbette eşsiz bir örneklik sergilemektedir. Hz. Ali, Hz peygamberin vefâtından sonra da bu özelliklerini kaybetmemiştir. Hz Ali'ye baktığımız zaman dinî inancı iliklerine kadar işlemiş, zaman ve mekân değişse bile tutumları ve davranışları değişmeyen takva sahibi bir insan görmekteyiz. O, Kendi kişiliğini, makam ve mevkîsini ön planda tutmak yerine toplumun menfaatini ve İslâm kâidelerini hayata hâkim kılma gayreti içerisinde bulunmuştur. Lakin onun bu konudaki gayretleri sonuçsuz kalmıştır.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

- Akçay, Mustafa, *Hz Ali'nin Hayatı Ve Kişiliği*, Sakarya Üniversitesi Yay.,1. Baskı 2010.
- Algül, Hüseyin, *İslam Tarihi*, Emin Yay., 2018.
- Armaner, Neda, *Din Psikolojisine Giriş I*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1980.
- Ateş, Süleyman, “*İhlâs*”, DİA, TDV Yay., İstanbul 2000.
- Aykaç, Mehmet, “*Fatıma Binti Esed*”, DİA, TDV Yay., İstanbul 1995.
- Ayten, Ali, *Psikoloji ve Din*, İz Yay., İstanbul 2006.
- Bakır, Abdulhalik, *Ali B. Ebû Tâlib (Hayatı, Kişiliği ve Faaliyetleri)*, Çağ Ofset Matbacılık, Elazığ 2014.
- Balkış Baymur, Feriha, *Genel Psikoloji*, İnkilap Kitabevi Yayın Sanayi ve Ticaret A.Ş, 16. Baskı, İstanbul, 1972.
- Budak, Selçuk, *Psikoloji Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yay., Ankara 2005.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil (v.256/870), *Sahihi Buhari*, c. I-VIII, İstanbul 1981.
- Burger, Jerry M., *Kişilik*, Çev., İnan Deniz Sarioğlu, Kaknüs Yay., İstanbul 2006.
- Certel, Hüseyin, *Din Psikolojisi*, Tuğra Ofset, Isparta 2011.
- Cüceloğlu, Doğan, *İnsan ve Davranışı*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2010.
- Cüceloğlu, Doğan, *Yeniden İnsan İnsana*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2011.
- Çağrı, Mustafa, “*İhsan*”, DİA, TDV Yay., c. 21, İstanbul 2000.
- Er-Radî, Eş-Şerif, Hz. Ali Nechü'l Beleşa (Çev. Adnan Demircan), Beyan Yay., İstanbul 2011.
- Diyanet İşleri Başkanlığı, *Hadislerle İslam III*, “*İhlâs*”, Ankara 2013.
- Fığlalı, Ethem Ruhi, *İmam Ali*, DİA Yay., 8. Baskı, Ankara 2012.
- Fığlalı, Ethem Ruhi, “*Ebu Talib*”, DİA, TDV Yay., İstanbul 1994.
- Fığlalı, Ethem Ruhi, “*Ali*”, DİA, TDV Yay., İstanbul 1994.
- Fromm Erich, *Psikanaliz ve Din*, Çev. Aydın Arıtan, Arıtan Yay., 3. Baskı, İstanbul 1993.
- Günay, Ünver, *Dindarlığın Sosyolojisi, Dindarlığın Sosyo – Psikolojisi*, Karahan Yay., Adana 2006.
- Haksöyler, Ali Haydar, *İlim Şehrinin Kapısı Haydarı Kerrar Hz Ali*, Yılmaz Basım Yayın Ve Dağıtım Ticaret Ltd Şti, İstanbul 2011.
- Hökekleli, Hayati, *Din Psikolojisi*, T.C. Anadolu Üniversitesi Yay., (Yayın no:2051), Açıköğretim Fakültesi (Yayın No:1085), 1. Baskı, Eskişehir 2010.
- Hökekleli, Hayati, *Din Psikolojisi*, TDV yay., Ankara 2008.

- Kandemir, M. Yaşar, “Ali”, DİA, TDV Yay., İstanbul 1989.
- Kaya, Murat, *Hız Ali'den 111 Hatıra*, Erkam Yay., İstanbul 2010.
- Köknel, Özcan, *Kaygıdan Mutluluğa Kişilik*, Altın Kitaplar Yayınevi, 13. Basım, İstanbul 1995.
- İbn Hazm, *Cevâmiu's-Sîre II*, Çev. M. Salih Arı, Çıra Yay., 1. Baskı, İstanbul 2004.
- Mehmedoğlu, Ali Ulvi, *Kişilik Ve Din*, Dem Yay., İstanbul 2004.
- Onay, Ahmet, *Dindarlık etkileşim ve Değişim*, Dem yayınları, İstanbul 2004.
- Özbay, Adem, *Hız. Ali'nin Liderlik Sırları Ve Hitabet Sanatı*, Tutku Yayınevi, 2. Baskı, Ankara 2016.
- Sarı, İbrahim, *Hız. Ali'nin Adaleti*, noktaekitap yay., İstanbul 2018.
- Sarıcık, Murat, *İlim Şehrinin Kapısı Hız Ali*, Nesil Yay., İstanbul 2013.
- Tirmîzî, Muhammed b. İsâ b. Sevra (v.279/892), *Sünenü Tirmîzî*, c. I-V, Kâhire, 1963.
- Turan, Yahya, *Kişilik ve Dindarlık*, 1. Baskı, İstanbul 2017.
- Turgay, Nurettin, *Hız. Ali ve Tefsirdeki Yeri*, Avrasya Yay., Ankara 2004.
- Tümer, Günay, “Din”, DİA, TDV Yay., İstanbul 1994.
- Türk Dil Kurumu Sözlüğü, “Kişilik”, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara 2012.
- Uysal, Veysel, *Din Psikolojisi Açısından Dini Tutum Davranış Ve Şahsiyet Özellikleri*, M.Ü.İ.F Vakfı Yay., İstanbul 1996.
- Veli, Hacı Bektaş, *Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniyye*, Çev. Davut Duman, Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yay., Ankara 2004.
- Veli, Hacı Bektaş, *Makâlât*, Haz. Esed Coşan, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1996.
- Yanbastı, Gülgün, *Kişilik Kuramları*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İzmir 1990.
- Yazır, M. Hamdi, *Hak Dini Kur'an dili*, İstanbul 1979.

MAKALELER

- Ahmetoğlu, Şahin, “İslam Mezhepler Tarihinde Karizmatik Liderlik Anlayışı: Hız. Ali Örneği”, *Milel ve Nihal (İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi)* 2010, ss.167-188.
- Akkuş, İbrahim, “Dindarlık Tipolojileri Bağlamında Türk Toplumunu”, *Toplum Bilimleri Dergisi*, 2018, ss. 115-139.
- Aksu, Ali, Nechü'l Beleşa'da, “Hız. Ali'nin Bazı Tavsiye ve Uyarıları”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 12, S. 2, ss. 35-54.
- Aksu, Güngör, “Hazret-i Ali'nin Hazret-i Peygambere Vekâleti”, *İslam Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 2018, ss. 23-49.

- Altıntaş Hayrani, “Din Psikolojisi ve Tasavvuf”, *İslâmi ilimler Dergisi*, Ankara Üniversitesi İslam İlimleri Enstitüsü Yay., 1980, ss. 171-197.
- Aslan, Kürşat “Resûlün (s.a.s.) Havarisi Hz. Zübeyr”, *Siyer Dergisi*, 2018, ss. 40-43.
- Aslan, Selçuk, “Kişilik, Huy ve Psiko-patoloji”, *Psikiyatride Derlemeler Olgular ve Varsayımlar Dergisi*, 2008, ss. 7-18.
- Aydın, Ali Rıza, “Çocuğun Dini Şahsiyet Kazanmasında Ailenin Önemi”, *O.M.Ü.İ.F.D.*, 1996, ss. 211-220.
- Çubukçu, İbrahim Agah, “Hz. Ali ve Erdemi”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 1995, ss. 17-18.
- Çiçek, Hacı, “Nehcu’l-Belâğa’da İnsanı İnşâ Eden Özelliklere Dair Bir Mülâhaza”, *K.Ü.İ.F.D.*, 2017, ss. 44-72.
- El-Halife, Abdullah H.M., “İslamda Suç Eğilimine Karşı Koruyucu Bir Mekanizma Olarak Dindarlık”, Çev. F. Mehveş Kayani, *İslami Sosyal Bilimler Dergisi*, 1994, ss. 9-20.
- Gecit, Mehmet Seyid, “Hz. Ali’nin Kur’ân’ın Temel Konularına Bakışı”, *I.Ü.İ.F.D.*, 2018, ss. 181-199.
- Karacoşkun, M. Doğan, “İbnü’l-Arabî’de İnsan Psikolojisine Yaklaşımlar ve Kişilik Çözümlemeleri”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Samsun, 2007, ss. 71-106.
- Kara, Seyfullah, “İfk Olayının Etkileri ve Olayla İlgili Ortaya Konan Tavırlar”, *A.Ü.İ.F. D.*, 2001, ss. 343-382.
- Kara, İhsan, “Din Hizmetleri Kalite Bağlamında “İhsan” Şuurunun Yeri ve Önemi”, *Diyanet İlmi Dergi*, 2014, ss. 131-144.
- Katipoğlu, Bedri, “Din Psikolojisi Açısından Kişilik ve Karakter Analizi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2012, ss. 341-348.
- Kaya, Mevlüt, “Ailede Anne Baba Tutumlarının Çocuğun Kişilik ve Benlik Gelişimindeki Rolü”, *O.M.Ü. İ.F.D.*, 1997, ss. 193-204.
- Kayıklık, Hasan, “Bireysel Dindarlığın Boyutları ve İnanç-Davranış Etkileşimi”, *İslami Araştırmalar Dergisi*, 2006, ss. 491-499.
- Keleş, Ekrem, “Ali Gibi Bir Genç”, *Diyanet Aylık Dergi*, 2005, ss. 15-17.
- Kurt, Abdurrahman, “Dindarlığı Etkileyen Faktörler”, *U.Ü.İ.F.D.*, 2009, ss. 1-26.
- Hayrani Altıntaş, “Din Psikolojisi ve Tasavvuf”, *Ankara Üniversitesi İslam İlimleri Enstitüsü Yay.*, 1980, ss. 171-197.
- Okumuş, Ejder, “Gösterişçi Dindarlık”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Ark Yay., İstanbul 2006, ss. 17-35.
- Öğütçü, Mahmut, “İslamda Takva ve Önemi”, *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi(Dini, Ahlaki, Edebi, Mesleki Aylık Dergi)*, 1963, ss. 15-17.
- Palabıyık, M. Hanefi, “Mekke Döneminde Hz. Ali”, *A.Ü.İ.B.D.*, 2015, ss. 125-160.

- Peker, Hüseyin, “Kur’an’a Göre Dindarlığın Boyutları”, *Ç.Ü.İ.F.D.*, Din Psikolojisi Özel Sayısı, 2012, ss. 41-49.
- Stríženec, Michal, “Dindarlık ve Bilişsel Süreçler”, Çev. Abdulvahid Sezen, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 2010, ss. 273-286.
- Seyyar, Ali, “Hz. Ali’nin Sosyal Duyarlılığı ve Cömertliliği”, *Somuncu Baba İlim Kültür ve Edebiyat Dergisi*, 2015, ss. 37-41.
- Taş, Kemalettin, “Dindarlığın Kriterleri Üzerine Tipolojik Bir Araştırma”, (*Dindarlığın Sosyo-Psikolojisi*), 1.Baskı 2006, ss.115-139.
- Tavukçuoğlu, Mustafa, “Okulöncesi Çocuğun Eğitiminde Din Duygusu ve Din Eğitimi”, *N.E.Ü.İ.D.*, ss. 51-63.
- Taymur, İbrahim, “Kişilik: Tanımı, Sınıflaması ve Değerlendirmesi”, *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar Dergisi*, 2012, ss. 154-177.
- Yaman, Ahmet, “Ehl-İ Beyt Fıkırının İmamı Hz. Ali ve Takip Ettiği İctihad Yöntemi”, *Marife*, 2004, ss. 111-125.
- Yasa, Metin, “Nechül Beleşada’da Hz. Ali’nin Allah Anlayışı”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2009, ss. 499-506.
- Yavuz Kerim, “Din Psikolojinin Araştırma Alanları”, *A.Ü.İ.F.D.*, Erzurum 1982, ss. 87-108.
- Yılmaz, Hasan Kamil, “Takva”, *Altınoluk Dergisi*, 2002, Sayı 197, ss.12-14.

TEZLER

- Khgrgzad, Babak, “Transpersonel Kişilikte Affetmek” Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2016.
- Turan, Yahya, “Kişilik Özellikleri ve Dinsel Yönelimler Üzerine Bir Araştırma”, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2009.

BİLDİRİLER

- Apak, Adem, *Hz. Ali’nin Siyasi Kişiliği* (Hz. Ali Sempozyum Bildirileri), 8-10 Ekim, Bursa 2004, , ss. 29-50.
- Gökçe, Ali Fuat, *Devlet Adamı Hazreti Ali’nin Yönetim ve Adalet Anlayışı*, (Geçmişten Günümüze Alevilik 1. Uluslararası Sempozyumu), 03-05 Ekim, 2014, c. 1, ss. 289-295.
- Sarıçam, İbrahim, *Hz. Ali’nin Hayatı ve Şahsiyeti* (Hz. Ali Sempozyum Bildirileri), 8-10 Ekim, Bursa 2004, ss. 17-26.
- Sancaklı, Saffet, *Hadisler Bağlamında Hz. Ali’nin Hz. Peygamber İle Olan İlişkilerinin Önemi ve Analizi* (Hz. Ali Sempozyum Bildirileri), 24-25 Ekim, İzmir 2007, ss. 161-187.
- Tekin, Mustafa, *Dindarlık Bağlamında Amel-i Salih Kavramına Sosyolojik Bir Yaklaşım*, Dindarlık Olgusu (Sempozyum Tebliğ ve Müzakereleri) , Kurav Yay., 25-26 Aralık, İstanbul 2004, ss. 49-63.

Türcan, Galip, *Hz. Ali'ye İsnad Edilen itikadi Yorumların Kelami Niteliği* (Hz. Ali Sempozyum Bildirileri), 24-25 Ekim, İzmir 2007, ss. 439-453.

Yıldız, Abdulvahab, *Mevlânâ'nın Mesnevîsinde Hz. Ali'nin Şahsiyeti*, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (Uluslararası Mevlâna ve Mevlevilik Sempozyumu), 26-28 Ekim, Şanlıurfa 2007, ss. 335-342.

İNTERNET KAYNAKLARI

Din Kişilik İlişkisi, <http://www.aktuelpsikoloji.com/din-kisilik-iliskisi-173h.htm>. (15.11.2018).

Hz. Ali ile Hz. Fâtıma Nasıl Evlendi, <http://www.islamveihsan.com/hz-ali-ile-hz-fatima-r-a-nasil-evlendi.html>, (25.08.2019).

Nechül Belağada İbâdet Anlayışı 1, <https://www.tebyan.net/index.aspx?pid=175816>. (19.08.2019).

Türk Dil Kurumu; <http://tdk.gov.tr/>.(18.06.2019).

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler:

Adı – Soyadı : Yasemin DEMİRCİ

Doğum Yeri : Gâzimağusa\K.K.T.C.

Doğum Yılı : 1988

Medeni Hali : Evli

Eğitim Durumu:

Lisans Öğrenimi : Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
(2007-2011)

Yüksek Lisans Öğrenimi : Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler
Enstitüsü (Devam ediyor)